

Interhelpo

**Pomoc Československých dělníků při modernizaci
Sovětského Kyrgyzstánu**

Bakalářská práce

Univerzita Pardubice

2008

Miloš Březina

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd
Akademický rok: 2007/2008

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Miloš BŘEZINA**

Studijní program: **B7105 Historické vědy**

Studijní obor: **Kulturní dějiny**

Název tématu: **Interhelpo. Pomoc Československých dělníků při modernizaci Sovětského Kyrgyzstánu.**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Obecný přehled geografických údajů a historie Kyrgyzstánu
Úvod do problematiky – situace v Sovětském Rusku za občanské války
Formování průmyslového družstva Interhelpo na území Československa
Působení družstva v Sovětské Kirgizii a jeho zánik
Vliv socializace na původní obyvatelstvo, s jejími sociálně - kulturními souvislostmi
Situace v dnešním Kyrgyzstánu

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**
Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Zbyněk Vydra, Ph.D.**
Katedra historických věd

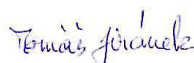
Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2007**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2008**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2007

Příloha zadání bakalářské práce

Seznam odborné literatury:

- Pollák, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961.
- Holá, Věra; Vicherek, Efram. *Interhelpe*, Praha 1975
- Marshall Alexandr, Turkfront, *Central Asia, Aspect of transitiv*, Routledge Curzon, London and New York, 2003 Figes, Orlando. *Lidská tragédie, Rusko 1891-1924*. Praha, Plzeň 2000
- Lowe, Robert, *Central Asia, Aspects of transitiv, Nation building and identity in the Kyrgyz republik*, RoutledgeCurzon, London and New York 2003
- Savický, Ivan. *Osudová setkání, Češi v Rusku a Rusové v Čechách 1914 – 1938*. Praha 1999
- Malia, Martin. *Sovětská tragédie, dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*. Praha 2004
- Budžanskin, D.M., Veličko, N.A. *U Istokov družby*, Frunze 1982
- Křen, Jan, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005
- Veber, Václav, *Stalinovo impérium (Rusko 1924 – 1953)*, Triton, Praha, 2003
- Tucker, Robert C., *Stalin, Dialog*, Český Těšín, 1995
- Davies, Robert W., *Soviet economy in turmoil 1929 – 1930*, Macmililan press ltd., London, 1989
- Kolektiv autorů, *Černá kniha komunismu*, Paseka, Praha, Litomyšl, 1999
- Kolstoe, Paul, *The Russian diaspora, Norway* 1995,
- Steinberger, Petra, *Fundamentalism in Central Asia, Reason Reality and Prospects*, 1999
- Fischer, Michael, M. J., *Central Asians under Russian Rule*, Cornell university press, Ithaca and London 1980
- Torzestvo Leninskoj nacionalnoj politiky KPSS,-materiálnij mež republikanskoj naučno-teoretičeskaj konferencii, Alma-Ata 1975
- Kolektiv autorů: *Ženščiny Kyrgyzstana: Tradicija i novaja realnosť*. Biškek 1995
- Terry, Martin, *The Affirmative Action Empire, Nations and Natinalism in the Soviet Union, 1923-1939*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2001
- Dawisha, Karen, Parrott, Bruce, *Conflict, cleavage, and chase in Central Asia and the Caucasus*, Cambridge University Press, 1997
- kolektiv pracovníků: *Rozdílné cesty, Orientální ústav ČSAV*. Praha 1981

Abstrakt

Tato práce se zabývá problematikou vystěhovaleckého družstva Interhelpo, které od roku 1925 pomáhalo při modernizaci Sovětského Kyrgyzstánu. Ta se uskutečňovala na pozadí budování Sovětského Svazu. Dochází ke střetu odlišných kultur, jedné uplatňující zvykové právo a druhé, která právě nastartovala velký sociální a společenský experiment. Práce popisuje postavení Interhelpa v rámci sovětského systému, jeho vztah k Československu a způsoby jakými se zapsalo do dějin Kyrgyzstánu. Zkoumá také vztah domorodých obyvatel k novým usídlencům a proces jejich sovětizace na pozadí vytváření nové národní identity. Je zde také zmíněna současná Kyrgyzská realita.

Obsah

1 Úvod-----	1
1.1 Cíl práce-----	1
1.2 Literární rešerše-----	2
2 O Kyrgyzstánu-----	6
2.1 Geografické údaje-----	6
2.2 Jací jsou-----	8
2.3 Náboženství-----	9
2.4 Historie-----	9
3 Historie výrobního družstva Interhelpo-----	19
3.1 Politika Sovětského Svazu související s problematikou--	19
3.1.1 Občanská válka a první zahraniční pomoc-----	19
3.1.2 Nep-----	21
3.1.3 Výhody zahraničních družstev pro výstavbu průmyslu--	23
3.1.4 IV. Kongres komunistické internacionály-----	24
3.1.5 Nejdůležitější podmínky pro vystěhovalecká družstva	24
3.1.6 Rudolf Mareček-----	25
3.2 Formování Interhelpa a jiných družstev na území Československa-----	28
3.2.1 Podmínky přijetí do družstva-----	31
3.2.2 Dohoda o přistěhování-----	32
3.2.3 Sociální prostředí uchazečů-----	34
3.2.4 Vystěhovalectví obecné-----	36
3.2.5 Před odjezdem-----	39
3.3 Zavádění Interhelpa do provozu-----	42
3.3.1 Cesta-----	42
3.3.2 Začátky družstva-----	44
3.3.3 Situace okolo Rudolfa Marečka a spory uvnitř Interhelpa-----	45
3.3.4 Počáteční práce-----	47
3.3.5 Výstavba-----	49
3.3.6 Nemoci-----	50
3.3.7 Znovu od začátku-----	51
3.3.8 Druhý transport-----	52
3.3.9 Mzdy-----	54
3.4 Industrializace a kolektivizace-----	55

3.4.1	Před velkým skokem-----	55
3.4.2	Změna kurzu-----	57
3.4.3	Rusifikace Interhelpa-----	59
3.4.4	Kolektivizace a Kyrgyzský odboj-----	61
3.4.4.1	Kolektivizace v SSSR-----	61
3.4.4.2	Kyrgyzský odboj-----	63
3.4.4.3	Začleňování Kyrgyzů do výrobního procesu-----	66
3.5	Konec Interhelpa-----	67
3.5.1	Třetí a čtvrtý transport-----	67
3.5.2	Reorganizace družstva-----	68
3.5.3	Zestátnění-----	69
3.5.4	Represe a další osudy-----	70
4	Sovětizace Kyrgyzů a vnímání národní identity-----	74
4.1	Usazování pastevců-----	80
4.2	Vzdělávání-----	82
4.3	Kultura a zábava-----	84
4.4	Politická indoktrinace-----	86
4.5	Vliv sovětizace v genderu, role ženy před socialistickou revolucí a po ní-----	88
4.5.1	Vývoj před revolucí-----	88
4.5.2	Sovětská revoluce a její dopady-----	90
5	Kyrgyzstán dnes-----	91
5.1	Politika-----	91
5.2	Hospodářství-----	92
5.3	Sociální systém-----	94
5.4	Náboženství-----	95
5.5	Potomci Interhelpa-----	97
6	Závěr-----	98
	Seznam příloh v textu-----	100
	Použitá literatura a prameny-----	101
	Seznam příloh-----	105

1 Úvod

Komunistický převrat v Rusku přinesl zásadní změny ve společenském uspořádání a stanovil nové politické cíle. Ruské panství zasahovalo až na území Střední Asie, která je tímto také vtažena do velkého socialistického experimentu. Středoasijský region měl značně specifický historický vývoj, do značné míry ovlivněný přírodními podmínkami a nová doktrína s sebou přináší střet dvou odlišných kultur. Nastává období tzv. modernizace, kdy nové politické vedení usiluje o vybudování silného hospodářství na kolektivních základech. Tato práce se zaměřuje na modernizační proces v oblasti Kyrgyzstánu a na územích bezprostředně ovlivňující dění v této zemi. *Kirgizii* obývali z velké části kočovní pastevcí, kteří nevytvářeli, zejména v severní části země, žádná městská centra s vhodným zázemím pro budování průmyslu. V zemi nebyla ani infrastruktura, elektrifikace, ani jiné civilizační výtopytky. Na modernizaci Kyrgyzstánu se rozhodli podílet také českoslovenští dělníci, kteří reagovali na výzvu sovětské vlády, aby se podíleli na budování Sovětského Svazu. Vzniklo tak výrobní družstvo Interhelpo, které se usadilo u města Pišpek a začalo zde budovat průmyslovou výrobu. Rozpadem družstva počátkem druhé světové války končí i období modernizace v Kyrgyzstánu.

1.1 Cíl práce

Cílem práce je odhalit na jakých principech fungoval modernizační proces v Krgizii, z jakého důvodů zvala od počátku 20. let 20. století sovětské vláda zahraniční průmyslová a zemědělská družstva a stanovit z jakých příčin a jakým způsobem vznikala tato družstva na území Československa. Hlavním tématem je sledování působení výrobního družstva

Interhelpe v Kyrgyzské Frunze. Modernizace Kyrgyzstánu je období, kdy tato země přejímá hodnoty průmyslové civilizace, které v ní vytváří socialistický systém. Také Interhelpe, jako nositel evropské kultury, mělo svůj vliv na místní obyvatele. Proto se práce zabývá také sovětizací samotných Kyrgyzů, pro něž byl přechod od dodržování zvykového práva (adatu) a islámského zákona šarii po socialistické zřízení velkou změnou. Ta se dotkla nejen nové organizace celé společnosti, ale i postavení žen, vzdělávání a přinesla i další prvky evropské kultury. Jedním ze stěžejních bodů této práce je popis vnímání Kyrgyzů vlastní národní identity, budování národního státu a v neposlední řadě boj Kyrgyzů za nezávislost. Závěr práce má stručně popsat vývoj Kyrgyzstánu po rozpadu Sovětského svazu, jeho hospodářské, sociální, politické a duchovní úroveň.

Tato práce má za cíl vytvořit širší pohled na zemi, která je v rámci světového společenství na okraji zájmu, díky svému osobitému charakteru, však může být zdrojem k zamyšlení a alternativou, vůči dnešnímu přetechnizovanému směřování.

Práce aspiruje na to, aby nepodléhala žádným vlivům, jež by měly za následek zaujímat stanoviska hodnotící socialistický systém jako takový. Vychází přitom ze znalosti místního prostředí, které některé společenské procesy vnímá značně odlišně, než je tomu například ve středoevropské realitě.

1.2 Literární rešerše

Literární prameny k této práci se dají shrnout do několika skupin. Publikace věnující se problematice družstva Interhelpe

jsou vesměs prokomunisticky zaměřeny a sloužily více méně propagandistickým účelům. Částečnou výjimku tvoří monografie Pavla Polláka „*Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*“, která je sice také dobově poplatná, obsahuje ale velké množství faktografických údajů, které sami osobě zdiskreditované nejsou. Vzhledem k tomu, že po roce 1989 nevyšla v Československu žádná podrobnější práce týkající se problematiky, je tento pramen vedle archivních dokumentů nejdůležitější při popisu historie Interhelpa. Do této skupiny bychom ještě mohli přiřadit vzpomínkové publikace HOLÁ, Věra; VICHEREK, Efram. *Interhelpo*. Lidové nakladatelství. Praha 1975., nebo Huňa, František. *Interhelpo osada ve stepi*. Oblastní muzeum jihovýchodní Moravy, Gotwaldov, 1967. Interhelpem se také zabývá ruský sborník dokumentů BUĎJANSKIN, D.M., VELIČKO, N.A. *U Istokov družby*. Frunze 1982, silně probolševicky zaměřené „*Cesty a zápasy jednoho života*“ Antonína Korimy a vzpomínky na Interhelpo najdeme i v životopise Alexandr Dubčeka: *Naděje umírá poslední*, Svoboda - Libertas, Praha, 1993, jediné knize psané po roce 1989. Výše zmiňované tituly pomáhají dotvořit mozaiku událostí okolo družstva různými detaily naznačující další okolnosti jeho fungování. Jinak popisují téměř shodně hlavní mezníky v Interhelpu.

Zcela zásadním pramenem týkající se Interhelpa jsou dokumenty uložené v archivu Ministerstva zahraničních věcí. Zde můžeme najít nejen autentické výpovědi členů Interhlepa, ale i zprávy velvyslanectví v Moskvě týkající se družstva i stanovisek ministerstev sociální práce a vnitra. Ministerstvo sociální práce mělo navíc povinnost pro všechny spisy týkající se výjezdních družstev pořizovat opisy pro Ministerstvo zahraničí. Archiv dokumentuje poměry ve družstvu i vztah sovětské moci vůči družstevníkům. Stejně jako o Interhelpu se zde nacházejí informace i o dalších vystěhovaleckých skupin, zprávy o jejich formování i zániku.

Další skupinu publikací tvoří monografie zabývající se politikou Sovětského Svazu, které pomáhají zasadit problematiku modernizace Kyrgyzstánu do obecných politických, ekonomických a společenských dějů. Je pro ně charakteristický důraz na vyzdvižení totalitní formy režimu a snaží se realisticky vyložit, jaké byly následky od shora vedené sovětizace. Jedná se především o nové publikace se snahou o objektivní popis problematiky. Jsou to FIGES, Orlando. *Lidská tragédie, Rusko 1891-1924*. Praha, Plzeň 2000., MALIA, Martin. *Sovětská tragédie, dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*. TUCKER, Robert C. *Stalin*. Dialog. Liberec, 1995. VEBER, Václav. *Stalinovo impérium (Rusko 1924 - 1953)*. Triton, Praha, 2003. KOLEKTIV autorů. *Černá kniha komunismu*. Paseka. Praha, 1999. Ekonomickým dějinám období počátku první pětiletky se věnuje DAVIES, Robert W. *Soviet economy in turmoil 1929 - 1930*. Macmililan press ltd. London, 1989.

Důležitými prameny jsou práce popisující etnickou, společenskou, kulturní i duchovní situaci ve Střední Asii, potažmo v Kyrgyzstánu. Dále řeší vztahy původních obyvatel k příchozím osadníkům, stejně jako jejich státotvorné snahy. Sborník Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003, v sobě obsahuje antropologickou práci Roberta Lowe, *National building and identity in Kyrgyz republic*, historickou studii Alexandra Marshala, *Turkfront*, zabývající se převážně bojem obyvatel Střední Asie proti ruskému imperialismu, práce Petry STEINBERGER *Fundamentalism in Central Asia*, se zabývá vznikem a současným stavem náboženského radikalismu v oblasti. Novodobá publikace o Střední Asii je kniha Slavomíra Horáka, *Střední Asie mezi východem a západem* (Praha 2005), která se zabývá současnou situací ve Střední Asii, jež je svými elementárními poznatky knihou pro pochopení tamější politické situace s pohledu sociologie, nebo sociální antropologie. Monografie Elizabeth BACON, *Central Asians under Russian Rule* se mimo jiné

soustřeďuje na vliv Rusů při vytváření jazyků Střední Asie a dalších souvislostech ruské nadvlády, stejně jako Terry Martin v publikaci *The affirmative action empire*. Publikace Anatolye Khazanova, *After the USSR* pátrá v dějinách Sovětského Svazu po příčinách současné situace v nástupnických státech po rozpadu SSSR, podobně jako dílo Paula Kolstoe, *the Russian diaspora* a Karen Dewisha a Bruce Parrott, *Conflict, cleavage and chase in Central Asia and the Caucasus*.

Dokumentem mapující nejnovější vývoj v Kyrgyzstánu je *Kyrgyzstans political crisis: an exit strategy*, vypracovaný v roce 2002 International crisis group, monitorující úroveň demokracie a dodržování lidských práv v různých regionech světa. Pramenem je také zpráva o zahraniční politice České republiky vypracovaným Ministerstvem zahraničních věcí ČR v roce 2004. Kniha Ivana Savického, *Češi v Rusku a Rusové v Čechách 1914-1938* přehledně popisuje vystěhovalectví se všemi jeho specifikami.

Ucelenější pohled na kyrgyzskou historii je kniha bývalého prezidenta Askara Akajeva, *Istoria prošedišaja čerez moje serdce* (Frunze 1982). Zejména pasáž mapující období od sovětské revoluce po ustanovení Kirgizské svazové republiky (1936) je zcela kompaktní a zachycuje snahu kyrgyzských vůdců o dosažení co možná největší míry nezávislosti na sovětské moci.

Česká publikace, z níž můžeme čerpat především dějiny středoasijského regionu v rozsahu tisíciletí, je práce kolektivu autorů akademie věd *Rozdílné cesty*, Orientální ústav ČSAV (Praha 1981). Diplomová práce Hany Prokopové *Kyrgyzstán a transformace* má vysokou výpovědní hodnotu, neboť autora více než tři roky v Kyrgyzstánu žila a angažovala se i v tamějším krajaňském životě ve spolku Nazdar.

Publikace *Ženščiny Kyrgyzstana: Tradicia i novaja realnost'* (Biškek 1995) se zabývá studiem a specifickými prvky gender

situace v daném regionu. Mimo jiné je také snahou podpořit vzrůstající emancipační hnutí v Kyrgyzstánu i okolních státech. Vzhledem k tomu, že je to publikace vydaná kyrgyzskými autory, je knihou zcela autentickou a zasazenou do místní reality.

2 O Kyrgyzstánu

2.1 Geografické údaje

Kyrgyzská republika je hornatý stát v samém srdci Střední Asie. Její rozloha činí 198 500 km čtverečních, vedle svých mohutných sousedů, Číny, Kazachstánu a Uzbekistánu však na mapě působí jako nevelké území. Pouze na jihu sousedící Tádžikistán je rozlohou menší. V Kyrgyzstánu žije přibližně 5,1 milionů obyvatel, hustota zalidnění je tedy velmi nízká.

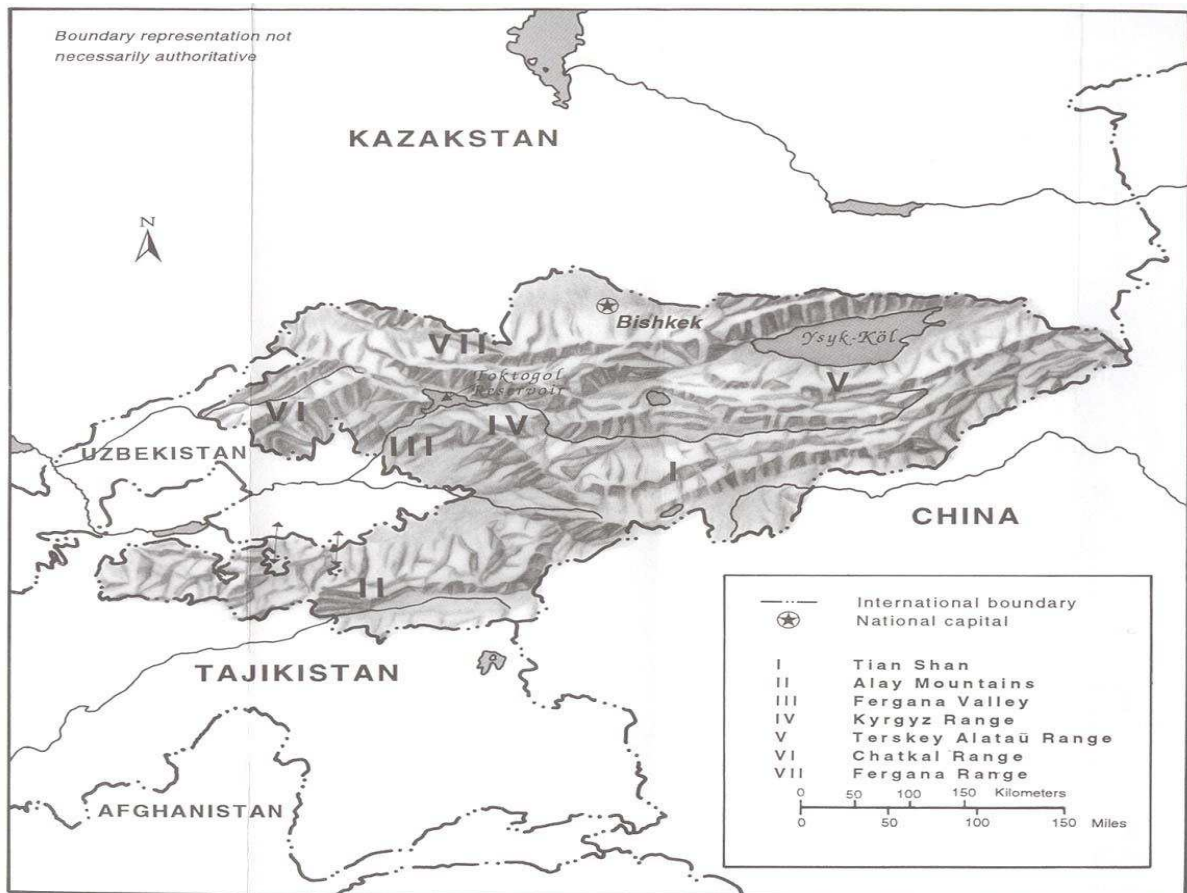

Figure 9. Kyrgyzstan: Topography

Obrázek 1, Geografická mapa Kyrgyzstánu

Hlavní město Biškek má sedm set tisíc až milion obyvatel, druhým největším městem je Osh (200 000-400 000 obyvatel, jenž je zároveň správním městem jižní části země. Na rozdíl od Biškeku, který je necelých 200 let starý, slavil Osh v roce 2005 již 2000 let své existence. Pro Kyrgyzstán je typická vysoká nadmořská výška, 94% území státu leží nad 1000 m.n.m., 40% leží nad 3000 m.n.m. Velkou částí země se táhne pohoří Ťan-Šan, v němž se nachází také nejvyšší hora - 7459 m.n.m. vysoký pik Pobjedy (vrchol vítězství). Nalezneme ji ve východní části země stejně jako horu Chatengri 6998 m.n.m. (někdy uváděno rovněž 7100), která bývá řazena mezi nejmystičtější hory Asie. Pohoří Ťan-Šanu přirozeně rozděluje zemi na severní a jižní část, které se tak vůči sobě vymezují i historicky a kulturně. Na jihu při hranici s Tádžikistánem se tyčí pohoří Pamír s horou pik Lenin 7100 m.n.m. Kyrgyzstán má také jeden

světový primát, je nejuvzdálenější zemí od všech moří. Nachází se zde ale řada vysokohorských jezer, přičemž největší je Issyk-Kul, které se rozlévá v severovýchodní části země ve výšce 1700 m. n. m. a je to druhé největší vysokohorské jezero světa. Další významná jezera leží v ještě vyšší nadmořské výšce, například Son-Kul (3000 m.n.m.), nebo Čamir-Kul(3500 m.n.m.) Občas se pro Kyrgyzstán užívá starý název - Sedmiřečí, podle sedmi horských řek stékajících z hor do údolí. Největší z nich je Naryn protékající také stejnojmenným městem. Kyrgyzské podnebí je typicky kontinentální s velkými teplotními rozdíly, které mohou být až 80 stupňů během jednoho roku.

Národnostní složení je velice pestré vedle 65% Kyrgyzů, zde žije také 15% Uzbeků (převážně v jižní části v okolí města Osh), 10% Rusů (vyskytují se hlavně na severu), dále také Kazaši, Ujguři¹, Dungani², Tádžici, Tataři, Němci, Ukrajinci, Turci a Korejci, celkově okolo 90 etnik.

Současný Kyrgyzstán se skládá ze sedmi správních oblastí - Čujská oblast (hlavní město Biškek), Talaská(Talas), Narynská (Naryn), Issyk-kulská oblas(sídlo Karakol), Džalal-abadská(Džalal-Abad), Ošská oblast (Osh) a Batkenská oblast (Batken).³

Jelikož se díky různým historickým zvrátům měnili některé místní názvy je nutné nejdůležitější změny osvětlit. Pevnost založená roku 1825 Kokandským chanátem v Čujské dolině se nazývala Pišpek, v roce 1926 byla přejmenována už jako město na Frunze, v roce 1991 na Biškek. Město Przevalsk se přejmenovalo r. 1991 na Karakol. Rusové nazývají zemi měkce Kirgizštin, sami Kyrgyzové vyslovují a píší název svého státu tvrdě, tak aby se odlišili od ruského způsobu - Kyrgyzstán.

¹ Kmen etnických Turkmenů, žijící převážně na území Číny

² Čínští muslimové

³ <http://wikipedia.org/wiki/Kyrgyzstan> [online]. 2001, 28 March 2007 [cit. 2007-03-28] >.

2.2 Jací jsou

Kyrgyzové jsou považováni za polonómádský národ, jejichž obživa závisí vzhledem k tvrdým životním podmínkám na chovu dobytka, skotu, koní a velbloudů. Zemědělstvím se obyvatelé živí převážně ve Ferganské dolině na jihu země, o něco méně ještě Čujské dolině na severu. Ve většině oblastí je však půda nevhodná k obdělávání a pastvu pro zvířata brzy sežehne slunce, proto se množství venkovských obyvatel vydává v horkých letních měsících na vysokohorské pastviny nazývané džaila, kde zůstává pastva čerstvá mnohem déle. V minulosti bylo běžné se po spasení určité oblasti přesouvat na nové pastviny a kočovat tak po celé teplé období. Dnes se tak děje výjimečně, většina obyvatel zůstává na džaillech na jednom místě a s příchodem zimy se pak vrací do zimoviště. Tradičně se chovají ovce, koně, hovězí dobytek, kozy, můžeme narazit i na jaky (převážně v jižní části země), výskyt velbloudů je již zcela výjimečný. Ve Ferganské dolině je tradičním produktem hedvábí, dále se zde pěstuje značné množství nejrůznějšího ovoce i obilnin.

Kyrgyzové jsou velmi hrdí na své chovy koní. Jedno klasické Kyrgyzské přísloví praví: „Nejkrásnější pohled na svět je ze hřbetu koně.“ Koně se většinou pasou polodivoce, bez ohrad. I méně početná stáda představují pro svého majitele značný majetek, který není zanedbatelný ani ve srovnání s evropským standardem. Z koňského mléka se vyrábí tradiční kyrgyzský (resp. středoasijský) nápoj - kumys. Jde o zkvašené a vyšlehané mléko, které obsahuje nízký stupeň alkoholu. Napomáhá dobrému trávení, což je důležité díky převážně masité stravě. Tradičním kyrgyzským obydlím je jurta, která v současné době na některých místech ustupuje maringotkám. Stále je však tento druh bydlení značně oblíben.

2.3 Náboženství

Na území dnešního Kyrgyzstánu vyznávali místní obyvatelé různé náboženské nauky. Za původní můžeme považovat animismus opírající se o víru v předky. Vyskytoval se tu i zarratuštrismus, který sem přišel z Persie stejně jako později Islám. Svůj vliv zde měl také buddhismus přicházející z východu. Dokladem o jeho působnosti je pozůstatek buddhistického modlitebního místa ze 12. století v údolí Issyk-Atta. Nejrozšířenějším náboženstvím je Islám, vycházející z Hanafijské školy (větve), tedy nejstaršího učení sunnitské ortodoxie. Dalším prvkem Islámu zde byl také súfismus, který přejímal některé šamanistické tendence. Vliv muslimských tradic a zvyků je v místní formě Islámu velmi čitelný. Významnější z hlediska Islámu je jih země, hlavně pak město Osh. Obecně lze říci, že Kyrgyzové jsou muslimy spíše vlažnějšího charakteru

Díky příchodu Rusů do oblasti Turkestánu v 19. století, se v tomto regionu rozšířilo i pravoslaví, jehož vyznávání se, až na některé výjimky, týkalo výhradně ruského obyvatelstva.

2.4 Historie

Střední Asií rozumíme území ohraničující na severu jižní okraj sibiřských lesů (území dnešního Kazachstánu), na východě altajským pohořím a čínskou říší, jižní hranicí bývalého Sovětského svazu a na západě pobřežím Kaspického moře.⁴

Původ kyrgyzského etnika je částečně nejasný, předkové Kyrgyzů obývali území okolo Jeniseje, kde došlo ke smíšení kmene Kipčáků a Mongolů. Kvůli rozpínání mongolské říše okolo 10. století se tento kmen přesunul jižněji do stepí dnešního východního Kazachstánu a na severní stranu masivu Ťan-Šanu.

⁴ HORÁK, Slavomír: *Střední Asie mezi východem a západem*. Karolinum. Praha, 2005. ISBN 80-246-0906-1 str. 14

Zde dochází k dalšímu míšení obyvatelstva, neboť během svého vývoje byla Střední Asie průchozím bodem mnoha migračních vln. Významným prvkem pro utváření kyrgyzského, národa je příchod turkických kmenů altajské jazykové skupiny. Díky tomu vzniká také první kyrgyzština, již mluví obyvatelé přibližně odpovídajícího území dnešního Kyrgyzstánu. Území Centrální Asie se začíná nazývat Transoxanií, později pak Turkestánem. Se Sámánovskou dynastií se začíná po Turkestánu rozšiřovat Islám, rozvíjejí se také města Buchara a Samarkand. Roku 999 svrhli Sámánovce Karechánovci, kteří byli prvním turkicky mluvícím muslimským kmenem.⁵

Ve 12. století nastoupila nová dynastie kočovných Karakitajů, kteří byli vůči Islámu nepřátelští. Mongolské nájezdy měli za následek zničení mnoha měst a další příklon obyvatelstva ke kočovnému způsobu života. Část Mongolů se však ve střední Asii usadila a sžila se s místním obyvatelstvem.

Ve 14. století vznikla jako pravlast Uzbeků tzv. Timurova říše. V polovině 16. století se objevují první tendence sjednocování kazašských kmenů.

V 18. století upadá význam Střední Asie v globálním měřítku, přesto vzniká ve Ferganské dolině Kokandský chanát. Ten vybudoval v Čujské dolině několik svých pevností mimo jiné také roku 1825 pevnost Pišpek.

V důsledku ruské expanzivní politiky se počátkem šedesátých let 19. století připojila severní část Kirgizie (Sedmiřečí) k Ruské říši. Roku 1876 se k tomuto útvaru připojila i jižní část Kyrgyzie, území spravované Kokandským chanátem. Nově vzniklé území se začalo nazývat Kara-Kirgizie, která byla rozdělena do čtyř oblastí - Sedmiřečí, Syr-Darynská oblast, Ferganská oblast a část Samarkandské oblasti. V čele celé gubernie stál vojenský gubernátor, v čele každé oblasti

⁵kolektiv pracovníků. *Rozdílné cesty*. Orientální ústav ČSAV. Praha, 1981. str. 21

vojenský náčelník. Ferganská oblast se připojila k Sedmiřečí až koncem 19. století.

Soužití Rusů a Kyrgyzů⁶ (potažmo obyvatel celého tehdejšího Turkestánu) vyvolávalo již od počátku značné třenice. Carský režim zavedl ve Střední Asii korupční byrokratický systém. Ten se dopustil ve vztahu k místním především dvou přehmatů. Za prvé přiděloval tzv. volnou půdu novým ruským osadníkům, přičemž volnou půdou se myslela všechna půda, která nebyla nikde evidována. Kyrgyzové se však řídili zvykovým právem, a tak brzy začali růst nové ruské osady na jejich tradičních pastvinách. Posléze byla půda Kyrgyzů přímo vyvlastňována ve prospěch Rusů. Druhým problémem bylo zavedení monokultury bavlny, což vedlo ke značným ekonomickým komplikacím původních obyvatel.⁷ Pro Kyrgyzy bylo typické, že nebyli připraveni akceptovat jakoukoliv autoritu (např. oproti Kazachům), vedle Rusů se vždy stavěli na odpor jak proti Kokandu, tak proti čínské vládě.⁸ První nepokoje vypukly v roce 1898 ve městě Andižan (dnes Uzbekistán). Vzpouza byla potlačena, ale zdálo se jisté, že další nepokoje budou brzy následovat. Druhé protiruské hnutí se zaktivizovalo mezi lety 1910-1913⁹, podporované radikálními mulahy¹⁰. Rebelující tlupy se soustřeďovaly na napadání ruských osad, v kterých pak loupily. Ještě horší konflikt propukl v období první světové války. Na evropské východní frontě byla nouze o pracovní síly a právě Střední Asie sloužila jako její zdroj. Muži byli posíláni coby dělníci za frontovou linii, to však roznítilo nové nepokoje, vlastně etnický konflikt mezi domorodým obyvatelstvem a Rusy. Ruské osady byly vypalovány, muži zabíjeni a ženy

⁶ Obyvatelé Střední Asie se vůči Rusům vymezovali spíš jako muslimové než jako příslušníci svého národa

⁷ DAVIES, Robert W., STEIGER, J. *Soviet Asia*. Victor Gollancz LTD. London, 1943. str. 94

⁸ BACON, Elizabeth E. *Central Asians under Russian Rule*, Cornell university press, Ithaca and London 1980. ISBN 0-8014-9211-4- Str. 48

⁹ MARSHALL, Alexandr. *Turkfront*. In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. str. 5-29

¹⁰ Náboženští vůdci

znásilňovány.¹¹ Z východní fronty musela být odvelena armáda generála Kropotkina, aby v oblasti zjedнала pořádek. Kropotkin si počínal velmi drsně a bez jakýchkoliv servítek povstání potlačil. Později vstoupil do bolševické strany a stal se kyrgyzským guvernérem.¹² Rusové tedy vyhráli, v očích místních obyvatel však byly agresori a okupanti. Nepřátelství mimo jiné pramenilo i z toho, že přibližně 400 tisíc Rusů vládlo 6 miliónům místních obyvatel a ruská přítomnost ve Střední Asii byla typicky imperiálně kolonialistická.¹³

Represe z ruské strany donutily k útěku přibližně 150 tisíc lidí do sousední Číny.¹⁴ Následovalo zabírání půdy tam, kde proběhlo povstání (kde byla prolita ruská krev). Další represe utnula únorová revoluce v roce 1917. Pro ruské vůdce však zůstávali domorodí obyvatelé občany druhé kategorie. Například člen Taškentského sovětu Tobolin prohlásil, že je lepší posílat příjmy z místních zdrojů na válečnou frontu, než se pokusit zachránit Kazachy před hrozícím hladomorem, který je stejně zahubí. V roce 1919 již polovina populace skutečně hladověla. Ke všemu propukly epidemie tyfu a malárie. S přihlédnutím k těmto skutečnostem kalkuloval vedoucí člen mladé kazašské strany Ryskulov, že asi třetina obyvatel zemře.¹⁵ Mnoho lidí proto odešlo do povstaleckých band, tzv. basmači, kteří sváděli ostré boje s Rudou armádou, využívajíc znalosti terénu a partyzánského způsobu boje. Formovala se také kyrgyzská elita, bájové¹⁶ a manapové.¹⁷ Nastalo období zmatků, ve kterém se obě strany obviňují z násilností a které

¹¹MARSHALL, Alexandr. *Turkfront*. In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. str. 5-29 str. 6

¹²Tamtéž str. 7

¹³BACON, Elizabeth E. *Central Asians under Russian Rule*, Cornell university press, Ithaca and London 1980. ISBN 0-8014-9211-4 Str. xiii

¹⁴KOLSTOE, Paul. *The Russian diaspora*. Stavanger, 1995. Str. 17

¹⁵MARSHALL, Alexandr. *Turkfront*. In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. str. 5-29 str. 7

¹⁶šlechta

¹⁷Náboženští představitelé

se dnes dají stěží objasnit.¹⁸ Fakticky nevládl v Turkestánu nikdo. Taškentský komisariát si začal uvědomovat, že vítězství komunismu v této oblasti je podmíněno účastí místních revolucionářů. Ti se měli společně se sovětskou vládou zaměřit na potlačování opozičních skupin, politických hnutí, ale i nepohodlným jednotlivcům. Tato hnutí se dají rozdělit do několika skupin. Za prvé šlo o ruské kolonisty, kteří přerušili kontakt s Moskvou a připojili se k bílému kozáku atamanu Dutovovy,¹⁹ který vytvořil vlastní verzi komunismu. Dále se jednalo o tradiční lokální vládcy a šlechtu (bájové a manapové), a také proti nové a křehké generaci muslimských intelektuálů pod vlivem Ismaila Gasprinkého,²⁰ kteří vytvořili hnutí „Mladý Khivan“ a Mladý Bukharan.“²¹ Skutečné konkurenceschopné národní hnutí byli však pouze basmači, složení převážně z chudých rolníků. Postupně začali být podporováni různými místními vládci, jako třeba od feudála Emira z Buchary (dnes Uzbekistán), provinční kokandské vlády nebo afgánských vůdců. Z původních loupeživých gangů se tak stali silou schopnou kooperovat na velkém území, která se ovšem nemohla v poli měřit s pravidelnou rudou armádou²². Soustředili se proto na nečekané přepady, teror vůči Rusům. Sovětská vláda měla výhodu v tom, že držela od samého začátku většinu měst a větších osad. Skutečný průlom nastal však až po dobytí Kokandu Rudou armádou. V sovětském vedení však chyběl skutečný vůdce znalý místního prostředí, který by dokázal zasadit rozhodující úder. Rusové si tak počínali spíš násilnicky, než chytře, takže značná část basmači udržela své pozice na venkově tj. v horách. Lokální komunističtí vůdci se pokoušeli vyjednávat s jejich vůdci, takže se jednalo v zásadě

¹⁸ Arménci v taškentu zabili 20000 lidí, tzv. Kokandská vláda byla zřízena Bílými a z cizí intervence

¹⁹ Kozácký ataman operující skoro na celém území Střední Asie, zapojil se i do protisovětského povstání z roku 1929, známí jako Orenburská zátka

²⁰ Uzbecký intelektuální vůdce konce 19. století

²¹ MARSHALL, Alexandr. *Turkfront*. In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. str. 5-29, str. 6

²² Basmači stále ještě používali meče, i když také granáty a pušky

o patovou situaci. Příjezdem Frunzeho z Moskvy se mění i sovětská politika v tomto regionu.

M. V. Frunze předcházela skvělá pověst z bojů na východní frontě a byl považován za jednoho z nejlepších a nejúspěšnějších velitelů za občanské války. Zreorganizoval vlastní armádu, zasazoval se o to, aby jeho vojáci pracovali s funkčním a spolehlivým materiálem a udržoval přísnou disciplínu.

Jeho příjezd do Taškentu koncem února 1920 přinesl do sovětského tábora některé hodnotné faktory. Jako jediný ze šestičlenného politického vedení Turkestánu měl osobní zkušenosti se Střední Asií, neboť se narodil v Pišpeku, udržoval plodné spojení s významným komisařem Kuibyshevem, který mu sloužil jako pravá ruka pro záležitosti Střední Asie. V neposlední řadě přivezl dvě disciplinované, skvěle vybavené a bojem prověřené armády s mladým důstojnickým sborem znalým jeho metod i s muslimskou složkou Tatarů a Baškirů pro politickou práci. Jeho armáda, čítající až 160 000 mužů, disponovala artilerií, letectvem, dokonce i námořní flotilou (jezero Issyk-Kul).

Nejdříve bylo nutné zkonsolidovat síly ve vlastních řadách, zejména urovnat třenice mezi různými frakcemi komunistické strany, což učinil tak, že soustředil veškerou moc do svých rukou. Již v dubnu pak představil svůj plán, jakousi taktiku pronásledování basmačů, určenou zároveň pro jeho následovníky, obsahující několik bodů.²³ Nasazení rozhodujících sil proti zbývajícím basmačům, s cílem je definitivně rozdrtit. V oblastech, které sloužily jako základny pro basmače postavit pevnosti se silnými posádkami, které by byly schopny provádět samostatné operace a které by spolupracovaly při pronásledování jednotlivých band

²³ MARSHALL, Alexandr. *Turkfront*. In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. str. 5-29 str. 11

s letectvem. Vedle bojových akcí byly hlavními nástroji sovětizace regionu agitace a politické vzdělávání. Náboženské (islámské) školy byly rušeny a nahrazovali je školy partajní. Agitaci pomohla v této oblasti novinka – kinematograf, který na mnohých bazarech vysílal propagační filmy k nemalému údivu obyvatel. Do oblasti přijely také dva agitační vlaky – Róza Luxembourková a Rudý východ se svým turné.²⁴

Přes tuto sebevědomou a progresivní politiku se Frunze nevyvaroval chyb, které sovětské vítězství zkomplikovalo. Do Rudé armády přijal okolo 35 000 místních obyvatel,²⁵ většina z nich však dezertovala a přidala se k basmačům. Ti tak získali novou bojovou sílu, včetně lepšího vybavení. Projevilo se to již v první bitvě o Bucharu, ve které zvítězili síly najaté Emirem z Buchary a poprvé tak porazily Rudou armádu v přímém boji. Euforie však netrvala dlouho, neboť druhé Frunzeho tažení proti Buchaře přineslo jeho jasné vítězství, k němuž přispěla lepší organizace útoku a také řevnivost na místní politické scéně. Emir i většina vůdců basmači uprchla přes hranice nejčastěji do Afghánistánu a Číny. Území Střední Asie opustil i Frunze s tím, že se mu podařilo uskutečnit sovětskou nadvládu nad touto oblastí.

V roce 1922 se naopak z Číny do Kyrgyzstánu začali vracet běženci z povstání z roku 1916 (také za přispění Čecha Rudolfa Marečka), kterým byla přidělována půda bývalých velkostatkářů. Území osídlená Kyrgyzy se stala součástí Turkestánské sovětské socialistické republiky se sídlem v Taškentu.

Ještě téhož roku propukl další ozbrojený odpor proti sovětské moci vedený rozporuplnou postavou Envera Paši. Ten nejdříve operoval východně od Buchary, kde vytvořil islámskou armádu, čítající mezi 7 až 17 tisíci mužů. Střety s Rudou

²⁴ MARSHALL, Alexandr. *Turkfront*. In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. str. 5-29, str. 12

²⁵ Tamtéž str. 13

armádou však pro ně končili špatně. Vinou horšího vybavení disciplíny i nepřiliš prozíravého vedení Envera je porážely i menší skupiny nepřátel. Enver byl nucen se stáhnout z bucharské oblasti k městu Duchambe, kde byla jeho armáda po tří denním boji rozstřílena rudoarmějskou artilerií. Sám Enver Paša našel v boji smrt stejně jako jeho 12 000 spolubojovníků.²⁶ Jednalo se o poslední pokus na území Turkestánu postavit se sovětům konvenčním vedením boje. Nadále se basmači etablovali do malých gerilových skupin, které prováděli účinné přepady a své základny měli vysoko v horách. Do jejich čela se postavil Ibrahim Bek, jeden z bývalých Emirových mužů, který díky svým schopnostem zůstal vůdcem basmačů až do roku 1931. Na rozdíl od Enver Paši pochopil, jaký způsob boje může být účinný. Různé malé skupiny partyzánů spolupracovaly mezi sebou a kryly si tím záda. Vedle koordinace akcí byla také zavedena disciplína, která se doposud turkeštánské straně nedostávala. Díky profesionálnosti vlastních vojáků se mohl Ibrahim pouštět do přepadů i dobře opevněných pevností. Postupem doby však sověti získávali od domácích obyvatel přesnější informace, atak i na straně basmačů byly značné ztráty. Vždy se jim však dařilo verbovat nové lidi. Zvláště pak po roce 1929 v době vyhlášení první pětiletky. Zatímco do roku 1929 zajišťovala nová ekonomická politika (NEP) prakticky podobný způsob života na jaký byli domorodí obyvatelé zvyklí doposud, následovaly poté dramatické změny. Nomádská společenství byla nucena se usadit, tradiční zemědělské usedlosti zanikly a jejich majetek byl znárodněn, bazary byly zavřeny. Na mnoha místech propukla revolta. Z Afghánistánu podnikl výpad Emir z Buchary, který napadal ruské posádky v severovýchodním Tádžikistánu. Také Ibrahim Bek podnikal sabotáže a přepady se zvýšeným počtem lidí. Přestože se do jeho pronásledování zapojilo značný počet

²⁶ MARSHALL, Alexandr. *Turkfront*. In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. str. 5-29, str. 15

jednotek včetně letectva, byl Ibrahim Bek zabit vlastním mužem v dubnu roku 1931.²⁷ Jeho smrtí končí i období klasického basmači hnutí. Pozdější revolty provázela rostoucí nevraživost mezi jednotlivými kmeny.

Vedle ozbrojeného protisovětského hnutí, které většinou nehledělo na hranice mezi státy Střední Asie, se formovala i politická síla hájící národnostní zájmy Kyrgyzů v rámci Sovětského svazu. U mnohých obyvatel byla socialistická revoluce přijímána s nadšením, mimo jiné také proto, že byla přijata „deklarace práv národů Ruska“, která měla zajišťovat suverenitu a rovná práva všech národů. Snahu prakticky uplatnit tuto deklaraci vzala na sebe kyrgyzská inteligence. Iniciativy se chopil především Abdykerim Sydykov, který pocházel z bohaté rodiny, měl proto možnost studovat na gymnáziu v Alma-Atě a na univerzitě v Kazani. Byl členem strany Alaš - Orda, strany vycházející ze stanov sociální demokracie. Po revoluci vstoupil do bolševické strany. Usiloval o vytvoření nezávislé kyrgyzské oblasti. Na XIII. všeturkestánském sjezdu v roce 1922 přednesl návrh na vytvoření Kyrgyzské horské oblasti. Tento návrh byl přijat a Sydykov byl zvolen předsedou organizační komise. Ještě téhož roku ale vypukl spor v Kyrgyzském vedení strany mezi autonomisty a zastánci plného začlenění do Sovětského svazu. Přestože převažovali autonomisté, byl Sydykov vyloučen ze strany. V té době začíná dění v Kyrgyzstánu kritizovat Sovětská moc z Moskvy a obviňuje autonomisty, že jsou podplacenou manapskou klikou. V říjnu 1924 je Sydykov definitivně vyloučen ze strany a po ustavení Kara-Kirgizské autonomie je zbaven práva být členem volených orgánů.²⁸

Roku 1925 byla sepsána tzv. "Tricadka", třicet dopisů stranických a sovětských pracovníků adresovaných centrální

²⁷MARSHALL, Alexandr. *Turkfront*. In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. str. 5-29. str. 23

²⁸AKAJEV, Askar. *Istoria Prošedšaja čerez moje serdce*. Biškek, 2005. str. 205

moci. Organizátorem této akce byl opět Sydykov. Jednalo se o analýzu opatření týkající se budování státu, v níž byla kritika stranického aparátu a jeho tendence vměšovat se do práce aparátu sovětského. Dopisy byly označeny jako nacionalistická úchylka a všichni jejich autoři byli vyloučeni ze strany a zbaveni vedoucích funkcí. Po roce 1929 bylo prosazení národnostních otázek politickou cestou již zcela nemožné. Sydykov byl na jaře roku 1933 zatčen NKVD a v roce 1938 popraven.²⁹

Moskva měla zájem o podrobné informace z tohoto okrajového regionu, a proto byla již roku 1921 vytvořena komise, která měla zmapovat, jaké národy se nacházejí na území Turkestánu. V letech 1921 - 1924 sbírala materiály pro historicko-geografický sborník, etnologickou mapu, sestavila genealogii rodů a popsala folklor. Výstupy této komise ovlivnily vyměřování hranic jednotlivých států.

V roce 1924 vznikl název Kara.Kirgizská autonomní oblast, který se hned v roce 1925 změnil na Kyrgyzskou autonomní oblast. V roce 1929 byla přijata první ústava, její funkce a kompetence byly však stále značně omezené a byla podřízena ústřednímu vedení středoasijské SSR. Kyrgyzské vedení usilovalo o vznik svazové republiky, a tak 5. 12. 1936 vznikla Kyrgyzská svazová republika, jejíž nová ústava byla přijata v roce 1937.³⁰ Koncem roku 1990 byla vyhotovena deklaráce o státní suverenitě. Dne 31. 1. 1991 byla vyhlášena nezávislost republiky Kyrgyzstán.

²⁹ AKAJEV, Askar. *Istoria Prošedšaja čerez moje serdce*. Biškek 2005. str. 210

³⁰ AKAJEV, Askar. *Istoria Prošedšaja čerez moje serdce*. Biškek 2005. str. 205-223

3 Historie výrobního družstva Interhelpo

3.1 Politika Sovětského svazu související s problematikou

3.1.1 občanská válka a první zahraniční pomoc

Období po první světové válce může být charakterizováno jako nástup nové epochy. Starý svět monarchů jako dědičných vládců svých zemí nenávratně mizí utopený v krvi první světové války a nastupují jiné progresivnější politické systémy, především americký liberalismus a naproti tomu sovětský komunistický experiment.

Především sovětská revoluce představovala naprostý zlom v organizaci společnosti. Zrodil se systém, ve kterém se jedinec měl podříditi kolektivu. Ideologií této společnosti měla být rovnost všech lidí v celém státě a export socialistické revoluce do celého světa. Vzhledem k tomu, že cestu k dosažení beztrždní společnosti měla řídit pouze část politického spektra (bolševická strana), došlo k nové hierarchizaci obyvatelstva. Na celém světě budila revoluce značný ohlas především u socialistických stran a hlavně u jednotlivých dělníků, pro něž budování prvního "dělnického státu" mohlo být příslibem zlepšení jejich vlastní situace.

Z hospodářského hlediska bylo budování socialismu v Rusku věcí značně problematickou. Lenin dobře znal Marxovu teorii, která předpokládá, že cesta k socialismu může být nastoupena pouze ve vyspělých zemích s rozvinutým kapitalistickým systémem, který měl být jakousi mezistanicí mezi feudalismem a socialismem. Rusko ale takovou zemí nebylo, v předrevolučním období se jednalo převážně o rolnickou zemi. Nevolnictví bylo zrušeno roku 1861, přesto masy venkovského obyvatelstva byly neformálně nevolníky dál až na počátek dvacátého století. Je

sice pravda, že se Rusko stalo roku 1914 v celkovém objemu výroby pátou největší průmyslovou velmocí světa a předstihlo tak například i Rakousko-Uhersko, Itálii a Japonsko. Avšak ve výrobě na hlavu zaostávalo za všemi státy Evropy a mohlo se měřit jen se státy asijskými.³¹ Země byla navíc vysávána válkami, nejdříve světovou a poté občanskou³². Zejména občanská válka přivedla zemi ke kolapsu. Teror nastolily obě strany, jak Rudí tak Bílí, a nemilosrdně vybíjely své protivníky, vojáky i civilisty. Jelikož bylo nutné uživit obrovskou armádu a hladová města, začali bolševici provádět na venkově zábory obilí. Jejich nároky však byly větší než možnosti a kvóty stanovené nejvyššími orgány byly nesplnitelné. Na mnoha místech propukl hladomor.

Díky rolnickým povstáním ztratili bolševici na čas kontrolu nad Ruskem, vzbouřila se i sama elita Rudé armády kronšadští námořníci³³. Vznikalo nepřeberné množství partyzánských skupin anarchistických, nacionalistických a separatistických. Navíc nesmíme zapomenout, že okolo transsibiřské magistrály operovaly Československé legie, pravidelné a dobře vyzbrojené a vycvičené jednotky, které však roku 1920 uzavřely s bolševiky mír.³⁴ Na začátku nové éry tedy dokonalý zmatek.

Rusko bylo postiženo humanitární krizí obrovského rozsahu. Alespoň částečně ulehčit obyvatelstvu v nelehkém údělu se

³¹ MALIA, Martin. *Sovětská tragédie, dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*. Praha, 2004. ISBN 80-7203-566-5. str. 79

³²Občanská válka v Sovětském svazu trvala mezi lety 1918- 1922. Probíhala na obrovském území sahající od Polska přes Střední Asii a dál na východ. Zapojily se do ní téměř všechny národy Sovětského svazu, Rudí bojovali také proti Polákům, kteří se pokusili o expanzi na východ. Převážně v důsledku zabírání obilí vznikl na venkově mezi lety 1921 až 1922 hladomor, kterému podlehlí miliony lidí. Přesné počty obětí války neexistují, jde však o mnoho milionů, odhady jsou 15-20. FIGES, Orgando: *Lidská tragédie, Rusko 1891-1924*. Praha, Plzeň 2000. ISBN 80-86278-74-3. str. 838

³³Kronšadští námořníci byli skutečnou chloubou bolševiků. Jejich povstání mělo zamezit stíhání opozičních levicových stoupenců, ukončit teror a nezákonné deportace, vyhlásit svobodné volby a demokratizaci systému. FIGES, Orlando. *Lidská tragédie, Rusko 1891-1924*. Praha, Plzeň 2000. ISBN 80-86278-74-3. Str. 327, str. 380, str. 706, str. 712

³⁴SAVICKÝ, Ivan. *Osudová setkání, Češi v Rusku a Rusové v Čechách 1914 – 1938*. Praha 1999. ISBN 80-200-0770-9 str. 130

pokusila organizace Pogmol, k jejímuž založení nejvíce přispěl spisovatel první revoluční linie Maxim Gorkij. Dne 13. července 1921 vydal prohlášení „Všem čestným lidem“, v němž proklíná válku a žádá všechny Evropany a Američany o rychlou pomoc ruskému lidu. Je pravděpodobné, že zároveň přesvědčil Lenina, aby dal této akci svolení. Pogmol (všeruský lidový výbor na pomoc hladovějícím) byl vlastně první a jedinou nezávislou organizací, která kdy v Sovětském svazu vznikla (a byla oficiální). Členy organizace byly významné osobnosti kulturního života, mezi jinými například také spisovatelka Alexandra Tolstá (dcera Lva Tolstého), která se v té době vrátila z pracovních táborů čerky³⁵. Pogmol začal apelovat na domácí i zahraniční veřejnost, aby přispěla na hladovějící. Na výzvu reagovaly některé západní dělnické organizace, které volily různou formu pomoci, například dodávka traktorů do Povolží (americké jednotné družstvo)³⁶. Důležitým hráčem na poli humanitární pomoci byl především budoucí americký prezident Herbert Hoover (v prezidentském úřadě 1929–1933), který vedl organizaci American Relief Administration (ARA), jež se soustředila na pomoc poválečné Evropě. Nyní ji přesměrovala i do Ruska pod podmínkou, že zůstane nezávislá na režimu.³⁷ Jakmile Pogmol zajistil zahraniční pomoc, dal ho Lenin přes protesty Gorkého zrušit a většinu členů zatknout. ARA ale pokračovala ve své činnosti dál, i přes neustálé porušování sovětského slibu o nezasahování do její organizace. Svou činnost ukončila v roce 1923. Jednalo se o první zahraniční pomoc Sovětskému svazu, která byla fyzicky zastoupena na sovětském území.

3.1.2 Nep

³⁵FIGES, Orlando. *Lidská tragédie, Rusko 1891-1924*. Praha, Plzeň 2000. ISBN 80-86278-74-3. str. 723

³⁶POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava, 1961. str. 12

³⁷FIGES, Orlando. *Lidská tragédie, Rusko 1891-1924*. Praha, Plzeň 2000. ISBN 80-86278-74-3. str. 723

Zaostalost země spolu s válkou znemožňovaly uskutečnění masivních změn, které socializace předpokládala. V důsledku války vznikla obrovská inflace, při níž státní měna-rubl prakticky ztratil svou hodnotu. Začalo se dokonce uvažovat o úplném zrušení peněz a celého platebního systému, který v tzv. dokonalé společnosti neměl místo. V době hyperinflace k tomu byla ideální příležitost. Vystala ale otázka, jak změnit za tak krátkou dobu systém příjmů a výdajů a čím peníze nahradit. V daném okamžiku se jednalo o utopii a bylo proto nevyhnutelné peníze zachovat. Ekonomická situace se však stala nezvladatelnou a Lenin byl proto nucen zmírnit tvrdou linii tzv. novou ekonomickou politikou - Nepu. Bolševičtí vůdci viděli tuto změnu směru jako dočasný politický ústupek (Bucharin), vymýcení prostoru pro nový útok pracujících proti mezinárodnímu kapitalismu (Zinovjev), jeden krok zpátky, dva dopředu (Lenin)³⁸. Lenin teď chtěl „vybudovat komunismus buržoazními rukama“ a jeho novým heslem se stalo „čím více trhu tím více socialismu.“³⁹ Zejména řadoví bolševici viděli v rozkvětu soukromého podnikání zradu revoluce, neboť co se před několika měsíci odsuzovalo, bylo najednou podporováno.⁴⁰ Pro obyvatelstvo znamenalo období Nepu úlevu. Každý potřeboval něco nového, rozrostly se bleší trhy, na stáncích probíhal výměnný obchod, lidé s baťohy na zádech začali zprostředkovávat přerušovaný obchod mezi městem a vesnicí⁴¹. Obchody byly nyní plné potravin a zboží všeho druhu jaké už dlouho nebylo k sehnání, včetně zahraničního. Avšak zdaleka ne pro všechny. Málomocný dělník si mohl nové vymoženosti dovolit, ke všemu během prvních dvou let Nepu rapidně vzrostla nezaměstnanost. Vedlo to přirozeně k rozkolu dělníků a rolníků, kteří nyní celkem prosperovali.

³⁸FIGES, Orlando. *Lidská tragédie, Rusko 1891-1924*. Praha, Plzeň 2000. ISBN 80-86278-74-3. str. 715

³⁹tamtéž str. 715

⁴⁰tamtéž str. 715

⁴¹ Ve městech vyrostly kavárny, obchody restaurace i erotické kluby, spořitelny i soukromé nemocnice a kliniky. Města se změnili k nepoznání, všude byly barevné reklamy, halasný shon obchodníků a drožkářů. FIGES, Orlando. *Lidská tragédie, Rusko 1891-1924*. Praha, Plzeň 2000. ISBN 80-86278-74-3. str. 716

Politika Nepu byla definitivně opuštěna až roku 1929, kdy začíná kolektivizace a první pětiletka.

Orgánem, který měl od roku 1921 zajišťovat koordinaci obnovy hospodářství, byla Státní plánovací komise neboli Gosplan, jež měla zaujímat stěžejní místo v rámci systému.

3.1.3 Výhody zahraničních družstev pro výstavbu průmyslu

Masivní industrializace a kolektivizace začíná až roku 1929 Stalinem vyhlášenou první pětiletkou. Vyspělý průmysl však byl mezi bolševiky považován již od počátku za základní stavební kámen komunistické společnosti. Palčivým problémem byl nedostatek odborníků v průmyslových i zemědělských oblastech, kteří by zároveň byli i přesvědčenými komunisty. Kde je ale hledat? Pozváním výrobních a zemědělských družstev do SSSR by se mohla prosadit idea socialismu i v západních zemích, což byl také cíl bolševismu. Výhod pro tento krok bylo ovšem mnohem víc. Především mohou zahraniční družstva z vyspělých zemí přivést kvalitní stroje, které by se tak staly předlohou pro budoucí stroje sovětské. Hlavní devizou nově příchozích byly osvědčené technologie a výrobní postupy, jak v průmyslové výrobě, tak v zemědělství, neboť Sovětské Rusko za Evropou znatelně zaostávalo prakticky ve všem. V okrajových územích, jako např. ve Střední Asii, se s budováním průmyslu ještě ani nezačalo, takže se zde od základu mohly vybudovat závody západního stříhu. Důležitým faktorem byl i předpoklad, že komunističtí družstevníci budou myšlenkou budování země sovětu naplno oddáni a mohli by tak pozitivně působit na místní obyvatelstvo. Mnohé vesnice převážně na Ukrajině, ale i jinde byly stále výrazně protibolševické, na Ukrajině sympatizovaly s nacionalisty,

jinde se často razilo heslo komunismus ano, bolševikům smrt,⁴² ve Střední Asii sovětizace pořádně ještě ani nezačala.

3.1.4 IV. kongres Komunistické internacionály

V listopadu 1922 se konal čtvrtý kongres komunistické internacionály, na kterém byla přijata rezoluce, která definovala všechny formy mezinárodní pomoci Sovětskému Svazu, a stanovila podmínky, podle kterých se pomoc měla organizovat.

V rámci této rezoluce se také poukazuje na možnost pomoci Sovětskému svazu vystěhováním (směrem do SSSR přistěhováním) potřebných kvalifikovaných dělníků. Ústřední výkonný výbor pak ustanovil stálou Komisy rady práce a obrany pro polnohospodářské a průmyslové přistěhovalectví do SSSR, která měla pobídky k práci systematicky řešit. Kongres sám tedy vyslovil Leninovu výzvu, které můžeme rozumět takto: „proletáři kapitalistických zemí přijďte budovat první dělnický stát, aby i u vás jednou zvítězil socialismus.“ Právě na tuto výzvu začala reagovat většina komunistických stran jednotlivých států, která podněcovala vznik družstev, mezi nimi i Interhelpa, s různou odborností i místem určení.

3.1.5 Nejdůležitější podmínky pro vystěhovalcká družstva

Komise rady práce a obrany byla sice ustanovena již 23. prosince 1922, po tři roky však nevydala, co se týče přistěhovalectví, žádné důležité rozhodnutí. První významnější dekret pochází až z 2. února 1925 tedy necelé 2 měsíce před

⁴²FIGES, Orlando. *Lidská tragédie, Rusko 1891-1924*. Praha, Plzeň 2000. ISBN 80-86278-74-3. str. 617

odjezdem Interhelpa.⁴³ Relativně velké množství evropských družstev z důvodu brzkého odjezdu nemělo řádně ošetřeny podmínky případných daňových úlev, nájemních smluv, či statutu společnosti. Dekret nařizoval lidovým komisariátům oblastí, kde se měla družstva usazovat, vytvořit pozemkový fond, ze kterého se budou přidělovat pozemky a objekty. Daňové úlevy se projednávaly u jednotlivých družstev zvlášť, Interhelpo mělo například tři roky daňových prázdnin. V dekretu se také řešily ceny nájmu polností i ploch pro budoucí průmyslovou výrobu. Ustanovily se také přepravní podmínky, které byly dost výhodné, neboť členové družstva platili pouze čtvrtinu jízdného, děti do deseti let jeli zdarma. Vezmeme-li v potaz cestovní vzdálenost, jednalo se i tak o docela značnou sumu. I zde byly v nevýhodě družstva, která odjela před vydáním dekretu a platila tak plnou cenu. Přistěhovalci byli také osvobozeni od placení cla a veškerých celních poplatků.

Dekret také přesně vymezoval, jakým způsobem budou družstva fungovat právně i společensky. Řešili to mimo jiné tyto čtyři hlavní body:

1. přistěhovalectví do SSSR a zřizování průmyslových a polnohospodářských podniků na jeho území je přípustné jen v kolektivní formě hospodaření, jako jsou družstva a komuny
2. poskytování výhod zahraničním družstvům za účelem rychlejšího sžití se s místním prostředím
3. uzavření smluv s přistěhovaleckými kolektivy umožňuje sovětským státním orgánům vliv na další rozvoj družstva a jeho směřování
4. Přistěhovalci mohou užívat všechny práva a povinnosti jako sovětské občane⁴⁴

⁴³POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava, 1961. str. 28

⁴⁴POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str. 20

Zpráva československého velvyslanectví v Moskvě si ve svém pravidelném reportu všímá, že sověti dávají přednost družstvům zemědělským před průmyslovými, a zahraniční osadníky posílají do méně lidnatých oblastí, nebo tam kde vládou horší klimatické podmínky.⁴⁵

3.1.6 Rudolf Mareček

Rudolf Mareček, zakladatel výrobního družstva Interhelpo, byl velice kontroverzní postavou československého komunistického hnutí. Propagoval život v komunitě se společným majetkem, tedy komunismus ve své nejčistší podstatě, a byl ochoten přikročit od slov k činům. Jeho dobrodružný příběh předznamenával i dobrodružný charakter akce Interhelpo. Narodil ve sklářské rodině v Hrozenkově na Valašsku, sám se však vyučil truhlářem. Ještě před první světovou válkou odešel i s celou rodinou do Ruské Besarábie, aby zde žil v komunitě. Brzy poté přišla válka a Mareček byl carskou vládou jako cizinec (občan Rakouska-Uherska) z nepřátelské země odsunut do Alma-Aty (dnes Kazachstán) ve Střední Asii. V Alma-Atě vstoupil do Sociálně demokratické dělnické strany Ruska, aby se vzápětí postavil do čela bolševického povstání. Po vítězství revoluce byl jako zvláštní vyslanec poslán do sousední Číny, aby přivedl zpět tisíce Kyrgyzů, kteří tam utekli po nezdařeném pokusu o povstání proti carskému režimu v roce 1916. Číňané si však všimli jeho cizího neruského přízvuku a jako potencionálního špióna ho zavřeli do vězení. To mělo zvláštní orientální charakter, jednalo se o díru v zemi pod širým nebem. Propuštěn byl až na přímluvu francouzského velvyslance a mohl se tak vrátit spolu s uprchlíky zpět do Turkestánu. Přes jeho oddanost mu bolševici nedůvěřovali a nechtěli ho zařadit do svého aparátu. Mareček si však podmanivý Kyrgyzstán

⁴⁵ Archiv ministerstva zahraničí, 1918 – 1939, sekce II, řada III, karton 526, zpráva o vystěhovalcích, 1925

zamíloval a přál si zde vybudovat evropskou civilizaci pod asijskými štíty. Zatímco jinde vznikala vystěhovalecká družstva spíše přes organizaci v podnicích, nebo na omezených lokálních územích, seskupení Interhelpa proběhlo bez přispění jakékoliv odborové organizace a nesoustředilo se pouze na jednu konkrétní oblast. U jeho zrodu stála intelektuální činnost slovenských dělníků. Na začátku dvacátých let vznikl v Žilině kroužek umělého jazyka - Ido, který byl dvojčetem známého esperanta.⁴⁶ A právě sem přinesl Rudolf Mareček, který po návratu ze Sovětského svazu žil a pracoval (jako tesař) v Žilině, jednoho únorového večera časopis *Revo Internacional*,⁴⁷ s článkem o organizaci zahraničních dělníků pro výstavbu hospodářství a průmyslu v sovětských republikách. Tento apel musel v kurzu Ido padnout na úrodnou půdu, už ze samé podstaty hnutí jazyka Ido. I dnes ve 21. století má toto společenství ve svých stanovách závazek učit se a šířit tento jazyk, aby překonal problémy mezi lidmi a aby se zajistilo mírové soužití mezi národy a vzájemnou pomoc a toleranci. Skutečnost, že většina přítomných byli komunisté, předurčovala kurs Ido jako nejlepší stavební kámen Interhelpa.

Ustavující schůze proběhla 1. Května roku 1923 v Žilině.⁴⁸ Samotný název družstva byl odvozen od nadpisu již zmíněného článku v časopise *Revo Internacional*, který zněl *Internacional laboristal helpo*, což znamená mezinárodní

⁴⁶ Snahy o zavedení jednotného světového jazyka můžeme vypožorovat již v období antiky. Bylo vytvořeno množství umělých jazyků z nichž nejvýraznější je právě esperanto. Teorie jednotného světového jazyka předpokládá, že vedle svého národního jazyka bude každý jedinec ovládat i jazyk celosvětový, který postrádá jakékoliv záludnosti přirozeně vzniklých jazyků. Vidíme zde opět princip rovnosti. Jazyk esperanto tak nebude jazykem poezie, nýbrž pouze faktu. Předpokládá se 93 procent slov je srozumitelných se znalostí románských jazyků, 90 procent germánských a 47 slovanských. V gramatice převažují apriorní rysy s důrazem na pravidelnost a snadnou učitelnost, zároveň však umožňuje velmi přesné vyjadřování. Slovní zásoba činí asi 350 000 slov. První průkopníci v Čechách se objevili koncem 19. století, největší rozmach byl právě ve dvacátých letech. Roku 1921 se v Praze konala dokonce mezinárodní konference. Sbor sovětských filologů uznal esperanto jako dokonalý jazyk, s reálnou možností v dohledné době ho přijmout globálně jako druhý jazyk. Proto zvláště ve dvacátých letech navštěvovali kurz převážně mladí komunisté. Známí čeští propagátoři byli například prof. Jaroslav Heyrovský nebo Karel Höger. Dnes má hnutí asi 900 členů, existuje asi 40 000 knižních titulů a 14 celovečerních filmů. www.esperanto.cz

⁴⁷ časopis psaný v jazyku IDO vydávaný v Moskvě

⁴⁸ POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str.

dělnická pomoc, zkomolením tedy Interhelpo. Skupina zakládajících členů se dohodla, že odjedou do vzdáleného Kyrgyzstánu, který byl, jak věděli od Marečka, absolutně bez průmyslu, a tak potřeboval jejich pomoc nejvíc. Dá se předpokládat, že Marečkův vliv byl na rozhodnutí o cílové destinaci zcela zásadní a v podstatě předem daný. Jejich plán byl jasný: postavit vlastními silami a prostředky první závody, které pak budou páteří pro ostatní. Vedle impulsu k založení Interhelpa, pracoval Rudolf Mareček i na jiných projektech. Agitoval také na Kladně a v Praze kde pomohl založit zemědělská družstva Reflektor a Kladenská komuna. Stává se z něj vlastně profesionální zakladatel vystěhovaleckých skupin do Sovětského Svazu.

3.2 Formování Interhelpa a jiných družstev na území Československa

I v Československu se mohlo Interhelpo opírat o podporu komunistické strany, která se také zavázala podporovat jednotlivé vystěhovalecké projekty a to zejména pomocí při organizaci a zprostředkování kontaktu se sovětskou stranou. Na celém území Československa se začaly organizovat výrobní a zemědělské družstva v poměrně hojném množství. Československé úřady se k těmto snahám stavěly značně podezíravě a nezřídka nechávaly organizátory sledovat složkami policie. Zájemce o vystěhování varovalo ministerstvo zahraničí před tíživými životními podmínkami na území Sovětského Svazu a zdráhalo se jim vydávat potřebné dokumenty. Mnoho adeptů se skutečně zaleklo, především později po polovině 20. let, kdy se začali do Československa dostávat informace o situaci v jiných družstvech již působících v SSSR, a od svého záměru odjet budovat Sovětský Svaz upustili. V případě nějakých nesrovnalostí či pochybností o žadatelích zaujímal

ministerstvo zahraničí zamítavé stanovisko k vydávání cestovních dokladů, pokud ovšem byly všechny náležitosti v pořádku, pasy se vydaly. Ministr zahraničí Beneš apeloval na dodržování této zásady v zájmu zachování demokratických principů v těchto rozhodovacích procesech.

První se na cestu vydala Prago-Mašina, výrobní družstvo asi padesáti lidí, většinou drobných řemeslníků, kteří byli připraveni opravovat hospodářské stroje a lokomobily. Do Sovětského svazu odjeli již v srpnu roku 1923, tedy ještě dříve, než byly sovětskou vládou schváleny některé výhody a úlevy, týkající se například dopravy nebo daní. Prago-Mašina nebyla příliš úspěšná a po několika letech se rozpadla. Zpět do Československa se vrátilo jen několik jejích členů, zbytek se rozptýlil po místních průmyslových závodech.

Největším zemědělským družstvem z Československa byl Reflektor. Do Saratovské oblasti odjelo v letech 1925-1929 na 327 lidí, kteří obdrželi pozemek o výměře 2000 desjatin půdy. Jednatel Reflektoru byl Rudolf Mareček, který jednal se sověty o tomto družstvu a který vzájemnou smlouvu také podepsal. Do Sovětského svazu si Reflektor přivezl množství zemědělských strojů a stal se významným kolchozem v oblasti. Transporty Reflektoru odjížděly z pražského libeňského nádraží. Průběh slavnostního odjezdu prvního transportu Reflektoru byl podobný odjezdu Interhelpa ze Žiliny. Všude vlály rudé prapory, vyhrávala hudba, komunističtí funkcionáři drželi své projevy. Akce však byla rozeznána policií, došlo dokonce i k výtržnostem a bojům policie s účastníky v okolních ulicích. Místní policejní správa informovala ministerstvo vnitra o tom, že podobných odjezdů komun proběhlo na libeňském nádraží mnoho a žádá ministerstvo vnitra o instrukce.⁴⁹

⁴⁹ Archiv ministerstva zahraničí 1918-1939, II. Sekce, III řada, karton 525 A, Reflektor, 1925

Reflektor působil z Československých družstev na území Sovětského Svazu nejdéle a to až do sedmdesátých let.⁵⁰

Podmínky vyjednané Rudolfem Marečkem pro Kladenskou komunu se sovětskou stranou nebyly příliš výhodné. Smlouva na 300 desjatin půdy platila totiž pouze do roku 1927. Mareček se ale dostává do hledáčku československého velvyslanectví v Moskvě, které upozorňuje ministerstvo zahraničí, že Mareček uzavírá se sověty smlouvy na vystěhování družstev do Sovětského Svazu, přitom tato družstva jsou po svém příjezdu ponechána svému osudu a daří se jim špatně. Na Československé velvyslanectví se totiž právě dostaly zprávy o počátečních nesnázích Interhempa. Velvyslanectví proto doporučuje překazít Marečkovy plány na vystěhování Kladenské komuny, mimo jiné také kvůli pochybnostem o cílové oblasti nacházející se u Rostova, kde měly být neutěšené podmínky.⁵¹ Kladenská komuna přesto do Sovětského Svazu odjela v počtu přibližně 200 lidí. Družstvo se skutečně po celou dobu své činnosti potýkalo s vážnými problémy, jak se zemědělskou výrobou, tak se zajištěním důstojných ubytovacích podmínek a v neposlední řadě i s nedostatkem financí. Po vypršení nájmu v roce 1927 se družstvo rozpadlo a většina jeho členů zůstala pracovat v okolních kolchozech.

Také na Moravě vznikalo množství družstev, za všechny jmenujme znojenskou Slováckou komunu, zprvu se formující jako zemědělské družstvo, které později rozšířili ještě obuvníci ze Zlína. Asi 60 rodin se vystěhovalo do městečka Frolovo ve Volgogradské oblasti, kde dostali k obhospodařování 1000 desjatin půdy, která byla ve 30. letech zestátněna. Obuvníci si poté založili vlastní družstvo a pokračovali ve výrobě.

⁵⁰ POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str. 26

⁵¹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 -1939, II. Sekce, III řada, karton 525 A, roční vystěhovalecká zpráva, 1925

První úkol po založení Interhelpa znamenal zajistit dostatečný počet lidí ochotných odjet do Střední Asie. Bylo poměrně přesně určeno, které profese budou vyhledávány a upřednostňovány. Vyplývalo to ze závazků zahrnutých v pozdější smlouvě Interhelpa se sověty, ale i z racionální úvahy kvůli zajištění zkušených pracovníků pro fázi výstavby i pozdější výroby. Náborů se začali provádět formou agitace. Rudolf Mareček spolu s některými zakládajícími členy družstva začali v první fázi objíždět Slovensko - Martin, Vrútky, Handlová, Nové Zámky, Liptovský Mikuláš, Trenčín a Hlohovec, na Moravě zejména Brno, Znojmo, Zlín, Valašské Meziříčí a Olomouc, přednášeli také v Praze.⁵² Mareček pak odjel znovu do Střední Asie, aby tam nafotil vhodný obrazový materiál, jenž pak promítal na sezeních. Tyto přednášky měly neobyčejný úspěch zejména pro svoji exotičnost, neboť diváci mohli třeba vůbec poprvé spatřit velbloudy, divoké kočovníky, prohánějící se po neskutečných horských masivech i momentky ze zcela odlišné každodennosti tamních obyvatel. Jelikož cestování nebylo běžnou záležitostí, musela připadat posluchačům vzdálenost skoro sedmi tisíců kilometrů nepředstavitelná. Přes velký zájem o členství, se jako velmi problematické jevíly složité podmínky pro přijetí do družstva.

3.2.1 Podmínky přijetí do družstva

Interhelpo neslo veškeré náklady na nákup materiálu, cestu i za různé poplatky na svých bedrech. Finanční prostředky se vybíraly od členů družstva. Částky to pro mnoho zájemců nebyly nikterak malé a v případě insolventnosti byl žadatel odmítnut. Podmínkou pro členství v družstvu byl vklad 3000Kč. V případech chudých rodin se ceny jednotlivých členů lišily, za muže-dělníka se platilo 2000kč, jeho manželka 1000kč a

⁵²POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str. 17

každé dítě 1000kč. Značné částky se také připočítávali za jízdné, kde největší položkou byla cesta přes ČSR a Polsko. Výše cestovních výloh byla tak určená na 2000 Kč za dospělou osobu a 1000 Kč za dítě od 2 do 10 let.⁵³ Zájemce tak musel složit částku přibližně pěti tisíc korun, u početnějších rodin to bývalo hodně přes deset tisíc. Mnoho rodin bylo nuceno prodat vlastní dům, nebo vsadit do podniku veškeré úspory. Na druhou stranu bylo také možné vložit do družstva další libovolně vysokou částku určenou na nákup nástrojů a vybavení. Tato částka měla být později vrácena v plné výši i s nespecifikovaným úrokem. Někteří členové družstva tuto možnost skutečně využívali a záznamy ukazují, že do družstva vkládali i dvojnásobné sumy, než byly povinné poplatky.⁵⁴

3.2.2 Dohoda o přistěhování

Jako každé družstvo potřebovalo i Interhelpo souhlas k přistěhování od sovětské administrativy. Komise práce a obrany ho vydala v únoru roku 1924, s tím, aby přesné podmínky akce přijel domluvit zástupce družstva nejdříve do Moskvy a posléze i do cílové oblasti⁵⁵. Tehdy to znamenalo dojet do Taškentu, který byl správním centrem celé oblasti Turkestánu.

Delegace odjela v srpnu téhož roku do Moskvy, kde se mimo jiné setkala i se zástupci Kyrgyzstánu a navázala tak první kontakt. Poté se delegace vypravila do Taškentu, kde došlo k seznámení s místními představiteli. Následovala cesta po nové železnici, vybudované po skončení občanské války, do Pišpeku

⁵³ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 -1939, II. Sekce, III řada, oddíl I, karton 526, vystěhovalectví do SSSR - Interhelpo

⁵⁴ Archiv ministerstva zahraničí, 1918 -1939, II. Sekce, III řada, oddíl I, karton 526, vystěhovalectví do SSSR - Interhelpo

⁵⁵ BUŇJANSKIN, D. M., VELIČKO, N.A. *U Istokov družby*, Frunze, 1982. str. 14

(později Frunze, dnes Biškek). Tato železnice měla zásadní význam pro budoucnost Interhelpa.

Původní Marečkův záměr byl usídlit se v Przevalsku⁵⁶ (dnes se město nazývá Karakol), v Issyk-Kulské oblasti. Město se nachází v severovýchodním cípu Kyrgyzstánu nedaleko (pouze vzdušnou čarou) hranic s Čínou. Toto území je, co se týče přírodních podmínek, asi nejpřívětivější z celého Kyrgyzstánu, na druhé straně je však poněkud odlehlé. Nachází se ve výšce 1700 metrů nad mořem, najdeme tu lesní porosty, kterých je na celém území poskrovnu, je zde dostatek vláhy, daří se zde zelenině i ovoci. Dvanáct kilometrů od Przevalska se nachází jezero Issyk-Kul, druhé největší vysokohorské jezero světa. Žije v něm dostatek ryb a vytváří příjemné podnebí. Fotografie, které Mareček ukazoval na seminářích a s nimiž podněcoval touhu přítomných odjet do Kirgzie byly právě odtud. Zásadní nevýhodou bylo špatné spojení. Na nejbližší železnici to bylo odsud 700 kilometrů, po dostavění železnice do Pišpeku 350, ve dvacátých letech těžko schůdných kilometrů. Družstvo působící v této oblasti by mohlo fungovat na lokální bázi a podobalo by se více komunitě, zabývající se drobnější řemeslnou výrobou, než síle, která vybuduje základy průmyslu celé země. Je možné, že původní Marečkův plán nebyl tak okázalý a spokojil by se z lokálnější úlohou. Zájem o členství v Interhelpu byl však natolik velký, že se začalo uvažovat o zakotvení družstva v Pišpeku. Ten však zdaleka neměl tak příznivé podmínky jako Przevalsk. Rozkládal se na stepi s velmi suchým podnebím. Rozhodující byla ale železnice, s ní vedlo spojení až do Evropy.

Po této změně pojetí celé akce byla vypracována podrobná smlouva o přesídlení družstva, podepsaná delegací a sovětskou vládou. Komise práce a obrany ji v říjnu 1924 potvrdila, čímž

⁵⁶ Pojmenováno podle N. Przevalského, vojáka, cestovatele a přírodovědce, který na tomto místě zemřel roku 1889, podle něj je pojmenován kůň przevalského

byla oficiální část přípravy v podstatě vyřešená.⁵⁷ Sovětská vláda poskytla podle smlouvy 62 ha půdy v Pišpeku, Interhelpe se zase zavázalo postavit v prvním roce svého působení cihlářskou dílnu, dílnu na výrobu břidlice, dílnu na zpracování dřeva a zámečnickou dílnu. Během dalších tří let měli vyrůst obytné domy a další sociální a kulturní zázemí. Nájemné za půdu se mělo platit až od roku 1928, jeho výše byla stanovena 4 ruble za 1 desjatinu orné půdy a 25 rublů za desjatinu průmyslové půdy.⁵⁸ Odjezd transportu družstevníků byl naplánován na únor-březen 1925.

Protože se agenda spojená s družstvem neustále zvětšovala, byla založena správní rada Interhelpa, jejímuž předsedovi Marečkovi byl dokonce přiznán plat 1600 Kč, vyplácený z družstevních peněz. Byl také ustanoven post podpředsedy, několika jednatelů a přísedících.⁵⁹ Jednalo se skutečně o plebejské hnutí, neboť nejlepší pracovní postavení měl v té době Mareček, který pracoval jako účetní ve stavebním podniku, ostatní členové byli zedníci a tesaři.

3.2.3 Sociální prostředí uchazečů

Národnostní složení Interhelpa bylo velice pestré. Participovaly v něm vlastně všechny národnosti Československa. Logicky nejvíc uchazečů bylo Čechů a Slováků, hlásili se ale také Maďaři, Němci a Podkarpatsští Rusové. Největší zájem o členství v družstvu projevovali především dělníci ze Slovenska a Podkarpatské Rusi. Zároveň mnoho z nich nedosáhlo na finanční prostředky podmiňující členství v družstvu. Větší

⁵⁷ BUŇJANSKIN, D.M., VELIČKO, N.A. *U Istokov družby*. Frunze 1982. str. 22

⁵⁸ Archiv Ministersva zahraničních věcí, 1918 -1939, II. Sekce, III řada, oddíl I, karton 525, svazek 6, 1925

⁵⁹ POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str.

zájem o vystěhování do Sovětského svazu ve východní části republiky potvrzují i čísla. Všechny transporty Interhempa se zúčastnilo 405 Čechů, Podkarpatských Rusů pak 68 (viz tab.)⁶⁰ Přihlédneme-li k tomu, že na území Podkarpatské Rusy neprobíhala tak intenzivní agitační kampaň jako ve zbytku republiky a k přihlédnutí k menšímu počtu obyvatel,

Transport	Češi	Slováci	Němci	Maďaři	Podkarp. Rusové	dohromady
I.	163	101	13	18	8	303
mezipřenos	31	27	-	2	-	60
II.	160	219	143	25	59	606
III.	18	6	-	-	-	24
IV:	33	27	-	24	1	85
Dohromady	405	380	156	69	68	1078

Tab. Č 1 Národnosti v jednotlivých transportech

lze považovat tento počet za velký. Kritériem posuzování důvodů uchazečů k přihlášení do družstva byl tedy i jejich sociální status v rámci republiky. Při postupu na východ se ekonomická situace jednotlivých dělnických rodin zhoršovala a přímo úměrná k tomu byla i pozice komunistické strany, která měla největší podporu na Podkarpatské Rusi, kde ji volilo 40 procent obyvatelstva. Naproti tomu nejvyšší volební úspěch měla KSČ mezi kvalifikovaným velkopřemyslovým dělnictvem, které se nacházelo převážně v Čechách⁶¹.

Jednotlivé osudy lidí ze spodních vrstev společnosti měly stejné rysy, ať se odehrávaly kdekoli v Československu. I v Čechách byly jasně znatelné rozdíly v životní úrovni mezi skupinami obyvatelstva. Sociální systém nebyl nastaven tak, aby zachycoval neúspěšné uchazeče o místo, případně podpořil

⁶⁰ POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str. 157

⁶¹ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Argo. Praha, 2005. ISBN 80-7203-612-2. str. 402

rekvalifikace pro nové nezaměstnané, kteří se do této situace dostali například po krachu svého podniku. Jistě muselo u těchto lidí docházet k pocitům méněcennosti, depresi a nejasným vyhlídkám do budoucna. Ze všeobecné frustrace pak roste podpora extrémních politických uskupení.

Členové Interhelpa popisují svoji sociální situaci před odjezdem do Sovětského svazu, vesměs podobně, jako velice špatnou. Pro ilustraci tehdejších podmínek můžeme uvést pár vzpomínek. Ján Pavlík z Kochanovic u Trenčína uvádí: „...Otec pracoval na dráze, matka v domácnosti. Od svých dvanácti let jsem sloužil u sedláků. Za osm let služby jsem nepoznal, co je to spát v místnosti, vždycky jsem spával z dobyt看em v maštali...u nás na Slovensku byla velká nezaměstnanost...pracoval jsem jako sezónní dělník dva až tři měsíce do roka“⁶²

Vojtěch Palúch z Donovan u Banské Bystrice vzpomíná: „...po vyučení mě však do práce nevzali. Řekli, že mě nevezmou, když budu brzy rukovat. Na vojně jsme měli takovou malou internacionálu...po návratu do civilu už jsme o práci nezavádili. Otce předčasně propustili do penze, neboť doly Magurka, nedaleko Chabence, byly zavřeny. Bratr také hledal práci, jeho propustili z papírny v Ružomberoku. Tak celou zimu žila naše šestičlenná rodina z otcovy penze, který dostával 280 korun měsíčně“⁶³.

Barbora Bláhová-Kékerová popisuje situaci na Podkarpatské Rusi a zmiňuje se i o výše zmíněné podpoře komunistické straně v této oblasti: „Bylo nás šest dětí. Žili jsme na Podkarpatské Rusi, ve vesnici blízko Mukačeva. Otec byl zedník, což bylo tehdy sezónní zaměstnání. Život po světové válce na Podkarpatsku byl těžký i pro naši rodinu, i když otec měl nějaké polnosti a baráček. U nás na vesnici byla komunistická

⁶²HOLÁ, Věra; VICHEREK, Efram. *Interhelpo*. Lidové nakladatelství. Praha 1975. str. 83

⁶³Tamtéž str. 110

*strana nejsilnější, i starosta byl komunista...z vesnice nás odjelo moc, jeli s námi i tři maminčini bratři."*⁶⁴

I postoje okolí se tedy v jednotlivých zemích Československa lišily. Zatímco na Podkarpatsku většina sousedů souhlasila s odjezdem rodiny do SSSR, František Huňa z Nové Vsi na Zlínsku popisuje zcela odlišnou atmosféru okolí po té, co se dozvědělo jejich úmysl odjet na východ: *„To bylo v dědině pobouření! Lidé nás odrazovali, abychom do Ruska nejezdili. A když už chceme někam jet, ať teda jedeme do Ameriky, a to otec sám."*⁶⁵

Dodejme však, že ne všichni účastníci Interhelpa byli v nepřekonatelné sociální bídě, ale jejich účast byla z čistě ideologických důvodů. Například Robert Dočekal, který pocházel z obuvnické rodiny, celkem pyšně vzpomíná na to, jak jeho otec několikrát odmítl nabídku pracovat pro Tomáše Baťu, který mu prý nabízel, jako vyhlášenému odborníkovi měsíční plat 4000 korun. Jeho otec to odmítl s tvrzením: *„... v tom jeho blázinci pracovat nebudu."*⁶⁶ Je jasné, že kdyby se rodina nacházela v životní nouzi, práci by přijal. Podobný může být i případ Eduarda Málka, který pocházel ze středostavovských poměrů, měl dokonce maturitu, avšak po ztrátě zaměstnání našel místo pouze jako dělník.

3.2.4 Vystěhovalectví obecné

Jak je vidět, vystěhovalectví nebylo neznámou možností, jak zvrátit nepříznivý osud. Odcházelo se především na západ, do Spojených států, které se po první světové válce staly největší světovou hospodářskou velmocí. První vlna této migrace sahala až do čtyřicátých let 19. století a pokračovala

⁶⁴ HOLÁ, Věra; VICHEREK, Efram. *Interhelpo*. Lidové nakladatelství. Praha 1975. str. 125

⁶⁵ tamtéž str. 57

⁶⁶ tamtéž str. 65

až do jeho závěru v letech devadesátých. Přes 70 procent ji tvořili emigranti německé národnosti a Irové, celkem šlo asi o 15 miliónů lidí. Koncem století přišla druhá vlna, která kulminovala roku 1910 a skončila roku 1924, kdy zavedla americká strana kvóty pro přistěhovalce. V tomto období odešlo jen z Rakouska - Uherska přibližně 3,5 miliónů obyvatel.⁶⁷ V důsledku zavedení kvót se proud emigrantů odklonil směrem na jih do Latinské Ameriky. Nejčastější destinací byla Argentina, kam ve dvacátých letech odešlo na 50 tisíc Čechoslováků, přičemž více bylo Slováků, dále pak Brazílie 15 tisíc a Peru 8 tisíc emigrantů⁶⁸. Některé vlny směřovaly i do západní Evropy, například do Francie, vesměs se ale jednalo o sezónní práce.

Emigrace směřující do Ruska měla zcela odlišný charakter. V polovině 19. století přicházeli Češi do Ruska především jako vychovatelé a učitelé němčiny a latiny, ovšem ve velmi omezeném množství. V roce 1867, kdy se v Rusku konala národopisná výstava, po návštěvě české disputace u cara, poskytla ruská vláda Čechům značné úlevy. Díky tomu se na Volyni vytvořila početná česká zemědělská kolonie, čítající okolo roku 1870 asi 28 000 obyvatel. Po roce 1874 příliv kolonistů ustal v důsledku zrušení úlev.⁶⁹ Počátkem 20. století však začala pronikat do Ruska nová vlna Čechů. Tentokrát sem přicházeli výhradně z obchodně pracovních důvodů. Přestože neměli v úmyslu usadit se na stálo, zůstávali a pracovali zde po mnoho let. Často zastávali úřednické, učitelské i jiné celkem prestižní posty. Byli zde zástupci českých firem a dost jich zastávalo významné pozice i v ruských podnicích, přicházelo sem i kvalifikované dělnictvo, zejména do pivovarů. Jednalo se řádově o desetitisíce lidí. Oproti emigraci do

⁶⁷ HOLUBEC, Stanislav. Mezi rasovou, sociální a genderovou diskriminací. Časopis pro humanitní a společenské vědy[online]. 2006 [2006-03-15].

⁶⁸ V Latinské Americe jsou stopy Čechoslováků dobře patrné i dnes, neboť mezi nimi přetrvávalo značné vlastenecké cítění, čehož výsledkem je založení řady krajaných spolků fungujících dodnes

⁶⁹ SAVICKÝ, Ivan. *Osudové setkání. Češi v Rusku a Rusové v Čechách 1914-1938*. ISBN 80-200-0770-9 Praha 1999. str. 17

Spojených států zde bylo několik zásadních rozdílů. Stejně jako v USA vydělávali Češi v Rusku víc než doma, rozdíl byl však v jejich společenském postavení. Zatímco v Americe zůstávali na nižší společenské příčce, v Rusku se jejich postavení podstatně zlepšilo. Vystěhovalci se v Rusku snáze adaptovali také díky tomu, že byli značně rozptýleni a většinou dobře ovládali ruštinu, ve Spojených státech vznikaly spolky, na jedné straně chránící své členy, na druhé bránící jim v integraci.⁷⁰

Po bolševické revoluci byly cesty za prací směřující na východ výjimečné a omezovaly se výhradně na družstva. Naopak z východu na západ teď putovalo množství lidí prchajících před důsledky revoluce. Československé úřady přijali přes 15 tisíc politických uprchlíků, převážně z řad ruské inteligence. Praha se také díky vztahu prezidenta Masaryka k ruské kultuře stala jakýmsi akademickým centrem ruské emigrace, schraňující knižní publikace obrovského rozsahu.⁷¹

Zásadně se lišily také způsoby vystěhování. Do USA odcestoval obvykle pouze muž, který si našel na daném místě zaměstnání, posílal domů peníze na obživu rodiny, a když našetřil dostatečný obnos, přijela za ním i rodina. Příbuzní tak nebyly pohromadě několik let, existovala však reálná šance, že si v budoucnu výrazněji polepší. Družstevníci směřující na východ s sebou brali své rodiny a práci měli zajištěnou, ne už tak peněžní podmínky. Přibyl však nový prvek – idealismus.

Vystěhovalectví po roce 1921 se řídilo přesnými pravidly, která upřesňovaly podmínky získávání dokladů a sjednotily postup při podávání žádostí. Jednalo se o prováděcí ustanovení k zákonu o vystěhovalectví ze dne 19. 5. 1921. Podle tohoto

⁷⁰ SAVICKÝ, Ivan. *Osudové setkání. Češi v Rusku a Rusové v Čechách 1914-1938*. ISBN 80-200-0770-9. Praha 1999. str. 19

⁷¹ SAVICKÝ, Ivan. *Osudové setkání, Češi v Rusku a Rusové v Čechách 1914-1938*. ISBN 80-200-0770-9. Praha 1999. str. 274

zákona musel každý občan být vybaven vystěhovaleckým cestovním listem s místem určení do státu, kam se stěhuje. Častým důvodem k odmítnutí vydání cestovního bylo ohrožení veřejného zájmu, což bylo dost nekonkrétní a dalo se to aplikovat na mnoho situací.⁷²

Porovnáme-li důvody vystěhovalectví v daném období, můžeme konstatovat, že se v první řadě jednalo o příčiny sociální a ekonomické. To, že se někteří rozhodli, pro odchod do Sovětského Svazu měla na svědomí masivní komunistická propaganda. Její práci pomáhal i fakt, že stále existovalo značné množství lidí, kteří se díky svému původu nemohli výrazněji společensky uplatnit, nebo alespoň plnohodnotně užívat výsad nového demokratického systému.

3.2.5 Před odjezdem

Nábory dobrovolníků formou agitačních cest se ukázaly jako správné. O členství v družstvu byl až nečekaný zájem, a proto se také změnila organizace odjezdu. Původně se předpokládalo, že do Kyrgyzstánu odjede v jednom transportu přibližně šedesát osob. Nakonec odjelo ve čtyřech transportech přes tisíc lidí. Jen v prvním transportu odjelo na tři sta osob, v druhém více než šest set. Většina přihlášek přicházela na poslední chvíli v lednu 1925. Příčina tkvěla nejspíš v již zmiňované ekonomické náročnosti spojené s poplatky. Rodiny mnohdy sehnaly dostatečný obnos doslova na poslední chvíli a ti, kteří kvůli odjezdu do Kyrgyzstánu museli prodat svůj dům, čekali na poslední možnou chvíli k jeho opuštění. Podoba družstva tak vykrystalizovala až v poměrně krátké době před

⁷² Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 -1939, II. Sekce, III řada, karton 525 A, 1 svazek, zákon o vystěhovalectví, 1922

odjezdem. Teprve v polovině ledna 1925 došlo k rozdělení družstva na dva transporty (odjezd byl plánován na únor).⁷³

Důsledkem rozdělení družstva byla selekce oborů do obou transportů. Prvním měli odjet družstevníci ovládající profese k primárnímu zajištění základních podmínek k fungování vlastního společenství, tedy zedníci, tesaři, zámečníci, ale také zemědělská část družstva. Do druhého transportu spadaly řemesla náročnější na technologické zázemí, pro něž bylo nutné vybudovat dílny a tovární provozy, což měli na starosti účastníci prvního transportu. Zároveň však menší část družstevníků, spadajících do druhé skupiny, byla přiřazena k prvnímu transportu a to z důvodu nezávislosti družstva na svém okolí. Zabezpečení samostatnosti družstva požadovala také sovětská strana. Bylo tedy nutné vybavit družstvo potřebami pro budoucí pekařství, uzenářství, obuvnickou, kolářskou a bednářskou dílnu a pro krejčovství. Tato prozíravost se v náročných podmínkách velice vyplatila, neboť zmírnila šok středoevropanů ze středoasijské reality stravování a šacení.

Samotný nákup strojů představoval nelehký úkol. Pro snadnější rozpočítání, které stroje jsou pro danou činnost třeba, bylo vytvořeno šest základních odborů, ve kterých bude činnost probíhat a v rámci nichž se budou stroje nakupovat jednodušeji. Byly to: kovo odbor, dřevařský odbor, odbor pro zpracování kůže, pro textil, potravinářský a polnohospodářský. Spolu s družstevníky tak do Kyrgystánu putovaly i tyto stroje, jako základní výrobní prostředky Interhelpa⁷⁴:

1. parní lokomobila o síle 20 HP⁷⁵
2. naftový motor o síle 40 HP
3. nákladní auto značky Ford, 1,5 tuny
4. traktor značky Fordson

⁷³ POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961

⁷⁴POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. Str..

44

⁷⁵ Hektopascalů

5. soustruh na obrábění železa
6. pluh značky Oliver s přípojkami a s příslušným zařízením
7. mlátičku s příslušenstvím
8. osm pluhů pro koňské potahy
9. sací stroj značky Kovařík
10. dva žací stroje, jeden na trávu a druhý na obilí
11. šest železných brán pro koňské potahy
12. dva železné válce pro koňské potahy
13. devět formanských vozů
14. deset koňských postrojů
15. řezačka na slámu
16. kultivátor
17. polnohospodářské náčiní jako kosy motyky, lopaty atd.
18. kompletní zařízení pro výrobu mléka a sýra⁷⁶
19. kompletní zařízení pro strojní zámečnickou dílnu
20. kompletní zařízení pro kovářskou dílnu
21. kompletní zařízení pro kolářskou dílnu
22. kompletní zařízení pro bednářskou dílnu
23. kompletní zařízení pro strojovou stolařskou dílnu a pilu
24. kompletní zařízení pro ruční obuvnickou dílnu se šicími stroji
25. kompletní zařízení pro ruční pekárnu
26. kompletní zařízení pro krejčovskou dílnu se šicími stroji
27. kompletní zařízení pro barvířskou dílnu i s potřebnými chemikáliemi
28. cihlářský lis
29. parní pračka
30. uzenářské stroje
31. dvanáct elektromotorů s rozvodnou sítí a příslušenstvím⁷⁷

Vedle těchto pracovních nástrojů se za společné peníze nakupovaly také například hudební nástroje, stejnokroje pro členy komsomolu a jednotné kloboučky pro každého účastníka

⁷⁶Toho nebylo ani moc třeba, neboť Kyrgyzové jsou mistři ve zpracování mléka

⁷⁷POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str.

akce. Vlastně až v této fázi přípravy se začal rýsovat celkový profil družstva.

3.3 Zavádění Interhelpa do provozu

3.3.1 Cesta

Dne 27. března 1925 vyjely z hlavních center družstva vozy s lidmi i stroji směřující do Žiliny. Z Brna vyjeli dva nákladní vozy a dva osobní, z Handlové vyrazil jeden nákladní vůz, aby se později spojil s osobním vozem z Nových Zámků, ze Zlína, Uherského Hradiště a Znojma odjelo po jednom nákladním a osobním voze. Po spojení s dvanácti vozy z Žiliny se na cestu dlouhou téměř sedm tisíc kilometrů vydalo dvacet čtyři vozů.⁷⁸ Slavnostní odjezd pak proběhl o dva dny později 29. března. Na nádraží se přišlo s družstvem rozloučit značné množství lidí, snad tři-čtyři tisíce sympatizantů s dělnickým hnutím. Na peróně vyhrávala hudba, a straničtí funkcionáři měli projevy. Vlak byl vyzdoben rudými prapory a hvězdami. Pro pamětníky byla atmosféra odjezdu silně emotivní a s dojetím na ni vzpomínali ještě dlouho poté jako na jeden z "krásných" okamžiků té doby. Zajímavé bylo, že tehdejší celostátní komunistické noviny o cestě nepodaly následující den žádnou zprávu. Přitom cesta dělníků pomoci budovat první sovětský stát musela být pro jejich propagandu ideálním tématem. Až druhého dubna, tedy s pětidenním zpožděním, se objevuje v Rudém právu na sedmé stránce malý článek, o odjezdu družstevníků ze Žiliny do Turkestánu (Rudé právo 2. 5. 1925 str. 7). Na slovenském území probíhala cesta svižně a bez problémů, většina výpravčích nejspíš nechtěla mít problémy s tímto "revolučně maškarním" (vlajky, nápisy, květiny) vlakem a tak se snažili vypravení soupravy co nejvíce urychlit.

⁷⁸POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str. 47

K večeru tak transport překročil Československo-Polské hranice, kde nálada všech znatelně ochladla. Vlak ověšený rudými prapory a hvězdami navíc propagoval nepřítele pro Poláky největšího, Sovětské Rusko. Není proto divu, že na polském území začal platit zostřený režim, vlak se musel odstrojit a do každého vagónu přibyla ozbrojená stráž. Při cestě Polskem si družstevníci všímali stále zřetelných stop po válce. Takto na ně vzpomíná tehdy čtrnáctiletý Jan Nezval: „Během jízdy přes Polsko jsme si všimli, že okolo trati nebo v různých roklích jsou neodklizené lokomotivy, vagóny a jiné stopy po válce. V první stanici na sovětském území, Voločisku, jsme ještě viděli zákopy a v nich zrezivělé pušky bez pažeb, koňská kopyta a jiné pozůstatky válečných bojů. Naše skupina kluků a děvčat vyběhla ven z vagónů podívat se ze zvědavosti do těch zákopů. Šli jsme dál a dál aniž to zpozorovali sovětští nebo polští pohraničníci a dostali se až na polské území. Tam nás najednou zastavili polští četníci a vojáci a začali na nás polsky, nejdříve po dobrém potom i po zlém, že nás nemohou pustit nazpět přes hranici do Sovětského svazu ale zpět Československa. Bránili jsme se, jak jsme uměli. Mezitím vyjednávali také naši ze sovětské strany o našem návratu. Nakonec nás vrátili zpět, pochopitelně k nemalé radosti nás i našich rodičů. Byl za to přirozeně také pořádný výprask.“⁷⁹ Nedá zjistit již, co stálo za tímto incidentem, jestli parta dětí pojala fantastický plán dostat se zpět domů, či si skutečně jen prohlíželi bojiště.

Ještě na polské straně bylo nutno přemístit vozy na širokorozchodnou kolej⁸⁰, čehož se ujali muži z Interhelpa, aby se vzápětí na sovětské straně přestěhovalo celé družstvo do ruských "těplušek". Ve stanici Voličsk čekalo na interhelpovce oficiální přivítání a 3. dubna pokračoval transport na Kyjev.

⁷⁹ HOLÁ, Věra; VICHEREK, Efram. *Interhelpo*. Lidové nakladatelství. Praha 1975. str. 73

⁸⁰Ruská železniční kolej má rozchod větší než ve většině Evropy, zatímco běžný rozchod kolejí je 1475mm, ruská železniční síť má rozchod 1753mm. Proto při každém vlakovém spojení do Ruska je nutná výměna podvozku vlaku. Stejně je tomu tak i ve Španělsku a Portugalsku.

Dále pokračovali po trase Kursk, Voroneža, Tambov, Penza, Samara a Orenburg. Poté vjel družstevní vlak do stepi, v níž se osazenstvo vlaku poprvé setkává s ohromnou asijskou rozlehlostí a hlavně s odlišnou kulturou. Objevily se zde první jurty, které budily u interhelpovců značný údiv, jak popisují ve svých vzpomínkách. Ženy nakupily pro své děti kumys, který následně s odporem vylily, neboť ho považovaly za nepoživatelný. Pro mnohé, zejména mladé účastníky, se cesta stává úžasným dobrodružstvím, o kterém se jim ani nesnilo. Jak se však jízda pustinou protahovala, přicházela na ně apatie, která skončila až ve chvíli, kdy se v dálce objevili zasněžené vrcholy Ťan-Šanu. Většina lidí se dívala k horám s nadějí, že pod nimi musí být čisté řeky, lesy a vůbec podnebí podobné evropskému. Když krátce po svítání 24. dubna 1925 dorazil vlak do stanice Pišpek, došlo k vystřízlivění. Všude okolo byla stepní prašná krajina, z níž se asi dvacet kilometrů na jih zvedaly nehostinné štíty hor. Široko daleko byla vidět pouze drážní budova, po jiném stavení nebylo ani památky.

3.3.2 Začátky družstva

První dny po příjezdu Interhelpa začali pro družstevníky dokonalým šokem. Okolní krajina naprosto nevypadala, jako ta z Marečkových fotografií. Po průzkumu města zjistili, že Pišpek je vlastně velká vesnice tvořená převážně hliněnými domy, jejíž dominantou jsou velkostatky bájů (bylo jich asi deset), mešita a pravoslavný kostel. Centrem všeho dění byl bazar, kde probíhal veškerý život. Ve městě žilo asi 10 000 obyvatel, nikde nebyla zavedena elektřina, svítilo se petrolejovými lampami. Na vypjatou atmosféru vzpomíná František Huňa: *„...bylo to velké zklamání zejména pro naše ženy, jejichž nářky a nadávky se svezly na nepřítomného Marečka, který je sem do těch končin vytáhl. Začal být dokonce*

některými členy výpravy podezříván z toho, že sem nepřijel schválně, aby se nemusel před lidmi zpovídat."⁸¹

Nenávist vůči Marečkovi byla zpočátku značná, mnoho lidí si ho přálo pověsit na nejbližší strom. Problém byl v již zmiňovaných rozdílných přírodních podmínkách mezi Przevalskem a Pišpekem. Interhelpovci se však domnívali, že je Mareček oklamal a na území Kara.Kirgizie takto příhodné území neexistuje. Někteří na vzniklou situaci reagovali návratem do Československa. Většina družstevníků ale zůstala a začala se potýkat s množstvím zásadních překážek. Jelikož chyběli v Pišpeku ubytovací kapacity, byli nuceni ubytovat se v místě bývalého vojenského tábora, ležícího několik kilometrů od centra města. Jednalo se vlastně o zajatecký tábor, neboť v něm za první světové války byli Rakousko-Uherští zajatci. Po jejich odchodu tábor zpustnul a sloužil jen jako vojenský sklad. Ani slavnostní uvítání místní honorace nezakrylo rozpaky ze střetu s odlišnými životními podmínkami, než na jaké byli družstevníci zvyklí. První práce začaly zkultivováním obytných prostorů. Vojensky tábor tvořily dva dlouhé baráky, kterým truhláři začali opatřovat dveře a okna. Rodiny se ubytovaly v holých zdech a svými batožinami rozdělily prostor, čímž vznikly provizorní místnosti. Zásadním problémem byl nedostatek peněz a tenčící se zásoby potravin. Bylo proto rozhodnuto, že družstvo bude zpočátku fungovat jako komuna se společným stravováním a hospodařením. Příprava jídel probíhala ve společné kuchyni, ve které se střídali ženy. Mezinárodní složení družstva přinášelo řadu až úsměvných sporů s výběrem jídel. *Elena Palachová-Pálinkášová na to vzpomíná: „Moje matka byla kuchařka a vařila v družstevní kuchyni. Stravování bylo společné, ale byly s tím velké potíže. Byli tam Češi. Maďaři, Slováci a každý chtěl jíst po svém. Často se o tom hovořilo na schůzích. Nakonec představenstvo rozhodlo,*

⁸¹ HOLÁ, Věra; VICHEREK, Efram. Interhelpo. Lidové nakladatelství. Praha 1975. str. 60

že první den budou vařit Maďarky, druhý Češky a třetí Slovenky."⁸²

3.3.3 Situace okolo Rudolfa Marečka a spory uvnitř Interhelpa

Někteří členové Interhelpa považovali Marečka za zrádce a podvodníka, který z nich vymámil peníze a ponechal je svému osudu. Všeobecnou nespokojenost s Marečkovým jednáním dokázala část členů představenstva využít k posílení vlastní pozice a vyšachovat Marečka z dalšího vlivu na družstvo. Byl to především Donát Láníček, první předseda družstva na území Kirgizie a Karel Šulc jeden z nejhorlivějších propagátoru Interhelpa. Z jejich iniciativy byl Mareček krátce po příjezdu do Pišpeku z Interhelpa vyloučen. Podle Františka Huni k tomu vedla touha po moci Donáta Láníčka, který začal v Interhelpu uplatňovat agresivní politiku s vidinou vlastního profitu.⁸³ Také Karel Šulc Marečka veřejně odsoudil.⁸⁴ Družstvo se podle Huni rozdělilo na dva tábory, zastánce Láníčka a Marečka.

Je pravdou, že Donát Láníček byl postavou značně rozporuplnou. Při nákupu automatického mlýna v Československu v roce 1926 Láníček zpronevěřil asi 52 000 rublů z družstevních peněz, když za provizi přeplatil majiteli cenu mlýna téměř o polovinu. Jelikož peníze na nákup mlýna poskytla Československá vláda ve formě subvencí na 5 roční úvěr, vyšetřovaly Láníčka také československé úřady. Následkem toho byl Láníček zbaven funkce předsedy, ovšem později se znovu propracoval do jednoho z vedoucích postavení v Interhelpu. Na druhou stranu se stal první obětí stalinských represí v Interhelpu. Otázkou je jestli byl Mareček z vedení Interhelpa odstraněn oprávněně? Marečkovi nebyly vydány v době odjezdu potřebné doklady, dostal je až po dvou týdnech.

⁸² HOLÁ, Věra; VICHEREK, Efram. *Interhelpo*. Lidové nakladatelství. Praha 1975. str. 108

⁸³ H U Ň A, František. *Interhelpo osada ve stepi*. oblastní muzeum jihovýchodní Moravy. Gotwaldov, 1967

⁸⁴ POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava, 1961

Zároveň figuroval ještě jako jednatel Kladenské komuny a zabýval se problémy týkající se tohoto družstva. Při sepisování smlouvy v Moskvě týkající se Kladenské komuny, zkoumalo Československé velvyslanectví informace o počátečních nesnázích Interhelpa a nelibosti členů vůči jeho zakladateli. Mareček o tom také věděl, stejně jako o svém vyloučení z družstva a do Pišpeku nepřišel celých 5 let. Objevil se zde až v roce 1930, kdy už emoce vyprchali a byl přijat s poctami. Přesto ve Frunze nezůstal a přestěhoval se do svého oblíbeného Przevalsku.⁸⁵ Po roce 1968 se objevil v Československu, kde se mu dostalo vyznamenání od normalizační vlády.⁸⁶

3.3.4 Počáteční práce

Po té co skončila první práce se zkulturním domem ve vojenském táboře, začala se plánovat výstavba prvních provozů. Na přiděleném pozemku se začali nejprve vyrábět cihly, což byl první závazek ve smlouvě o přistěhování (cihlářská dílna). V jižní části pozemku na břehu řeky vytékající ze stejnojmenného údolí Ala-Arči, byla nalezena vhodná půda pro jejich výrobu. Byl sem dopraven cihlářský stroj, který byl poháněn traktorem pracujícím na petrolej.⁸⁷ Brzy se však stroj rozbil, a proto bylo nutné vyrábět cihly ručně. Díky neopatrnosti a neznalosti prostředí byla počáteční výroba zbytečná, neboť cihly byly skladovány přímo na břehu říčky napájené vysokohorskými ledovci a její vodnatelnost je tak nevyzpytatelná. Jedné noci se hladina zvedla a odplavila všech 30 000 cihel do té doby vyrobených. Přesto výroba začala druhý den nanovo.

Tíživou finanční situaci řešilo Interhelpo také komerčním nabízením služeb místním obyvatelům. Prvními příjmy byly

⁸⁵ HUŇA, František, *Interhelpo osada ve stepi, oblastní muzeum jihovýchodní Moravy, Gotwaldov, 1967*

⁸⁶ DUBČEK, Alexandr, *Naděje umírá poslední, Svoboda – Libertas, Praha, 1993, ISBN 80-205-0351-X*

⁸⁷ POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR. Bratislava 1961*

peníze z vrtání studen. Pro potřeby Interhelpa bylo potřeba dostatečné množství vody, které je však ve stepi nedostatek. V družstvu bylo dost lidí ovládající toto řemeslo, kteří začali být zároveň najímáni místními lidmi nezkušenými s vrtáním studen (Kyrgyzové studny nepoužívali, vodu čerpali z povrchových zdrojů). Brzy začali vyjíždět daleko za hranice Pišpeku.⁸⁸ Finanční hotovostí přispívali také třebíčští ševci opravující a prodávající na pišpekském bazaru boty a i krejčovství vybudované tamtéž. Prodej obuvi se stal prvním spolehlivým zdrojem peněz, i když z celkového pohledu měl na finanční situaci družstva malý vliv. Ceny se pohybovaly od 12 do 30 rublů za pár a prodalo se 300 - 400 párů za měsíc.⁸⁹

Jako podporu pro kuchyni byla vytvořena sekce polního hospodaření, která dostala do bezplatného nájmu pozemek asi 12 kilometrů vzdálený od Pišpeku. Úkol zpracovat a obhospodařovat parcelu dostala rodina Prekopova, která se na místo odstěhovala. Na různé práce přicházeli pomáhat členové komuny, později i místní obyvatelé. Pozemek měl rozlohu 360 desjatin půdy, z toho na osev bylo 100 desjatin, 14 žita, 10 ovsa, 7 ječmene, 3 lnu, 3 brambor, 20 jetele, 2 tabáku, ovocný sad měl 7 desjatin, zelinářství 3, vinohrad $\frac{1}{2}$, pastviny 24, louky 20 desjatin.⁹⁰ Kateřině Tišlierové-Prekopové bylo tehdy čtrnáct let a zaznamenala počátky hospodaření: *„Na naší parcele bylo království divočiny. Rostl tam jen plevel, bodláčí a rákos... z dřívějších dob tam stála pec, v níž kdysi vypalovali cihly a z ní jsme si vytvořili obydlí. Poblíž byly rybníky s množstvím ryb a kachen a vysokého rákosu, z něhož jsme udělali střechu. Zdálo se nám, že takto se dá docela dobře bydlet. Ale hned první noc se ozval najednou zvláštní nepříjemný šum - to hadi vylézali z děr a to jak neškodní, tak jedovaté zmije. Bylo to*

⁸⁸ POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str. 88

⁸⁹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 - 1939, sekce II, oddíl 2, karton 526, reference J. Vybírala, 1926, str. 2

⁹⁰ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 - 1939, sekce II, oddíl 2, karton 526, reference J. Vybírala, 1926, str. 3

*nepříjemné a děsivé. Druhého dne jsme všechny otvory pečlivě ucpali, ale nepomáhalo to. Stávalo se, že se had dostal v noci i do našich postelí a proto jsme každý den před spaním museli vše důkladně prohlédnout. Dost dlouho nám trvalo, než jsme se zbavili velmi nepříjemného pocitu z hadů."*⁹¹ Na pozemcích se podařila zkultivovat pole pro pšenici, posléze k nim bylo přiřazeno další hospodářství, k němuž náležel i obytný dvůr, takže si rodina Prekopova polepšila. Na tomto druhém pozemku se později začala pěstovat řepka cukrovka pro Interhelpem plánovaný cukrovar. Před tím, nežli byl cukrovar postaven, byla řepa za nevýhodnou cenu dodávána do cukrovaru v Taškentu.⁹²

3.3.5 Výstavba

Během léta 1925 postoupila výroba cihel a zajištění dalšího materiálu tak daleko, že se mohlo začít s výstavbou prvních provozů. Z praktického hlediska zde však byla ne nepodstatná obtíž v nedostatku stavebních odborníků. Nikdo z družstevníků neměl vysokoškolské vzdělání, nebyl zde architekt, který by vše vyprojektoval, ani stavitel, který by vedl stavební dozor. S problémem nedostatku odborníků se Interhelpo potýkalo vlastně po celou dobu své existence. Stavebních plánů i samotné realizace se chopili lidé na pozici mistra. Přesto některé budovy Interhelpa stojí dodnes a ve své době byly brány za vzor.

První budovy výrobního komplexu postupně rostly v jižní části pozemku v blízkosti železniční stanice. Jednalo se o cihlářnu, strojírnu s elektrárnou, stolařskou dílnu, pilu, zámečnickou dílnu a kanceláře podniku. Uprostřed pozemku se měly začít budovat domky a ulice pro členy komuny. Ulice měly

⁹¹HOLÁ, Věra; VICHEREK, Efram. *Interhelpo*. Lidové nakladatelství. Praha 1975. Str. 27

⁹² Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 – 1939, sekce II, oddíl 2, karton 526, reference J. Vybírala, 1926, str. 5

mít pravoúhlé uspořádání a celé území mělo být jakýmsi vzorovým městem ve městě. Představenstvu Interhelpa jistě nescházela fantazie a odvaha. V tomto okamžiku dosáhlo Interhelpo vlastně skoro stavu komunismu. Pracovalo se pro stejnou věc, aniž by se vyplácely peníze, každý dělal to, co uměl, rozhodování probíhalo na společných schůzích.

První výroba probíhala pod širým nebem tak, že se na lokomobilu napojil transformátor, který pomohl zprovoznit některé stroje. Nejdříve začali své výrobky produkovat zámečníci a stolaři, kteří díky jejich prodeji začali také přispívat do společné kasy. I přes vysoké teploty pokračovaly během letních měsíců práce na stavbách dílen celkem rychle, a začátkem září byla spuštěna první elektrárna. To byl skutečně přelomový okamžik, neboť první světlo rozsvícené na elektřinu, bylo zároveň prvním použitím elektrické energie v Kyrgyzstánu. Elektrocentrála se sestávala z motoru o síle 40HP a generátoru na jednosměrný proud. Elektrický proud dal do pohybu 11 elektromotorů o síle 60HP. V té době už byly dokončeny práce na koželužně, zámečnické a stolařské dílně a na pile, takže se mohla rozběhnout výroba.⁹³

Zároveň započala výstavba rodinných domků, které se měly, alespoň v provizorní podobě dokončit před nástupem zimy, která je v těchto oblastech velmi tuhá.

3.3.6 Nemoci

Ještě hůř než nedostatečné materiální zabezpečení působily na interhelpovce klimatické podmínky. Zřejmě si ani nedokázali představit, jaké zdravotní komplikace jim může přinést zdejší podnebí. S příchodem léta začaly teploty stoupat ke čtyřiceti stupňům celsia i výš. Pracovalo se 12 až 14 hodin denně. Hygienické zázemí bylo špatné. Navíc klima v Biškeku je

⁹³ POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961, str.

charakteristické velmi nízkým tlakem kombinovaným s vysokými teplotami, což může být pro slabší jedince (a nejen pro ně) značná fyzická respektive zdravotní zátěž. Díky těmto podmínkám zemřely v prvních několika měsících všechny děti do tří let.⁹⁴ V Interhelpu zavládl velký smutek a mnoho rodin se s touto situací těžko vyrovnávalo. Objevovaly se také případy malárie, tyfu, nebo chronického stavu nevolnosti. Transport rovněž neměl ve svém středu lékaře, který by dokázal tragické následky zmírnit. Ti přijeli až s dalšími transporty. Skutečnost, že se cesty takového typu nezúčastnil lékař, byla chybou a nezodpovědností. V průběhu prvních několika let bylo mnoho lidem doporučeno, aby z Kyrgyzstánu odjeli. Zejména těhotným ženám se doporučovalo odrodit v jiné části Sovětského svazu.⁹⁵

3.3.7 Znovu od začátku

V průběhu podzimu roku 1925 byl na Slovensku organizován tzv. mezitransport, který měl doplnit vybavení a přivést stroje se kterými se počítalo a nevešli se do prvního transportu. Velkou snahou bylo přivést do Pišpeku lékaře, provedený nábor však zlákal dalších 60 řemeslníků a žádnou zdravotnickou sílu. Interhelpo se tak muselo obejít bez lékaře až do srpna 1926. Podařilo se ale dokoupit potřebné stroje i chemikálie pro provoz koželužny.⁹⁶ Transport odjel ze žilinského nádraží s dvanácti vozy a do Pišpeku dorazil 11. listopadu 1925.

Přivezený materiál pomohl stávajícím provozům a výroba se tak rozjela naplno. Zejména koželužna začala dostávat velké množství zakázek. Také díky automatickému mlýnu mohlo Interhelpo přijímat větší objednávky, které mu přinesly i

⁹⁴ dětských obětí bylo třicet, zemřelo i několik dospělých

⁹⁵HOLÁ, Věra; VICHEREK, Efram. *Interhelpo*. Lidové nakladatelství. Praha 1975. str. 144

⁹⁶POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961, str.

větší finanční zdroje. Po roce fungování Interhempa se zdál být projekt, i přes své oběti, celkem úspěšný. Podařilo se zprovoznit plánované provozy a zabezpečit ucházející ubytování pro členy.

O to horší byla rána, která přišla 4. Dubna 1926, kdy Interhelpo do základů vyhořelo. V podvečerních hodinách vypukl požár, který nejdříve zachvátil ústřední dílny, kde měli své pracoviště zámečníci, soustružníci a truhláři. Požár se rychle šířil a přeskočil i na sousední sklad. Nejvíce byli postiženi truhláři, kterým shořely tři vagóny hotového nábytku určeného pro expedici. Po vyšetření příčin se zjistilo, že příčinou požáru byl zkrat na elektroinstalaci.

Po této nehodě se mnohým členům Interhempa zdálo nemožné pokračovat dál, objevovaly se názory, ať se zbytek družstva předá sovětské správě nebo likvidátorovy. Kupodivu většina lidí se rozhodla vydržet a zničené prostory vystavět znova, i když je čekalo další období živoření. Ke všemu zanedlouho měl přijet další transport natěšených lidí, které bude nutno někde ubytovat a dát jim najíst. Škody byly vyčísleny na celých 73 000 rublů, ve dvacátých letech to byla poměrně značná částka.⁹⁷

3.3.8 Druhý transport

Příjezd druhého transportu 7. srpna 1926 do již nově pojmenovaného města Frunze přinesl jeho účastníkům podobné zklamání jako těm před nimi. Interhelpo se stále vzpamatovalo z ničivého požáru a nově příchozí nebylo kde ubytovat. Nyní bylo nutno starat se o více lidí, přičemž rozsah práce nestoupal v takovém měřítku.

⁹⁷POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. Str. 108

Přípravy k odjezdu tohoto největšího transportu (606 osob) probíhaly pragmatictější než v předchozím případě. Minimální výše podílů v družstvu se zvýšila o dva tisíce korun, intenzivně se hledali odborníci pro jednotlivá odvětví a také lékaři. Byly také nakoupeny další stroje jako například: dieselový motor o síle 80HP, parní kotel, česací, stříhací stroje, stroj pro mytí vlny atd. Své připomínky k fungování Interhelpa měla oproti předchozí akci i hostitelská země, která přišla s několika podmínkami. Sověti požadovali, aby byl tento transport po všech stránkách finančně zajištěn. Interhelpo muselo složit garanci ve výši 40 000 rublů v hotovosti jako pojistku před nenadálými situacemi. Tento postoj vyjadřoval nedůvěru v družstvo a reflektoval konkrétní potíže, které v Kirgizii vznikali. Sovětská strana také odmítla nést finanční zátěž v případě kolapsu celého projektu. Interhelpu se podařilo tento obnos sehnat, přes napjatý rozpočet, a odevzdat ho na sovětském zastupitelství v Praze.

Odjezd se uskutečnil 12 července 1926 z žilinského nádraží. Transportu se účastnili také dva lékaři i vysokoškolsky vzdělaní chemici, agronomové a učitelé.

Jak již bylo řečeno, příjezd druhého transportu do Frunze znamenal pro všechny členy družstva nutnost znovu se uskromnit. Zdaleka ještě nebyly postaveny plánované družstevní domky, které se dokončily až v roce 1927 a které definitivně vyřešily ubytovací problém. Hlavní pozornost byla věnována výstavbě provozů, schopných družstvo uživit, než ubytovací prostory. Bezesporu největším přínosem pro členy Interhelpa byl příjezd obou lékařů. V celé Střední Asii byl zdravotní péče na velmi nízké úrovni.⁹⁸ Ve Frunze byli proto velice ceněni a záhy přijali nabídku místní nemocnice, aby jí pomohli vylepšit a zkonsolidovat, což pro ně musela být zajímavá

⁹⁸ MARSHALL Alexandr. *Turkfront*. In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. str. 5-29. str. 6

výzva. Bohužel jeden z lékařů družstvo ještě v roce 1926 opustil.⁹⁹ Ještě v roce 1926 měl možnost zbývající doktor předvést svůj um, protože v důsledku špatné vody onemocněl skoro každý druhý člen Interhelpa malárií. Kvůli této epidemii začali Interhelpo opouštět další lidé. Jen na konci října 1926 bylo členy Interhelpa 211 osob, s rodinami 558, a 92 členů již vystoupilo.¹⁰⁰

Koncem roku 1926 žádá Interhelpo Československé velvyslanectví o odprodej automatického mlýna z důvodu stále přetrvávajících ekonomických obtíží. Okolo mlýna se děly od počátku podivné a zmatené věci. Nejdříve zde byla zpronevěra Donáta Láníčka, mnoho členů, se domnívalo, že mlýn je darem Československé vlády a nechápali, proč se splácí úvěr. Nyní ještě nesplacený ho nabízejí k zpětnému odkupu. Ministerstvo zahraničí na tuto nabídku nepřistoupilo, doporučilo ale družstvu udělit další podporu, ta ovšem již doručena nebyla.¹⁰¹

Hlavním projektem druhého transportu byla textilní továrna. Její výstavba byla zahájena ještě v srpnu a dokončena byla v únoru 1927. Zahájení provozu textilní továrny se stalo pro Interhelpo mezním okamžikem, neboť tato továrna byla zdaleka největším z provozů družstva, schopná pokrýt rozsáhlý trh i vydělávat víc peněz. Vzhledem k tomu poskytla sovětská vláda Interhelpu úvěr ve výši 200 000 rublů.¹⁰² Tento úvěr pomohl částečně oddlužit družstvo a umožňoval investice do budoucího rozvoje. Postupně byly také dostavovány domky, které již zajišťovaly lepší bydlení, zatím byl jeden dům pro čtyři rodiny, později už družstvo dokázalo zabezpečit plnohodnotné

⁹⁹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 – 1939, sekce II, oddíl II, karton 526, zpráva velvyslanectví v Moskvě o vystěhovalectví, 1926

¹⁰⁰ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 – 1939, sekce II, oddíl 2, karton 526, reference J. Vybírala, 1926, str. 4

¹⁰¹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 – 1939, sekce II, oddíl II, karton 526, návrh MZV, 1926

¹⁰² POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str. 123

bydlení, neboť každou bytovou jednotku obývala jedna rodina.¹⁰³ V této době se pozemek Interhelpa začíná měnit ve vzorovou čtvrť pro celé město, stále se rozrůstajícím.

3.3.9 Mzdy

První roky fungování Interhelpa byly poznamenány nedostatkem financí. Vydělaná hotovost byla investována do další výstavby, jak dílen, tak bydlení, nebo nákupů surovin. Družstvo mělo v podstatě charakter komuny a výplaty se proto nevydávaly. Každý kdo se zapojil do práce, měl nárok na tzv. minimální prostředky na nezbytné výdaje. Jednalo se o drobnou částku, přibližně 10-12 rublů týdně, která měla pokrýt náklady na opravu oděvů, doplňky ke společné kuchyni, léky atd. Když ovšem postihla družstvo finanční tíseň, byly vypláceny jen asi 2 ruble týdně, což znamenalo vážný problém pro zajištění základních potřeb. Zaměstnanci Interhelpa přesto neměli pracovat zadarmo. Stanovila se průměrná mzda, která se každému zapisovala, jako dluh družstva svým zaměstnancům. Přičítaly se pouze hodiny, podle jejichž počtu se zjišťovala výše platu, jednoduše čím víc hodin, tím větší plat. Dlužné částky byly v účetnictví zařazeny jako pasiva společnosti. Půjčkami od sovětské vlády se dluhy vůči zaměstnancům částečně splatily, k úplnému smazání dluhů zbylých členů Interhelpa došlo v polovině třicátých let. Pro lepší představu, výše výdělku v nábytkářské dílně: mistr 150 rublů měsíčně, podmistr 90 rublů, dělníci 45 rublů, učni 25 až 30 rublů.¹⁰⁴ Nejvyšší platy v Interhelpu se pohybovaly okolo 300 rublů, to ovšem dostávali pouze členové představenstva a při vysokých cenách ani to nepředstavovalo žádný vysoký komfort, jako ostatně asi nikde

¹⁰³ Nejběžnější byl dvojdomek, do kterého se nastěhovaly vždy dvě rodiny, které pak sdílely přední prostor před domkem viz. příloha-domky

¹⁰⁴ HOLÁ, Věra; VICHEREK, Efram. *Interhelpo*. Lidové nakladatelství. Praha 1975. str. 102

v tehdejší Sovětském Svazu. Například kilogram másla stál 22 rublů, což bylo 4 krát více, než se platilo měsíčně za byt.¹⁰⁵

3.4 Industrializace a kolektivizace

3.4.1 Před velkým skokem

Období mezi lety 1927 až 1928 znamenalo pro Interhelpo rozvoj výrobních provozů, uklidnění situace oproti, někdy dramatickému vývoji předešlých let i vylepšení životních podmínek pro členy družstva. Zároveň si udrželo vysokou míru rozhodování o sobě samém a využívalo výsadního postavení zahraničního družstva. Přesto bylo v tomto období přijato několik usnesení, které předznamenávaly budoucí vývoj v období první pětiletky a dál.

Během let 1926 a 1927 stoupl zadlužení Interhelpa skoro na půl miliónu rublů.¹⁰⁶ Naplno pracující textilní továrna i další provozy, dokázaly dluhy snížit do konce roku 1927 o polovinu, přesto se autonomní vláda Kirgizie stále stavěla k činnosti družstva nedůvěřivě. Vyslala do Interhelpa komisy, která měla zjistit úroveň plánování a solventnost družstva. Došlo k názorové roztržce a komise navrhla likvidaci Interhelpa.¹⁰⁷ Vedení družstva s tím nesouhlasilo a vzneslo stížnost přímo do Moskvy. Začátkem roku 1928 přijela do Frunze státní komise, která nejdříve ocenila nominální hodnotu Interhelpa. Inspekce trvala tři měsíce a jejím výsledkem byla zpráva předložená na členské schůzi, která byla poté přijata. Pro Interhelpo to znamenalo změny ve svých stanovách. Jako nejdůležitější změny můžeme uvést přijetí Interhelpa do Rady průmyslových družstev SSSR, možnost přijímání členů z domácího

¹⁰⁵ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 – 1939, sekce II, oddíl 2, karton 526, reference J. Vybírala, 1926, str. 5

¹⁰⁶POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str. 125

¹⁰⁷POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str. 125

obyvatelstva (byla jim i sníženy povinné členské podíly z 360 na 50 rublů!), přesné vymezení jak se bude nakládat se ziskem Interhelpa (70% do investic). Komise také navrhla zrušit málo výdělečné provozy, pekárnu, obuvnictví, krejčovství, sedlářství a masnu.¹⁰⁸

V tomto období vznikla ve Frunze řada kulturních a sociálních staveb, které byly dílem tzv. stavitelského odboru Interhelpa. Ten sdružoval základní stavitelské profese a nechal se najímat i od státních institucí. Především výstavba infekční nemocnice byla nejvýznamnějším přínosem Frunze. Interhelpo vystavělo kompletně celou nemocnici i se zařízením, kromě lékařských nástrojů. Byla to první nemocnice severní Kirgizie a výrazně pomohla ke zlepšení zdravotní situace obyvatel. Dále bylo vystavěno závodíště pro koňské dostihy pro 1000 sedících diváků, budova Ústředního výkonného výboru Kirgizské autonomní republiky atd.

Stavební rozmach pokračoval i v následujících letech. Z důvodů pořádání vlastních kulturních akcí postavilo Interhelpo „Klub pařížských komundartů“, do jehož sálu se vešlo 800 diváků. Tento kulturní dům začaly brzy využívat i místní organizace¹⁰⁹, a svému účelu slouží dodnes.

3.4.2 Změna kurzu

Koncem dvacátých let přichází Stalin s vlastním velkolepým plánem velkého hospodářského skoku. Tato nová státní politika stála pevně na leninských základech a jako koncepce byla ucelená, všeobjímající a nekompromisní. Záměrem bylo vytvořit mohutný průmysl, zničit soukromé vlastnictví, zrušit trh a zkolektivizovat zemědělství do státních velkopodniků. Cílem bylo v krátké době předběhnout vyspělé západní státy včetně USA a ze Sovětského Svazu vytvořit největší průmyslovou velmoc. Tento plán se měl uskutečnit pomocí pětiletok. Na

¹⁰⁸POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str. 128

¹⁰⁹HOLÁ, Věra; VICHEREK, Efram. *Interhelpo*. Lidové nakladatelství. Praha 1975. str. 56-57

předběhnutí západu vyčlenil Stalin tři. První pětiletka měla postavit velké průmyslové stavby a zajistit dostatečné množství energie, druhá měla zdokonalit provoz, třetí se pak měla zaměřit na spotřební průmysl.¹¹⁰ Takto masivní industrializace vyžadovala poslušné a obětavé obyvatelstvo. Přimět je, aby svou prací pomohli tento smělý plán naplnit, měla metoda strachu a teroru. Zaktivizovány byly všechny složky policie, systém pracovních táborů Gulag byl připraven se rozšířit, aby dokázal přijímat nové kvótou stanovené vězně. Právě na obyvatelích Gulagu stál celý kolos hospodářské přeměny. Počet vězňů rychle rostl o stovky procent. Přesný počet vězněných osob nebude nikdy znám, ale odhadem byl nárůst z 30 000 v roce 1928 na 2 000 000 v roce 1931 (Tucker),¹¹¹ o polovinu nižší počet uvádí Černá kniha komunismu.¹¹² Pracovní tábory se specializovaly na nejrůznější odvětví - těžba nerostů, kácení lesů, budování dopravních cest atd.¹¹³ V Gulagu mohl skončit prakticky kdokoli, nejdříve to byli rolníci a "nepřátelé" státu, později ten, na něhož přišlo udání, byť ze sebemalichernější příčiny.

Sovětský Svaz však byl koncem dvacátých let převážně zemědělským státem, kde čtyři pětiny obyvatelstva žily v malých osadách a vesnicích roztroušených na obrovské ploše.¹¹⁴ Začali růst nová průmyslová města a to doslova na zelené louce, většinou uprostřed pustiny. Vlajkovou lodí těchto industriálních gigantů měl být Magnitogorsk. Do pohybu se dalo obrovské množství lidí, jak rolníků, tak obyvatel měst na západě Ruska, kteří směřovali na východ budovat těžký průmysl. Také Frunze se začal rozrůstat přílivem nových imigrantů.

I Interhelpe zaznamenalo zájem o členství ze strany nově příchozích Rusů, což znamenalo postupné porušování charakteru

¹¹⁰ VEBER, Václav. *Stalinovo impérium (Rusko 1924 – 1953)*. Triton, Praha, 2003. ISBN 80-7254-391-1. str. 34

¹¹¹ TUCKER, Robert C. *Stalin*. Dialog. Liberec, 1995. ISBN 80-85843-27-7. str. 139

¹¹² KOLEKTIV autorů. *Černá kniha komunismu*. Paseka. Praha, 1999. ISBN 80-7185-194. Str. 185

¹¹³ KOLEKTIV autorů. *Černá kniha komunismu*. Paseka. Praha, 1999. ISBN 80-7185-194.

¹¹⁴ TUCKER, Robert C. *Stalin*. Dialog. Liberec, 1995. ISBN 80-85843-27-7. str. 139

družstva. Jistou roli zde hrály také snížené členské příspěvky pro sovětské občany. Hlavním důvodem však byl fakt, že družstvo svou činností předběhlo svou dobu, a netrpělo mnohými nešvary nově nastavené industrializace. Provozy již fungovaly, členové družstva měli kde bydlet, po pracovní době bylo možno navštívit kulturní představení, nebo se zapojit do sportovní činnosti. První roky první pětiletky se dají považovat za vrcholné období Interhelpa. Na Sovětský Svaz neměla žádný vliv světová hospodářská krize (díky uzavřenému trhu), a Interhelpo netrpělo chybami jiných nově vznikajících továrních komplexů, jelikož mělo zaběhlý provoz a zažité formy organizace.

Srovnajme proto, jaké měli nově příchozí dělníci podmínky v největším z nově zbudovaných průmyslových měst v Magnitogorsku.

Dělníci přijížděli do Magnitogorsku většinou špatně oblečení, často bez obuvi, nebyly pro ně však přichystány pracovní oděvy, takže v jedněch šatech trávili celý den. Navíc většinou nebyly k dispozici žádné ubytovací prostory, takže dělníci přespávali, kde se dalo. Lékařské, hygienické a stravovací podmínky byly na minimální úrovni o kulturním vyžití ani nemluvě. Poté co se zprávy o neutěšeném stavu v nových industriálních zónách dostaly do tisku, byly rozdávány alespoň pracovní oděvy. Mnozí však po obdržení nových šatů utekly zpět na venkov. Vyskytly se i případy, kdy dělníci prchali tajně na odjíždějících nákladních vlacích.¹¹⁵ Po těchto excesech bylo vydáno nařízení, aby se nejdříve stavěly obytné budovy a poté teprve vlastní tovární haly.¹¹⁶ Další velký problém, kterými trpěly i jiné velké továrny jako Dneprostroj, nebo traktorová továrna Charkov, byla nedostatečná kvalifikace příchozích dělníků, rekrutovaných z řad maloročníků. Ke všemu došlo začátkem 30. let k velké

¹¹⁵ DAVIES, Robert W. *Soviet economy in turmoil 1929 – 1930*. Macmililan press ltd. London, 1989. ISBN 0-333-74515-9. str. 362

¹¹⁶ DAVIES, Robert W. *Soviet economy in turmoil 1929 – 1930*. Macmililan press ltd. London, 1989. ISBN 0-333-74515-9. str. 382

zásobovací krizi, která postihla i Interhelpo a vážně ohrozila existenci velkých průmyslových závodů.

Megalomanský projekt pětiletok byl neuskutečnitelný. Mohla za to špatná organizace, nedostatečné zásobování, zaměstnanecké krize i pomalu klesající nezaměstnanost. Plán pětiletok byl však víc než zákon, působil jako obecné

zaklínadlo, až fanaticky byly vyzdvihovány jeho klady a kladl se velký důraz na jeho úspěchy. Ty se však nedostavovaly a tak přišla na řadu propaganda a lži.¹¹⁸ Hospodářské výsledky od této doby nejsou proto směrodatné a většina zahraničních odborníků je považuje dokonce za neodhadnutelné. Tento fakt se týká také Interhelpa, kde rovněž můžeme říci, že jím uváděné hospodářské výkony nejsou pravdivé.

3.4.3 Rusifikace Interhelpa

Během třicátých let probíhaly v Interhelpu dva procesy. Družstvo se čím dál víc podřizovalo a přichylovalo k sovětské direktivě, a začal v něm převažovat ruský živel nad střeoevropským. Stalin nadále

nehodlal tolerovat jakékoliv zahraniční subjekty uvnitř nového hospodářského systému. Interhelpo postupně ztrácelo výhody zahraničního družstva, kterému bylo obecně více dovoleno a promíjeno. Naopak čím dál zřetelněji se Interhelpo včleňovalo do sovětského systému řízení, tj. do plánované a direktivní ekonomiky. Muselo přistoupit na systém odměňování i zásobování

Tab. Č. 2 Národnosti v Interhelpu v roce 1937 Zdroj: Buďjanskín ¹¹⁷	
Národnost	Počet členů Interhelpa
Rusové	643
Ukrajinci	163
Češi	44
Slováci	23
Němci	21
Kyrgyzové	30
Maďaři	21
Kazaši	17
Bělorusové	11
Poláci, Tataři	4
Litevci	2
Srbové, Uzbekové, Kašgaři, Židé	1

¹¹⁷ BUĐJANSKIN, D. M., VELIČKO, N. A. *U Istokov družby*. Frunze 1982, str. 180

¹¹⁸ Například kauze horníka Stachanova atd. VEBER, Václav. *Stalinovo impérium (Rusko 1924 – 1953)*. Triton, Praha, 2003. ISBN 80-7254-391-1. str. 43

a čím dál víc bylo na členy družstva tlačeno, aby přijali sovětské občanství. Po roce 1937 už nemohl v Sovětském Svazu zůstat ten, kdo nepožádal o změnu občanství. Tento rok byl nejzazším možným termínem a způsobil návrat velkého množství lidí zpět do Československa. Někteří odhalili již dříve příznaky

budoucích masových represí a postřehli Stalinovu tvrdou formu socialismu a odcházeli již

po roce 1932. V následujících obdobích rozhodujícím způsobem stoupá vliv ruských členů družstva, kteří postupně přebírají všechny vedoucí funkce, včetně jednotlivých sekcí a zakládající českoslovenští občané se dostávají do defenzivy. Navíc u nich dochází k výraznému porušování. Zpočátku sloužil k dorozumívání, jak již bylo řečeno, společný jazyk, který měl něco z esperanta, obsahoval ale i česká, slovenská, německá, nebo maďarská slova. Po několika letech se již všude mluvilo rusky. Docházelo také k porušování jmen, včetně vkládání jména po otci. Stejně tak ve školách probíhala výuka v ruštině. Mládež vstupovala do komsomolu a dospělí do KSSS. Druhá generace imigrantů se česky dorozuměla jen velmi těžko.

3.4.4 Kolektivizace a Kyrgyzský odboj

3.4.4.1 Kolektivizace v SSSR

Stejně jako proces velkého průmyslového skoku obsahoval stalinův plán i radikální kolektivizace. Znamenalo to přeměnu veškeré vesnické, nebo okresní zemědělské plochy, v kolektivně obhospodařovanou.¹¹⁹ Nástroje k tomu používané byly podobné jako v případě industrializace, vše se opíralo o vesnické sověty a tajnou policii. Doprovodným jevem kolektivizace bylo tzv. rozkulačení. Jednalo se o bezohledné vyhnání bohatších

¹¹⁹ TUCKER, Robert C. *Stalin*. Dialog. Liberec, 1995. ISBN 80-85843-27-7. str. 104

rolníků ze svých usedlostí a zabrání jejich majetku, který pak sloužil

Nárůst/úbytek domorodého obyvatelstva %	1926-1937	1939-1959	1959-1979	1979-1989
Kyrgyzové	10,9	9,5	96,8	32,7
Uzbekové	13,8	24,2	107,1	34,1
Kazaši	-27,9	16,8	81,0	24,1
Tádžikové	16,3	13,6	107,4	45,5
Karakalpací	22,5	-7,1	75,8	39,6

Tab. Č. 3 zdroj: Khazanov¹²⁰

jako základ kolektivního družstva.¹²¹ Tito bohatší rolníci pak končili v mašinérii souostroví Gulag (v lepším případě je vystěhovali do vzdálených nehostinných míst) a v podstatě byli jako společenská třída rozdraceni. Urychlené tempo kolektivizace bylo odůvodňováno hrozícím nebezpečím útoku na Sovětský Svaz za zahraničí. Ve skutečnosti šlo ale o to naprosto podřít vesnici vůli bolševiků. Na venkovské obyvatelstvo byly uvaleny obrovské daně, celé rodiny byly vystaveny těžkým represáliím (zatýkání a vraždění), pokračovaly zábory majetku. Na mnoha místech vypukly rebelie, které ale byly většinou nemilosrdně potlačeny. Situace na venkově se stala nesnesitelnou zvláště poté, co státem vyvolaná zásobovací krize, měla za následek obrovský hladomor, který postihl převážně úrodné oblasti Povolží a Kazachstánu. Lidé nemohli s hladem postižených míst odejít, protože jim nebyly vydávány potřebné dokumenty (pasporty), a tak umírali po tisících před zraky spoluobčanů. Opět byly velice časté případy kanibalismu.¹²² Z vesnic v podstatě vymizeli místní autority a inteligence. Ohromná industrializace polykala velké množství lidí a většinu úrody. Sovětský Svaz se stal během

¹²⁰KHAZANOV, Anatoly M. *After the USSR*. The University of Wisconsin Press. London, 1995. ISBN 0-299-14890-4. str. 257

¹²¹VEBER, Václav. *Stalinovo impérium (Rusko 1924 – 1953)*. Triton, Praha, 2003. ISBN 80-7254-391-1., str. 51

¹²² Stejně jako za občanské války

několika let nesoběstačný uživit své obyvatelstvo. Kolektivizaci se ale podařilo uskutečnit, v roce 1935 bylo zkolektivizováno 99% zemědělské půdy.¹²³ Na vesnicích vládly stranické sekretariáty, obyvatelstvo bylo zastrášeno a zpacifikováno. Na druhou stranu několikanásobně klesla produkce i životní úroveň vesničanů. Kolektivizace přinesla ohromné ztráty, na Ukrajině asi 6 milionů lidí¹²⁴, v Kazachstánu to mohlo být až 49% obyvatelstva.¹²⁵ Co se týče Kazachstánu, můžeme ještě uvést, že devastace postihla i zvířata. Z 27 miliónu ovcí v roce 1929, zbyly v roce 1934 dva milióny, koní ubylo čtyři milióny a celkový počet byl tak pouhých 200 000.¹²⁶

Alexandr Dubček popisuje jednu ze svých prvních vzpomínek na kolektivizaci ve Frunze takto: *„Kolektivizace se nejdříve ohlásila příchodem rolníků, deportovaných ze svých domovů na Ukrajině a v Rusku. V nákladních vagónech je poslali na Sibiř a do Střední Asie. Pamatuji si na strašlivé scény na železniční stanici ve Frunze. Někteří zemřeli po cestě a ti, co ještě žili, včetně dětí, vypadali jako živé mrtvoly. Byli tak hladoví, že jedli krmivo pro prasata a drůbež, které se hemžilo červi.“*¹²⁷

3.4.4.2 Kyrgyzský odboj

Na území Kirgizie proběhlo možná jedno z největších ozbrojených povstání místních obyvatel vyvolané kolektivizací. Pro původní kyrgyzské obyvatelstvo znamenala kolektivizace nárok na naprostou změnu dosavadního způsobu života. Již před tím zde byly tendence přesvědčovat Kyrgyze k usazování, nyní však zazněl tento požadavek se vsí rozhodností. Kyrgyzové však nemínili opustit kočovnictví bez boje. Jejich tradičními

¹²³ VEBER, Václav. *Stalinovo impérium (Rusko 1924 – 1953)*. Triton, Praha, 2003. ISBN 80-7254-391-1., str. 61

¹²⁴ Kolektiv autorů. *Černá kniha komunismu*. Paseka, Praha, 1999. ISBN 80-7185-194-9

¹²⁵ VEBER, Václav. *Stalinovo impérium (Rusko 1924 – 1953)*. Triton, Praha, 2003. ISBN 80-7254-391-1.str. 60

¹²⁶ BACON, Elizabeth E. *Central Asians under Russian Rule*, Cornell university press, Ithaca and London 1980. ISBN 0-8014-9211-4. Str. 119

¹²⁷ DUBČEK, Alexandr. *Naděje umírá poslední*. Svoboda – Libertas. Praha, 1993. ISBN80-205.0351-X. str. 30

spojenci byl vysokohorský terén, znalost prostředí, podpora zahraničních spojenců, z předchozího období si řada Kyrgyzů ponechala také zbraně. Tyto zbraně uměli používat jak k lovu, tak v boji, pohyblivost jim zajišťovali skvěle vycvičení koně, v té době stále nejlepší přepravní prostředek ve vysokohorském terénu. Oproti spontánním rebeliím rolníků v úrodných nížinách, kteří se často bránili holýma rukama nebo zemědělskými nástroji, měli daleko větší předpoklad udržet se delší dobu. Zvítězit v boji proti Rudé armádě se však i tehdy muselo jevit jako utopie.

Zvýšené pobízení lidí, aby se zapojili do odboje, začalo už během roku 1929, kdy sovětská armáda snižovala své stavy v Tádžikistánu. Zároveň v tomto období se tradiční podporovatel basmači hnutí Afghánistán ocitl v politické nestabilitě,¹²⁸ což se projevovalo výpady směrem na sever. Během vlády Bacha-i-Saqao¹²⁹ dostali basmači volnou ruku verbovat do svých řad bojovníky ze severního Afghánistánu, neboť již v roce 1926 byla anulována sovětsko-afghánská smlouva o neútočení.¹³⁰ Ještě počátkem roku 1929 se uskutečnilo v Kábulu setkání lokálních Turkestánských vůdců, iniciované Emirem z Buchary, které hodlalo využít oslabení sovětských pozic v oblasti jižního Turkestánu. Byly zde schváleny náborové výzbroj, včetně kulometů a granátů.¹³¹ Na jaře téhož roku odstartovali basmači své útoky na afghánsko-sovětské hranici. Napadali převážně pohraniční stráž, ale i sídla politické policie. Postupně se dostávali dále do vnitrozemí a vraždili při obsazování měst představitele sovětské moci. Oblast okolo města Garm¹³² (včetně města) se dostala jednoznačně v ruku rebelů. Další jednotky postupovaly na sever, kde posilovaly

¹²⁸ MARSHALL, Alexandr. *Turkfront*. In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. str. 5-29. str. 21

¹²⁹ Nazývaný též bandita

¹³⁰ tamtéž

¹³¹ MARSHALL, Alexandr. *Turkfront*. In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. str. 5-29. str. 21

¹³² Severovýchodní Tádžikistán

skupiny působící v oblasti Centrálního Ťan-Šanu. Pro sovětské orgány bylo těžké bránit se rychlým výpadům ozbrojených band. Vrchní velitel Rudé armády v Centrální Asii P. E. Dybenko musel přijmout sérii opatření, k potírání rebelie. Klasická metoda tohoto období byla represe. Do roku 1933 nechal zavřít, nebo na místě potrestat na 270 000 obyvatel Turkestánu, obviněných ze spolupráce s basmači. Posilovalo také vojsko, které neznalost prostředí vynahrazovalo užíváním těžkého dělostřelectva a letecké podpory. Přesto linie odpůrců sovětského režimu byla značně rozsáhlá. Do otevřeného boje se zapojil také známý veterán povstalecké války Ibrahim Bek. Minimálně do roku 1931 znamenalo odbojové hnutí pro sovětské občany, představitele i vojenské síly trvalou hrozbu. V roce 1931 se však dostal na afghánský trůn Nadir Khan¹³³, který svrhl Bacha-i-Saqao, a snažil se obnovit kontinuitu afghánské politiky. Pro basmači to znamenalo osudovou ránu, neboť se ocitli bez podpory. V létě 1931 byl zrádcem zavražděn Ibrahim Bek, když se ocitl v obklíčení sovětských vojsk. Tento okamžik bývá považován za faktický konec protisovětského povstání. Přesto lokální boje pokračovali až do roku 1933, ojedinělé, spíše loupeživé výpady probíhali až do let čtyřicátých.

Také členové Interhelpa se ve svých vzpomínkách netajili obavami před povstaleckými bandami a v jednom případě je popsán i jejich střet. Událost se stala na traktorové stanici v Andižanu. Dramatické chvíle popsali Vilém Bláha a Vilém Krejčovič takto: *„Jednou obklíčil strojně traktorovou stanici znenadání velký dav mužů na koních. Bylo to asi tři sta lidí. Jeden přes druhého křičeli: „Zabít! A Rozbít!“ Snažili se vniknout do stanice, aby mohli rozbít stroje. Ve stanici bylo všeho všudy pětadvacet lidí. Bránu i další vchody jsme zabarikádovali a hlídali na všech stranách, aby rozvášněný dav nevníkl dovnitř. Obklíčení stanice trvalo*

¹³³ Právoplatný následník trůnu, pokračovatel dynastie

tři dny. Zaměstnanci měli zbraně, ale chtěli je použít jen v nejkrajnějším případě. Po třech dnech přijel ... soudruh Maslov, který znal dobře jejich psychiku. Promlouval k nim a polovina z nich odjela, ostatní zůstali dál...nakonec jsme se dohodli na takovémto postupu: otevřeli jsme vrata, nastartovali všechny traktory a na nich vyjeli mezi dav Kyrgyzů na koních. Přitom jsme zapínali a vypínali zapalování motorů...byly to rány jako z děla, Kyrgyzové se lekali a koně se plašili a tak se nám je bez násilností podařilo rozehnat."¹³⁴

Výběr místa útoku nevybrali basmači náhodně. Traktorové stanice byly v té době zvláštní fenomén. Kromě toho, že se zde soustředily zemědělské stroje a traktory, které byly najímány sovchozy a kolchozy, zde byly ustanoveny stranické sekretariáty a pobočky OGPU. Právě odsud přicházely všechny příkazy ústředí, na jejichž plnění obě složky dohlíželi.¹³⁵ Traktorové stanice tedy představovaly centrum sovětské moci v dané oblasti.

V lokální kyrgyzské fázi mnohonárodnostního středoasijského povstání se exponovali v rolích vůdců především bájové a manasové, bývalí vládci tohoto území. Někteří z nich se již po občanské válce stáhli do hor, odkud čas od času podnikali útoky proti sovětské moci. V horách a hlubokých údolích si pak žili podle svého, aniž by spadali pod jakékoliv formální zřízení.

Jak již bylo řečeno, výsledek povstání znamenal na jedné straně velkou emigrační vlnu na území sousední Číny, na druhé straně definitivní začlenění kyrgyzského obyvatelstva do sovětského systému. Jisté prvky nomádství si však dokázali zachovat alespoň ti, kteří zůstali pracovat v pastevectví, tedy v rámci sovchozu nebo kolchozu. V letních měsících, tedy přibližně od začátku června do konce září, odjížděli venkovští

¹³⁴ HOLÁ, Věra; VICHEREK, Efram. *Interhelpe*. Lidové nakladatelství. Praha 1975. str. 132

¹³⁵ VEBER, Václav. *Stalinovo impérium (Rusko 1924 – 1953)*. Triton, Praha, 2003. ISBN 80-7254-391-1...str. 61

Kyrgyzové jednotlivě na vysokohorské pastvy s předem dohodnutým počtem dobytka. Odtud dodávali stanovené množství mléka, masa, popřípadě vlny. Sami mohli také využívat produktů ze zvířat pro svou potřebu. Po návratu zpět do nížiny se opět vraceli ke své profesi, kterou vykonávali po zbytek roku. Přizpůsobena tomu byla i školní docházka. Děti mají prázdniny téměř celé čtyři měsíce.

3.4.4.3 Začleňování Kyrgyzů do výrobního procesu

Mnozí Kyrgyzové vnímali sovětskou vládu pozitivně, jako změnu oproti předrevolučním feudálním pořádkům. Velká část

jich sloužila bohatým pánům, bez jakékoliv možnosti se prosadit, oproti tomu ženy byly vnímány obecně vnímány jako tvorové druhé kategorie (viz. sovětizace v genderu). Je tedy zřejmé, že zde byla snaha původních obyvatel uspět v novém systému řízení. Bylo

Tab. Č. 4 Zdroj:Khazanov ¹³⁶	Domorodé městské obyvatelstvo	
	Domorodé obyvatelstvo ve městech, v procentech	Městské obyvatelstvo v Kirgizii v procentech
1926	0,8	4,7
1939	3,6	10,1
1959	11,0	13,2
1970	14,5	16,9
1979	18,3	22,9
1989	21,7	29,6

tedy umožněno Kyrgyzům dovoleno podílet se na urbanizaci své země? Podle této tabulky (č.4) je zřejmé, že Kyrgyzové obývali města jen velmi málo a tedy se nepodíleli ve větší míře na průmyslové výrobě své země. Naopak věnovali se převážně zemědělství.

Výjimkou v zaměstnávání Kyrgyzů bylo Interhelpo. Počáteční spolupráce však byla podle pamětníků velmi obtížná, neboť

¹³⁶ KHAZANOV, Anatoly M. *After the USSR*. The University of Wisconsin Press. London, 1995. ISBN 0-299-14890-4. str. 261

domorodci nebyli zvyklí na stálou pracovní dobu, uzavřený prostor továrny, nebo i hluk strojů.¹³⁷

3.5 Konec Interhelpa

3.5.1 Třetí a čtvrtý transport

Interhelpo se po počátečních nesnázích etablovalo do vcelku fungujícího podniku, který se neustále rozšiřoval a zvětšoval objem výroby. Stálým problémem zůstával nedostatek oborníků nejrůznějších profesí. V prvních dvou transportech přijeli převážně dělníci, nanejvýš mistři a vyjma dvou lékařů žádný vysokoškolsky vzdělaný specialista. Proto byl zorganizován v roce 1928 tzv. třetí transport, který ač rozsahem nejmenší přivezl právě tyto specialisty (agronomy, ekonomy, učitele atd.) Také díky nim skončilo v družstvu období, kdy se vše řešilo živelně.

Rok 1932 byl v Interhelpu ve znamení dvou významných událostí. Z Československa dorazil čtvrtý transport a došlo k velké reorganizaci družstva.

Čtvrtý transport byl dozajista ovlivněn propuknuvší světovou hospodářskou krizí. Také v Československu byla velká nezaměstnanost, bída a špatné vyhlídky do budoucna. Odjezdem do sovětské Kirgizie byla reálná naděje, že si nově příchozí pracovníci skutečně polepší. Vždyť Sovětský Svaz krizí postižen nebyl a hlavně v Interhelpu bylo stále období klidu a prosperity. I to se však brzy mělo změnit.

3.5.2 Reorganizace družstva

Situace v Interhelpu v roce 1932 dospěla do stádia, kdy družstvo muselo významněji zhodnotit jak účinný je jeho systém organizace práce a výroby. Svou významnou roli v této polemice měli s určitostí Rusové (sovětští občané), kteří se pokoušeli

¹³⁷ HOLÁ, Věra; VICHEREK, Efram. *Interhelpo*. Lidové nakladatelství. Praha 1975. str. 105

vytvořit řídicí strukturu podobnou v sovětských továrních komplexech a oslabit tak vliv výkonné rady družstva. Na druhou stranu podniky družstva se počátkem 30. let skutečně proměnilo do podoby samostatných továren a dílen, s výrobou odpovídající velkým provozům. Ukázalo se jako velmi složité řídit všechny závody z jednoho centra. Diskuzi o tom jakým směrem se má Interhelpo vyvíjet pomohl vyřešit zákon z 23. června 1932, podle kterého je základní výrobní jednotkou družstvo, jehož výrobky mají společnou charakteristiku.¹³⁸ Jinými slovy družstvo nemohlo obsahovat tesařskou dílnu a textilní továrnu. Úřednický aparát měl řídit a obhospodařovat svůj konkrétní výrobní provoz a samostatně bude komunikovat s dodavateli a odběrateli. Zrušení různých převodových aparátů, které zhušťovaly byrokracii, a zainteresování nového vedení závodů do výroby mělo vést k větší efektivitě výroby. Formálně přestala mezi jednotlivými závody existovat jakákoliv ekonomická spojitost.

Interhelpo se rozdělilo na sedm samostatných družstev s představenstvem, revizní komisí, vlastním účetnictvím a s bankovním spojením. Všech sedm družstev tvořilo jednotný průmyslový kombinát Interhelpo, jehož nejvyšším orgánem bylo valné shromáždění volených zástupců družstev. Ústřední představenstvo fungovalo již jen jako plánovací a kontrolní orgán. Nově vzniklá družstva dostala i svá nová jména. Byla to tato:

1. textilní závod Rózy Luxemburkové
2. závod na zpracování kůže Felixe Dzeržinského
3. zámečnicko-mechanické družstvo Kosák a kladivo
4. nábytkářský podnik Červený nábytkář
5. stavební družstvo Bély Kuhna
6. dopravní družstvo Vpřed

¹³⁸POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str. 160

7. potravinářské družstvo Internacionál¹³⁹

Pod správu potravinářského družstva bylo předáno několik hospodářství v blízkých vesnicích. Ty zajišťovaly dostatečný přísun potravin. Ve vesnicích jako je Ivanovka nebo Sokoluk dodnes žijí potomci interhelpovců.¹⁴⁰

3.5.3 Zestátnění

Rok 1935 se nesl v duchu oslav desátého výročí příjezdu Interhelpa do Frunze. Byl uspořádán průvod s množstvím doprovodných akcí, včetně divadelního představení ochotnického souboru. Nad družstvem jako takovým se ale již začalo smrákat. Již od počátku provázel proces industrializace problém se zásobováním továren materiálem.¹⁴¹ Zmatky v organizaci, plánování, logistice i úmyslně vyvolaná zásobovací krize v zemědělství, brzdila větší rozvoj průmyslu.

Problémy se zásobováním stály oficiálně na začátku procesu zestátnění Interhelpa. Jako skutečný motiv sovětských orgánů se jeví snaha získat slušně prosperující továrny pod svůj vliv. Ostatně stejným směrem nastolil svoji politiku i Stalin, žádající naprosté zestátnění průmyslu. Zestátnění se odehrávalo na pozadí velkých stalinských represí, které vypukly roku 1937.

Zestátnění podniků Interhelpa začalo 1. října 1939, kdy byla odevzdána textilní továrna ministerstvu textilního průmyslu, a závod na zpracování kůže ministerstvu lehkého průmyslu.¹⁴² Jednalo se o dva největší závody Interhelpa, přičemž jen textilka měla za rok 1938 obrát 1 638 800 rublů. Další podniky fungovaly dál až do roku 1942, neudržely si ale svůj výrobní standart díky neustálým zmatkům v organizaci. Za tři roky od zestátnění textilky a koželužny proběhla

¹³⁹POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str. 161

¹⁴⁰PROKOPOVÁ, Hana. *Kyrgyzstán a transformace*. Univerzita Karlova [s.l.], 2002. 74 s. Diplomová práce.

¹⁴¹DAVIES, Robert W. *Soviet economy in turmoil 1929 – 1930*. Macmililan press ltd. London, 1989. ISBN 0-333-74515-9.

¹⁴²POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. Str. 211

reorganizace, podobná té z roku 1932, celkem třikrát. V roce 1942 byly do Kyrgyzstánu evakuovány velké mechanické závody z Ukrajiny a Běloruska, které byly okupovány německými silami. Bylo rozhodnuto, že tyto nové závody se přesunou do prostoru Interhelpa, kde se dala hned spustit výroba. Zbývající torzo Interhelpa tvořili dva závody, Metalozavod a Mebelščik. Každý z nich se přičlenil k dalším, v Kyrgyzstánu již zaběhlým družstvům Artmetal a Bondarka.¹⁴³ Kyrgyzstán se stal důležitou týlovou oblastí vyrábějící potřeby pro Rudou armádu. Vlastně většina produkce všech výrobních provozů země šla na zásobování vojska. Masív Ťan-Šanu zde působil jako bezpečná obraná hráz. Ještě v roce 1942 byl zestátněn Mebelščik. K zániku družstva samotného došlo 7. prosince 1943 odevzdáním všech aktiv Metalozavodu v hodnotě 5 047 879 rublů ministerstvu polnohospodářství Kirgizské SSR.¹⁴⁴

3.5.4 Represe a další osudy

V roce 1937 zůstávalo v Interhelpu jen málo Čechoslováků. Přestože jenom poslední transport z roku 1932 přivezl 128 osoby, po pěti letech jich zůstávalo pracovat v Interhelpu 67. Lidé odcházeli z družstva z nejrůznějších důvodů a to po celou dobu jeho fungování. Ve všech případech ale platilo, že každý člen družstva byl zároveň jeho podílníkem a jeho podíl mu měl být při vystoupení vyplacen. Z dostupných dokumentů můžeme usoudit, že se tomu tak nedělo. V roce 1932 se část bývalých družstevníků obrátila na klub poslanců národního sjednocení s tím, aby Československá vláda podnikala kroky směřujícímu k navrácení podílů vložených do Interhelpa a dlužných mezd, které jim nebyly vyplaceny. Poslanci postoupili tuto žádost Ministerstvu zahraničních věcí, svoji žádost o nápravu těchto křivd připojilo i Ministerstvo práce a sociálních věcí. Na Ministerstvo zahraničí začaly přicházet množství dalších

¹⁴³ tamtéž str. 215

¹⁴⁴ tamtéž str. 217

stížností na představenstvo Interhelpa, jak z Čech, tak i ze Slovenska, řádově se jednalo o desítky lidí. Československé úřady však neměly žádnou moc vynutit na představenstvu Interhelpa (což byli většinou Rusové, viz 3.4.3 rusifikace...) dlužnou částku. Souhlas na požadování vzniklých škod musely dát sovětské finanční orgány, které tak ale nikdy neučinily. Ministerstvo zahraničí doporučilo pouze jedinou zbývající právní možnost a to, že jednotlivci můžou žalovat představenstvo Interhelpa u příslušného sovětského soudu ve Frunze.¹⁴⁵

Již od konce dvacátých let mohli členové Interhelpa pociťovat vzrůstající nevoli vůči zahraničním subjektům a s tím související nátlak na jednotlivce vyvíjený sovětskou mocí. Ta apelovala na zahraniční pracovníky, aby přijali sovětské občanství. Pozvolný tlak konce dvacátých let se naplno projevil v letech třicátých. Sovětští občané mohli být snadno vystaveni represím a nevázal je žádný právní vztah se svou mateřskou zemí. Když se začala projevovat násilná forma kolektivizace a agresivní Stalinova politika návraty interhelpovců zpět do Československa se velmi zmnožily. V roce 1935 opustila Frunze také rodina Dubčekova i s osmiletým Alexandrem. Při reemigraci vznikly četné právní problémy, které dopadaly na ty nejslabší. Jestliže se totiž Československým občanům narodilo v Sovětském Svazu dítě, mělo automaticky pouze sovětské občanství. Žádost o vystěhování takového dítěte se vyřizovala půl až jeden rok. Od roku 1937 začíná hromadné vypovídání cizích státních příslušníků ze Sovětského Svazu, na příkaz tajného usnesení komisariátu SSSR. Vypovězení měli krátký termín několika týdnů na vystěhování. Často se tedy stávalo, že muž byl donucen odjet a zanechat svoji ženu s dítětem na místě dokud se nevyřídí všechny potřebné dokumenty k vystěhování dítěte, což mohlo trvat i rok. Po tu

¹⁴⁵ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 – 1939. Sekce II, řada III, oddíl 1, karton 526, vystěhovalectví do SSSR – Interhelpo, 1932

dobu zde většinou zůstávali zcela nezaopatřeni odkázáni na pomoc ostatních.¹⁴⁶ Minimální odhad hovoří o tom, že Sovětský Svaz opustila v roce 1937 asi třetina Čechoslováků. Radikální sovětská proticizinecká politika se i nadále stupňovala. Například se plánovalo ještě koncem roku 1937 zastavit veškerý turistický ruch. Sovětský Svaz začal také rušit zahraniční konzuláty na svém území podle pravidla, kolik má SSSR konzulátů v dané zemi, bude mít tato země zastoupení v SSSR. Československá vláda proto zrušila konzulát například v Kyjevě. Následujícího roku pronesl Stalin projev o záškodnících a vrazích posílaných zahraničními vládami v přestrojení do týlu Sovětského Svazu, aby rozvraceli socialistické uspořádání. Tímto projevem určil nový vztah k cizincům a dal tím pokyn k další čistce. Od roku 1938 museli Čechoslováci bezvýhradně přijmout sovětské občanství. Tento Stalinův postoj lze vysvětlit odváděním pozornosti od vlastní neschopnosti a najít viníka neúspěchu pětiletok. Neboť právě zahraniční pracovníci měli být těmi, kdo brání všeobecnému rozkvětu. Československý velvyslanec v Moskvě dr. Rudolf Brabec komentuje konkrétně situaci v Interhelpu ve své roční vystěhovalecké zprávě takto: „*naši dělníci byli stachanovci dávno před Stachanovem, i bez toho všeho podvodného humbuku. Nadšení komunisté dostali za vyučenou.*“¹⁴⁷ Tímto vyjádřením naprosto přesně vystihl realitu té doby a v podstatě pozitivně kvitoval výsledky, kterých zde Čechoslováci dosáhli. Navrhuje také, aby postiženým byla poskytnuta od Československých úřadů pomoc.

První známí perzekuovaný interhelpovec byl Heřman Vrdlovec. V roce 1930 vystoupil z Interhelpa i z komunistické strany a podal žádost o navrácení do ČSR. Krátce poté byl zatčen a poslán na 10 let do koncentračního tábora. Tím dopadla tvrdá realita represí i na Interhelpo. Za obět

¹⁴⁶ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 – 1939. Sekce II, řada III, svazek 2, karton 526, zpráva o vystěhovalectví ČS velvyslanectví v Moskvě, 1937

¹⁴⁷ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 – 1939. Sekce II, řada III, oddělení N, karton 525 A, 1931

stalinských represí padlo později devatenáct Československých členů Interhelpa. Jako první byl symbolicky Donát Láníček. Těm co byli jakýmkoliv způsobem perzekuováni, byl zabaven majetek. Elena Palachová-Pálinkášová vzpomíná na osud svého otce: „*Můj otec, elektrikář Ondrej Pálinkáš, patřil mezi nejobětavější pracovníky a funkcionáře Interhelpa. I on byl mezi několika interhelpovci, kteří byli v období kultu osobnosti nezákonně a bez provinění zatčeni. Otec se z vězení již nevrátil.*“¹⁴⁸ Někteří členové družstva naopak svými funkcemi představovali sovětskou moc. Například Karel Šulc, aktivní postava Interhelpa pracoval od konce 30. let do roku 1945 na prokuratuře ve Frunze.

Lepší časy, jako třeba částečně ty začátkem 30. let, se již neměli nikdy vrátit. Po napadení Sovětského svazu německou armádou, byli muži nuceni rukovat do Rudé armády. Většina Čechů ve Frunze se přidala ke Svobodově armádě, formující své pluky v Buzuluku. Ti co nepadli, s ním došli až do Československa, kde již zůstali. Ve Svobodově armádě se zúčastnili bojů u Sokolova a u Dukly.¹⁴⁹ Všichni muži, kteří se neúčastnili bojů, museli do pracovních táborů, nezřídka následované i ženami. Po válce vyvstal problém odloučených rodin, jejichž část zůstala v Sovětském Svazu a byla sovětskými občany, a nebylo jim dovoleno vycestovat do Československa za mužem, jenž tam zůstal po příchodu s armádou.

4 Sovětizace Kyrgyzů a vnímání národní identity

Bolševici v prvních letech své vlády proklamovali liberální přístup k pojetí vlastní identity pro všechny národy v Sovětském Svazu. Národnostní sebeurčení mohlo ale fungovat

¹⁴⁸ HOLÁ, Věra; VICHEREK, Efram. *Interhelpo*. Lidové nakladatelství. Praha 1975. str. 109

¹⁴⁹ KORIMA, Antonín. *Cesty a zápasy jednoho života*. Západočeské vydavatelství. Plzeň, 1979.

pouze ve svazku se Sovětským Svazem.¹⁵⁰ Mnoho národů se zkonsolidovalo pouze díky Sovětské moci a díky diktatuře proletariátu mohlo dojít ke sjednocení národů mnohem rychleji, než by tomu bylo v kapitalistických podmínkách.¹⁵¹ Naproti tomu například Kazanov namítá, že to byla právě bolševická revoluce, která přerušila přirozený státotvorný vývoj, který byl v 19. Století nenápadný, ale kontinuálně sílící.¹⁵² Možnost sebevyjádření pro neruské národy měla být podmíněna etnickým smírem a společnost měla soustředit svůj zájem na třídní boj.¹⁵³ Zároveň pocit přináležitosti ke svému národu, žijícímu v určitém státním útvaru, byl pro vládu nejlepším způsobem kontroly, konsolidace a možnosti ovlivňování a manipulace na takto sjednocený lid. V případě Kyrgyzů šel problém podpory vlastní národní identity ještě dál, neboť ta zde v podstatě neexistovala. Kyrgyzové se vymezovali především podle jednotlivých kmenů, nebo kmenových seskupení a neprosazovali vlastní národní stát.¹⁵⁴ Chyběla jim vlastní literární kultura, gramaticky zpracovaný jazyk, vlastní historiografie, nemluvě o vzdělávacím systému, či jakékoliv národní instituci. Postrádali tedy jakési pilíře obvykle podpírající národní uvědomění a státotvorný proces. Jejich kultura se předávala ústně, historickým odkazem byly mýty, které fungovaly jako hlavní prvek pocitu sounáležitosti mezi jednotlivými kmeny. Podobně tomu bylo i v celém středoasijském regionu. Přesto můžeme říci, že u kyrgyzského obyvatelstva byl vztah k vlastní národnostní identitě vlažnější než u jiných národů Střední Asie. Důvodem mohl být nomádský způsob života většiny Kyrgyzů a krátká islámská tradice. Sovětské vedení si

¹⁵⁰ LOWE, Robert. *Nation building and identity in the Kyrgyz republik*, In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. 106-131 str. 116

¹⁵¹ TERRY, Martin. *The affirmative action empire*. Cornell university press. Ithaca, 2001. ISBN 0-8014-3813-6 str. 447

¹⁵² KHAZANOV, Anatoly M. *After the USSR*. The University of Wisconsin Press. London, 1995. ISBN 0-299-14890-4. Str. 17

¹⁵³ TERRY, Martin. *The affirmative action empire*. Cornell university press. Ithaca, 2001. ISBN 0-8014-3813-6 str. 433

¹⁵⁴ KOLSTOE, Paul, *The Russian diaspora*, Stavanger, 1995.

uvědomilo, že neexistuje-li národní podvědomí, je nutné ho importovat. Bolševici tak začali v Kyrgyzzech uměle vytvářít pocit národní pýchy a výjimečnosti.¹⁵⁵

Mezi kočovníky byl velice rozvinutý ústní folklor, vyprávějící převážně hrdinské eposy. A právě legenda o Manasovy, bájném nepřemožitelném hrdinovy, se stala prvním stavebním kamenem nového národního uvědomění. Manas začal být prezentován jako ochránce všech Kyrgyzů proti utlačovatelům, jeho nadpřirozené vlastnosti začali být částečně prisuzovány i Kyrgyzům, stal se hlavním zdrojem nové národní pýchy. Manas se stal národním patronem, ke kterému má dodnes většina obyvatel zvláštní vztah. Jednomu z hlavních Biškekských náměstí vévodí ohromná Manasova socha, která funguje podobně jako v Praze socha sv. Václava.

Roku 1924 se začala vytvářet na příkaz Moskvy struktura kyrgyzského jazyka. Ten patřil do skupiny severozápadních turkických jazyků spolu s kazachštinou a karakalpačtinou.¹⁵⁶ Nejdříve se pro psanou formu využívala latinka,¹⁵⁷ po roce 1930 se ale začalo přecházet na azbuku a slova, která neměla v kyrgyzštině význam, byla přebírána z ruštiny.¹⁵⁸ Začaly se vytvářeny slovníky a učebnice a první knihy kyrgyzských autorů vzbudili mezi gramotnou složkou obyvatelstva nadšení. Zpočátku Moskva podporovala vytváření skutečného přepisu kyrgyzského přízvuku a způsobu vyjadřování, později došlo z účelových důvodů k rusifikaci.¹⁵⁹ Také díky tomu byla kyrgyzština ještě v roce 1980 jednoznačně nejslabším jazykem v rámci SSSR.¹⁶⁰ Po roce 1991 (po vzniku nezávislého Kyrgyzstánu) došlo

¹⁵⁵ LOWE, Robert. *Nation building and identity in the Kyrgyz republik*, In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. 106-131 str. 116

¹⁵⁶ BACON, Elizabeth E. *Central Asians under Russian Rule*, Cornell university press, Ithaca and London 1980. ISBN 0-8014-9211-4. Str. 27

¹⁵⁷ Tamtéž str. 194

¹⁵⁸ LOWE, Robert. *Nation building and identity in the Kyrgyz republik*, In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. 106-131 str. 116

¹⁵⁹ LOWE, Robert. *Nation building and identity in the Kyrgyz republik*, In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. 106-131 str. 118

¹⁶⁰ tamtéž str. 116

k renesanci původního jazyka, který se snaží gramaticky vymezit vůči ruskému způsobu psaní kyrgyzštiny jinými pravopisnými pravidly a akcenty.

Dalšími zdroji národní hrdosti se postupně stávala také vlajka, ústava, hymna, později i univerzita. Stání symboly působily na Kyrgyzce skutečně mocně. Kyrgyzové si je nikdy v minulosti nevytvářeli. Jako součásti procesu výstavby sovětského státu jim byla dána vlajka s republikánskou, nikoliv národní symbolikou.¹⁶¹ Vlajka měla křížící se bílo-modré stuhy na rudém pozadí se srpem a kladivem. Teprve po vyhlášení nezávislosti byli Kyrgyzové nuceni vytvořit vlastní vlajku, která reflektovala národní obraz státnosti a měla dokázat změny

Obrázek 1 Vlajka

způsobu myšlení. Pro kyrgyzskou vlajku (schválena 8. 3. 1992) byl vybrán motiv otevřeného vršku jurty, zvaného "tjunduk" se 40 paprsky, symbolizujícími 40 historických kyrgyzských klanů. Autoři interpretují vlajku jako symbol udatnosti a statečnosti (červený základ), míru a bohatství (zlaté slunce) i rodného domu - v rozšířeném smyslu dokonce jako celého vesmíru (tjunduk).¹⁶² Ústava z roku 1929 znamenala pro Kyrgyzské aparátčíky zcela nové možnost podílet se na moci ve vysokých státních funkcích. Místní politici také těžili z odkazu mocného zastánce, rudého hrdinu Frunzeho. Ten podporoval nové možnosti růstu vlivu pro místní politiky, zasadil se také o nové přejmenování ulic a vůbec lokálních názvů v na celém území. Kyrgyzové neměli ovšem příliš vůle uznávat ústavní záležitosti.

Sovětské vedení se ale pohybovalo při podpoře národních tradicí na tenkém ledě, neboť spontánní projevy kulturní

¹⁶¹ tamtéž str. 116

¹⁶² PROKOPOVÁ, Hana. *Kyrgyzstán a transformace*. Univerzita Karlova [s.l.], 2002. 74 s. Diplomová práce. Str. 20

svébytnost budily u vládnoucí garnitury nevoli a strach. Vše co by vyvolávalo sentiment ke "starým" časům a vymykalo se víc, než bylo zdrávo sovětské realitě, začalo být potlačováno. Proto byli obyvatelé za provádění některých rituálů perzekuováni, zakazovány byly také slavnosti a festivaly. Časté perzekuce byly také směřovány proti oblékání tradičních šatů u žen i u mužů, i přes jejich ochranné vlastnosti proti extrémním pouštním podmínkám, např. v oblastech Turkmenistánu. V Kazachstánu byla zakázána hra na národní nástroj *dombre*.¹⁶³

Základní roli v procesu národního sebeuvědomění hrála historie. Kyrgyzská vláda i inteligence podporovala nový výklad historie, který zaséval hrdost mezi obyvatele na hrdinský národ Kyrgyzů. Fakt, že tento obraz byl vlastně vytvořen uměle, brzy upadl v zapomnění. Nové historické vědomí bylo s nadšením přijato, přesto že tento proces zcela ignoroval realitu. Díky tomu, že se z dějin vybíraly bez souvislostí pouze pozitivní události, vznikl kult ideálního Kyrgyzce. Pouze omezené zdroje zabránili přepsat celou kyrgyzskou historii, ačkoliv zde byla silná touha zajistit Kyrgyzům přední místo v dějinách.¹⁶⁴ Přesto ještě na sklonku sovětské éry tvrdí významný profesor Státní univerzity ve Frunze Rakhat Achylov, že se Kyrgyzové 2000 let marně snaží o nezávislost.¹⁶⁵ Ještě silněji je tato dezinterpretace dějin zřejmá po rozpadu Sovětského Svazu, kdy důraz na výjimečnou historii pomáhá odvést pozornost od nových společenských a sociálních problémů. Například v roce 2005 byly uspořádány ohromné oslavy dvou tisícího výročí kyrgyzského národa. Vedle toho však existuje linie myslitelů, kteří uznávají realistické pojetí dějin. Akceptují ale sovětskou roli v padělání dějin,

¹⁶³ KHAZANOV, Anatoly M. *After the USSR*. The University of Wisconsin Press. London, 1995. ISBN 0-299-14890-4. Str. 129

¹⁶⁴ LOWE, Robert. *Nation building and identity in the Kyrgyz republic*, In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. 106-131 str. 116

¹⁶⁵ tamtéž str. 121

neboť podle nich je sovětská éra natolik zásadní a zlomové období, že proti tomu je překrucování nedůležité.¹⁶⁶ Tento názor opírají o fakt, že sověti zavedli mnoho pozitivních změn (kultura, zdravotnictví, vzdělání atd.), a zavedli tak zde moderní civilizaci. Kyrgyzská historie není tedy hlavním vodítkem pro podporu uznání nezávislého Kyrgyzstánu. Kyrgyzská státnost byla vytvořena uměle, přesto ji je nutno plně respektovat jako nezvratnou dějinnou událost. Politické špičky dnes stále udržují politický odkaz sovětské éry a ani lidé nemají většinou touhu nadobro zatratit toto období. Nebýt totiž sovětské expanze, těžko by se vyprofiloval nezávislý Kyrgyzstán a Lenin je z tohoto pohledu první významná osoba státo tvorného procesu.

Islám byl společenský systém, který vedle sovětské moci měl v celé oblasti Střední Asie značný vliv a měl potenciál k budování národního státu. I když Kyrgyzové byly ve víře nepřilíš aktivní, žilo na jejich území značné množství menšin, které se naopak horlivě drželi své víry. Jednalo se hlavně o Uzbeky a Tádžiky přebývající převážně na jihu ve Ferganské dolině a okolních území, kteří zde měli značný vliv i na Kyrgyzy. Bolševici v raném období tvrdě pronásledovali náboženské projevy obyvatelstva. Muslimské školy byly zavírány a učitelé zabíjeni.¹⁶⁷ Po kolapsu antisovětské revoluce z roku 1930 přijala většina muslimů sovětskou nadvládu jako fakt, a obrátili se na tzv. lidový islám. Ten zahrnoval různé tradice a slavnosti, které často neměly s islámem nic společného. Pro Kyrgyzy to bylo o něco snazší než pro ostatní obyvatele regionu, neboť ti již před tím přijímali islám spíš jako kulturní tradici. Oproti tomu u Uzbeků později vzrostla vlastní náboženská identifikace tak, že být Uzbek znamenalo

¹⁶⁶ LOWE, Robert. *Nation building and identity in the Kyrgyz republik*, In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. 106-131 str. 116 str. 120

¹⁶⁷ STEINBERGER, Petra. *Fundamentalism in Central Asia*. In Everett-Heath (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. Str. 219 - 241

být především muslim.¹⁶⁸ Nejhorší následky mělo zničení tzv. vyššího islámu, hlavně filozofie a práva, jejichž centra byly medresy. Všechny náboženské školy byly mezi lety 1917 - 1941 zavřeny. Dva náboženské semináře se poté znovu otevřely, jeden v Buchaře a druhý v Taškentu. Organizace výuky byla ale plně podřízena státní komisy Muslimského duchovního vedení.¹⁶⁹ Tradiční folklor fungoval jako neoficiální odpor proti sovětskému establishmentu, se kterým oficiální islám kolaboroval. Existoval zde i undergroundový stínový islám, který začal od roku 1970 pociťovat zvýšený zájem o náboženství a obnovení náboženských tradic.¹⁷⁰

Vedle potřeby probudit v Kyrgyzech národní smýšlení podobné v tehdejších vyspělých zemích, zamýšleli zde bolševici vytvořit evropských životní styl. Nositelem evropského stylu byla ale komunistická strana, tudíž evropský znamenal sovětský. Industrializace s sebou přináší i zvýšený příliv slovanské migrace na kyrgyzské území. Nové vzorce chování příchozích obyvatel začaly stále více ovlivňovat místní obyvatele nucené se usazovat v trvalých sídlištích. Film, divadlo, hudba, vlastní vlajka, universita a jiné instituce byly proklamovány jako snaha komunistické strany o pozvednutí životní úrovně obyvatel. Evropská kultura, která byla na vyšším civilizačním stupni, měla uchvátit svou bohatostí původní obyvatele a zajistit tak obdiv nositeli této kultury Sovětskému Svazu. Dopomoci k tomu měly nejen klasické umělecké projevy, jako divadlo nebo literatura, ale i v té době nepříliš staré vynálezy jako byl film a kino. Nutné bylo také vybudovat vzdělávací systém a zdravotnictví.

¹⁶⁸ STEINBERGER, Petra. Fundamentalism in Central Asia. In Everett-Heath (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. Str. 219 - 241

¹⁶⁹ BACON, Elizabeth E. *Central Asians under Russian Rule*, Cornell university press, Ithaca and London 1980., ISBN 0-8014-9211-4. str. 29

¹⁷⁰ STEINBERGER, Petra. Fundamentalism in Central Asia. In Everett-Heath (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. Str. 219 - 241

Významný nositel evropské kultury bylo i Interhelpo. Jeho členové spíše pudově dělali to, co bylo strategickým plánem Moskvy. Nejvyšší míru vlivu na místní obyvatele mělo Interhelpo po té, co začalo docházet k nedostatku pracovních sil v jeho provozech a bylo nuceno přijímat jak Rusy, tak i Kyrgyze. Přičemž začlenění do společné práce, znamenalo zároveň přijetí jistého společenského života, který pokračoval i po skončení pracovní doby. Jedním z důkazů vzájemného vlivu několika etnik na sebe, může být nová řeč, která vznikla v provozech Interhelpa. Kvůli dorozumívání Čechů, Slováků, Maďarů, Němců, Rusů a Kyrgyzů se spontánně vytvořil jazyk obsahující výrazy ze všech těchto řečí. K tomu se ještě přidaly slovní obraty umělého jazyka Ido, který byl vlastně na počátku myšlenky založení Interhelpa, který se však jako samostatný jazyk neprosadil. Stávalo se tedy, že kyrgyzské děti si mezi sebou povídali užívající českých a slovenských výrazů.¹⁷¹ Aby mohli být Kyrgyzové asimilováni do sovětské kultury, muselo dojít asi k nejzávažnějšímu důsledku sovětizace, k usazování pastevců.

4.1 Usazování pastevců

Nomádský charakter kyrgyzské společnosti byl v přímém rozporu s plánem sovětizace. Už samotná podstata kočování, možnost kdykoliv se rozhodnout odejít na jakékoliv místo byla neslučitelná s potřebami autoritářského státu kontrolovat a směřovat vývoj společnosti. Oblast Kyrgyzstánu se vůbec neslučovala Marxovou teorií o vhodnosti provádět socialistickou revoluci ve vyspělých kapitalistických zemích. Kočovní způsob života praktikovali Kyrgyzové odnepaměti, ať už zpočátku jakékoliv výzvy k usídlení neměly žádný účinek.

¹⁷¹ HOLÁ, Věra; VICHEREK, Efram. *Interhelpo*. Lidové nakladatelství. Praha 1975.

Velkou kampaň za usídlení kočujících Kyrgyzů přinesla až kolektivizace. Některé pastviny začali objíždět agitační skupiny, které navštěvovali jurty a přesvědčovali pastevece, ať se usadí a přijmou výsady nového systému, této kampaně se zúčastnili i dva nejaktivnější agitátoři Šulc a Samuel Szabó.¹⁷² Kvůli odporu domorodců, však velice záhy přichází na řadu represe, při níž už lidé nemají na výběr. Následkem usazování nomádské společnosti byla spousta neštěstí a osobních tragédií. Na některých místech propukly epidemie zhoubných chorob, množili se útěky do Xingxangu. Navzdory tomu některé tradiční komunity přežívaly na společných farmách, i když v odlišné struktuře organizace práce, než na kterou byly zvyklí. Začaly vznikat první kolchozy dříve kočujících Kyrgyzů. Materiálně k této kampani přispělo i Interhelpe, když vystavělo ve stepi několik osad.¹⁷³ Zároveň zásobovalo rodící se kolchozy hotovými částmi domů, jako byly například okenní rámy, dveře, prahy aj. Roku 1931 byla dokonce zřízena stálá brigáda kovářů, tesařů a zámečníků, kteří objížděli nově vzniklé kolchozy a prováděli nejrůznější opravy jejich inventáře a podíleli se i na polnohospodářských stavbách.¹⁷⁴ Tato pomoc se uplatňovala zvláště v těch kolchozech, kde nebyly mistři, nebo na místech, kde nebylo dostatečné vybavení. Kvalifikace a vzdělání Kyrgyzů byla další překážka pro jejich začlenění do socialistické společnosti. S tím souvisela i snaha vytvořit ideálního sovětského člověka, poslušně pracujícího pro kolektiv, vytvářející šedou servilní masu, která má respekt před vládou garniturou.¹⁷⁵ Na území sovětského Ruska byla tato snaha zčásti naplněna. Lidé se skutečně snažili nevyčnít, o

¹⁷² BUĎJASKIN, D. M., VELIČKO, N. A. *U Istokov družby*. Frunze 1982. s. 16

¹⁷³ POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961, str. 203

¹⁷⁴ tamtéž str. 202

¹⁷⁵ VEBER, Václav. *Stalinovo impérium (Rusko 1924 – 1953)*, Triton, Praha, 2003, str. 31

udání nebyla nouze a tento odkaz je do značné míry patrný i v současném Rusku. V Centrální Asii se tento model uskutečňoval hůř než v ostatních částech SSSR. Dokladem toho je i úporná aspirace na usazování kočovníků, kteří přesto po sedmdesáti letech trvání sovětské nadvlády navázali na tradice svých předků, a sice v menší míře, ale přesto začali znovu kočovat.

4.2 Vzdělávání

Jestli-že můžeme považovat usazování pastevců za ryze negativní součást sovětizace, je zlepšování vzdělanosti kyrgyzské populace její pozitivní stránkou. Nechme stranou otázku zmanipulované historie a ideologie, které ve vyučování měly jistě svou neopominutelnou roli. Vzdělanost byla v kyrgyzské společnosti před nástupem sovětského školství na nepatrné úrovni. Většina Kyrgyzů byla analfabety, základní školy navštěvovalo pouze 0,5% kyrgyzských dětí,¹⁷⁶ středoškoláci byli výjimkou, vysokoškolsky vzdělaný nebyl takřka nikdo.

Tab. 4 gramotnost obyvatelstva Kirgizské SSSR (1897 - 1959)

	1897	1920	1926	1939	1959
celkem	3,1 %	3,5 %	16,5 %	79,8 %	98,0 %
ve městech	13,2 %	14,3 %	41,3 %	85,6 %	97,9 %
na vesnici	2,3 %	2,4 %	13,0 %	78,3 %	99,7 %

Vzhledem k budoucnosti těchto lidí, ať by žili v jakémkoliv systému, to byl neutěšený stav. Bolševici kladli přitom velký důraz na vzdělávání, vždyť už Lenin proslul svými výroky o učení, zároveň si však uvědomovali, že modernizace si žádá dostatečně vyškolené kádry pro ovládání strojů a jiné práce v průmyslových odvětvích. Do Střední Asie byli proto vysíláni specialisté z Moskvy a Petrohradu, kteří měli zakládat fungující školský systém. Také s transporty Interhempa přijížděli děti, které bylo nutno vzdělávat.

¹⁷⁶ Torzestvo Leninskoj nacionalnoj politiky KPSS,-materiálnij mež respublikanskoj naučno-teoretičeskoj konferencii,Alma-Ata 1975. str. 112

Již po příjezdu prvního transportu se začaly děti Interhelpa shromažďovat za účelem výuky. Zpočátku však chybělo jakékoliv vybavení a výuka probíhala doslova pod širým nebem. I když se postupně poměry zlepšovaly, byla zde evidentní potřeba založit školu s oddělenými třídami a jasnými osnovami. Na Československé velvyslanectví v Moskvě přicházely ze všech koutů Sovětského Svazu žádosti československých osadníků o podporu při zakládání českých škol. Sovětská vláda se ovšem stavěla proti zakládání zahraničních škol, a tak postoj velvyslanectví zůstával v rovině morální podpory a osadníkům bylo doporučeno, aby učitele platili ze svých prostředků.¹⁷⁷ Interhelpo postavilo první budovu školy až v roce 1927. Ta byla rozdělena na dvě třídy, do nichž se vměstnalo 120 dětí různých národností včetně místních. Do roku 1928 se vyučovalo v češtině, vyučující byli Češi, později už pouze v ruštině. Hlavní problém výuky v češtině byl absence kvalitní učitelské síly, o úrovni vyučujících v ročníku 1927/1928 měli své pochybnosti i samotní členové Interhelpa. Škola se každým rokem rozrůstala o jednu třídu, v roce 1930 už jich bylo pět s 200 žáky, v roce 1935 už dvanáct se 480 žáky.¹⁷⁸ Jelikož škola fungovala pod patronátem závodů Interhelpa bylo možné studovat na této škole, jak učební obor, tak specializované střední vzdělání. K tomuto účelu sloužili deseti roční a dvanácti roční třídy. Po dokončení zdejšího středního vzdělání měli děti možnost hlásit na univerzity, nejčastěji na Středoasijskou univerzitu do Taškentu. Výuku v těchto školách vedli převážně ruští učitelé a vyučovalo se podle sovětských osnov.

¹⁷⁷ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 – 1939, svazek II, řada III, zpráva o vystěhovalcích ČS velvyslanectví v Moskvě, 1926

¹⁷⁸ POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961, str. 189

Jako mnohde jinde v Sovětském svazu pracovala i zde pionýrská organizace, která zabezpečovala některé zájmové kroužky, pěvecký, hudební nebo divadelní, pořádala také letní dětské tábory.

Škola sehrála důležitou roli v likvidaci negramotnosti domorodých zaměstnanců Interhelpa. Již v roce 1927 byl založen kroužek pro dospělé, který za deset let naučil číst a psát několik stovek místních obyvatel.¹⁷⁹

Kyrgyzové si také velice těžko zvykali na pracovní rytmus uvnitř závodů. Byli zvyklí pohybovat se na otevřeném prostranství, neznali hukot strojů a rozvržení práce na směny. Interhelpo pro ně proto pořádalo řemeslné a pracovní kurzy, které je měli připravit k vykonávání dané profese.

Vedle školy vyrostla v roce 1935 také mateřská školka a jesle, starající se o malé děti pracujících družstevníků. Kyrgyzské školství bylo na překvapivě vysoké úrovni hlavně díky ruskému charakteru celého systému. Po 2. sv. válce vznikla ve Frunze a v Oshi Národní kyrgyzská univerzita. Pravý boom vysokého školství nastal po vzniku samostatné Kyrgyzské republiky v roce 1991. Dnes je jenom v Biškeku více univerzit než v Praze. Tyto vysoké školy mají různou úroveň, nachází se zde ale i několik známých zahraničních univerzit (americká a turecká univerzita).

4.3 Kultura a zábava

„Reorganizace kultury je velmi souhrnný problém, zahrnující zásahy do rodinného života, náboženství,

¹⁷⁹ POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961, str. 192

vzdělání, jazyka, autority a sexuální role partnerů, folkloru a tradiční psychoterapie.“¹⁸⁰

Zpočátku se veškerý kulturní život odehrával při večerních zábavách, kde zejména mladí navazovali první kontakty s místním ruským obyvatelstvem. Poté se začala formovat dechová hudba, která pak hrála na svatbách i pohřbech. Zásadní zlom však přišel až stavbou „Klubu pařížských komundartů“. Do jeho hlavního sálu se vešlo 800 až 1000 lidí. Při tomto klubu vznikl také symfonický orchestr, činoherní a operetní soubor. Sál začaly ihned využívat i místní spolky, takže užitek s toho mělo celé město. Ještě větší lákadlo pro místní muselo být kino. Z Československa byla objednána promítačka, na níž se pouštěli české a ruské filmy. Kino hrálo téměř každý večer, když se zrovna nekonalo divadelní vystoupení. Zábavu a poučení poskytovala také Interhelpem zřízená knihovna, přístupná rovněž všemu obyvatelstvu. I když lze předpokládat značnou cenzuru tak 4 700 knih bylo v jejích počátcích dobrým¹⁸¹ základem. Oddechové aktivity probíhaly zejména v parku Interhelpo, později přejmenovaný na park Julia Fučíka. Nacházelo se zde dětské hřiště, biliár a střelnice, stejně jako altánek pro kapelu a taneční prostor.

Sportovní činnost vyvíjeli převážně fotbalisté, kteří sehráli i některá mezinárodní utkání, ženy pak provozovaly spíš tělovýchovu. Významnou sportovně-turistickou událostí bylo založení Kyrgyzského alpinistického klubu, u jehož zrodu stáli členové Interhelpa Ivan Racek a Rudolf Mareček. Jednalo se o mimořádnou událost, neboť kyrgyzské hory lákají velké množství alpinistů dodnes. Díky místní organizaci vznikla

¹⁸⁰ BACON, Elizabeth E. *Central Asians under Russian Rule*. Cornell university press, Ithaca and London 1980, str. 28

¹⁸¹ POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str. 193

sít horských chat, či spíš bud, kde mohou alpinisté přespat. Po Ivanu Rackovi byla pojmenována chata pod štítem pik Učitel(4 550 m.n.m.), kde musí každý, kdo chce vyjít na vrchol přespat.

Interhelpo pořádalo také různé akce připomínající nejrůznější výročí. Ze závodů vycházely průvody na prvního máje, MDŽ a den dětí. Velká oslava proběhla při 10 výročí fungování Interhelpa. Při té příležitosti navštívila Frunze delegace z Československa v čele s Juliem Fučíkem. Jeho návštěva sloužila spíš k propagandistickým účelům. Fučík se scházel s dělníky a kolchozníky, nejen z Interhelpa, cestoval po celé zemi a slíbil, že o Interhelpu napíše knihu.¹⁸² Zúčastňoval se také besed s novináři. Všude byl přijímán s nadšením, o jeho cestě referovaly každý den kyrgyzské noviny.¹⁸³ Jeho návštěva nepřinesla Interhelpu naprosto nic.

4.4 Politická indoktrinace

Největší možnost ovlivňovat Kyrgyze v jejich politickém přesvědčení, měli interhelpovci na pracující ve svých závodech. Zde probíhali například povinná politická školení, jejichž intenzita se zvyšovala v závislosti na tom, jak Rusové získávali stále větší vliv v Interhelpu. Propaganda byla všude přítomná, hlavně formou hesel pověšených na zdech, stále také probíhaly agitace přímo v továrnách. Na každém pracovišti vznikaly tzv. rudé koutky, v kterých bylo možno číst bolševickou literaturu i noviny, tak se dostávali informace k lidem, kteří žili vně osady Interhelpo. Také veškeré kroužky byly pod vedením stranických institucí jako komsomolu nebo pionýrů.

¹⁸² HUŇA, František. *Interhelpo osada ve stepi*. oblastní muzeum jihovýchodní Moravy. Gotwaldov, 1967 str.

¹⁸³ POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961. str.

Interhelpo působilo na místní obyvatele také patronátní činností. Jako každý sponzor se tím zviditelňovalo zejména v místním tisku Sovětskaja Kirgizia. Pod jeho patronát spadaly vedle jezdecké školy Rudé armády rovněž čtyři kolchozy v okolí Frunze v Čujské dolině.¹⁸⁴ Do kolchozů vyráželi agitátoři s cílem přesvědčit další místní obyvatele ke vstupu do těchto družstev. Nezřídka si s sebou brali na pomoc také divadelní kroužek, hudebníky nebo sportovce. Ti měli přesvědčit domorodce o výhodách sovětské společnosti. Někteří členové Interhelpa jako již zmiňovaný Karel Šulc a Ján Samuel byli v otázkách agitace, tak horliví, že jim nezbyl čas na normální práci. Zvláště díky nim se Interhelpo stalo místem politické propagandy. V Interhelpu se také vyučovala braná činnost, tedy co dělat v případě napadení, konkrétně se učily zásady civilní obrany při leteckém útoku.

Další propagandistická organizace měla vést místní obyvatele k ateizmu a jmenovala se Bezbožníci, není ovšem známa míra její úspěšnosti.

Stranická organizace	1927	1932	1937
Kyrgyzstán	52	57	50
Kazachstán	38	51	49
Uzbekistán	36	58	52
Tádžikistán	49	53	45

Tab. Č. 5 zastoupení původních obyvatel ve straně (v procentech)¹⁸⁵

Jak můžeme vidět, politická práce s obyvateli Střední Asie byla celkem úspěšná a vykazovala konstantní výsledky na celém tomto území. Přesto se Sovětům nepodařilo vytvořit z obyčejných obyvatel Střední Asie tzv. sovětského člověka. Vyplývá to ze vztahu domorodých

¹⁸⁴ POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava, 1961. str. 192

¹⁸⁵ TERRY, Martin. *The affirmative action empire*. Cornell university press. Ithaca, 2001. ISBN 0-8014-3813-6 str. 376

obyvatel k systému jako takovému, ze kterého si berou to pozitivní, ale ve skrytu neopouštějí tradiční vzorce chování. Také původní způsob života byl postaven na kolektivních základech a nesl sebou i další prvky feudálního komunismu.¹⁸⁶ V neposlední řadě je středoasijská mentalita natolik odlišná od slovanské, že k vzájemné harmonii nedošlo ani po desetiletích vzájemného ovlivňování a soužití. Pravdou také je, že mnoho Rusů mělo vůči místní kultuře a tradicím značně pohrdavý postoj a cítili být se Kyrgyzům nadřazeni.¹⁸⁷

4.5 Vliv sovětizace v genderu, role ženy před socialistickou revolucí a po ní

Socialistická revoluce se velmi výrazně promítla i do života samotných kyrgyzských žen. Sovětizace Střední Asie měla svou filozofií rovnosti vést k určité emancipaci žen, které byly v tradiční společnosti podřízeny mužům. Sovětská ideologie, která chtěla zapojit do pracovního procesu stejným dílem muže i ženy, využívala emancipaci také k potlačení náboženského myšlení a odklonu od muslimských hodnot. Interhelpo jako šířitel socialistické propagandy a budovatel nového řádu mělo na emancipační proces svůj vliv. Zastavme se proto u historického vývoje postavení žen v kyrgyzské společnosti a u změn, které přinesla říjnová revoluce.

4.5.1 Vývoj před revolucí

Na formování role ženy a jejího postavení v kyrgyzské společnosti měl kromě obyčejového práva vliv také Islám. Ten byl však rozšířen hlavně v jižní části země, která spadala do arabského vlivu již od 12. - 13. století, do severní se dostal

¹⁸⁶ KHAZANOV, Anatoly M. *After the USSR*. The University of Wisconsin Press. London, 1995. ISBN 0-299-14890-4. Str. 129

¹⁸⁷ Tamtéž str. 7

až v 19. století a nestačil pořádně zakořenit. Islám praktikovaný v severních částech země je tedy jakousi synkrezí animismu, původních tradic a muslimské věrouky.

Po vstupu severní Kyrgyzie do Ruského impéria roku 1863, se zdrojem rodinného práva, jež se úzce týkalo žen, staly kromě původního zvykového práva (adatu) a šarii¹⁸⁸ také zákony ruské říše, které se však musely přizpůsobit středoasijské realitě.

Ve světovém měřítku má Islám řadu variant a zapracovává do sebe mnoho zvyklostí vyskytujících se na území jednotlivých národů, které jej vyznávají. Mohou v něm také přetrvávat tradice, které byly na Arabském poloostrově praktikovány již před jeho příchodem. Na příklad Islám bývá spojován především se zahalováním ženy a její podřízeností rodině, avšak toto postavení má mnohem starší původ než Islám samotný. Ten svými zákony ukládal ženě nejen její povinnosti, ale zároveň jí obdařil jistými právy a jistotami, které před tím neměla.

V tomto ohledu neznamenal příchod Islámu na území dnešního Kyrgyzstánu pro místní ženy příliš velkou změnu. Jejich podřízené postavení bylo dávno zažitou zkušeností, kterou Islám vstřebal, aniž by je výrazně pozměnil. I přes různé vlivy právních systémů a náboženství, záviselo postavení kyrgyzské ženy především na ekonomických podmínkách a způsobu života, buď usedlého, nebo kočovného. Znatelnějšího vlivu na život žen dosáhl Islám v usedlých zemědělských oblastech jižního Kyrgyzstánu, kde navíc významnou menšinu tvoří Tádžikové a Uzbekové, tedy národy islámsky tradičnější. Součástí každodenního života zde byl hidžáb tzn. vydělování ženského a mužského prostoru, s čímž souviselo také zahalování těla a obličeje. Tento zvyk byl doménou bohatší městské populace, na venkově se z praktických důvodů vyskytoval méně.

U kočovného obyvatelstva severu se hidžáb v podstatě nevyskytoval, podmínky kočovného života to neumožňovaly.¹⁸⁹

Problém práv přinášející Islám tkvěl v tom, že práva nebyla nikterak garantována a záleželo jenom na muži, jestli se podle nich bude řídit.¹⁹⁰

Jistou garancí práv žen měl být vstup Kyrgyzstánu do ruského impéria. Pokrok přinesl také Tokmakský¹⁹¹ sjezd bajů¹⁹² roku 1893. V jeho usneseních byl například zanesen zákaz únosu nevěsty bez vyplacení předem dohodnutého kalymu¹⁹³, nevěsta měla mít možnost se vrátit zpět k rodičům. Znásilnění se mělo trestat stejnou pokutou jako v případě zabití ženy, ta činila polovinu částky za zabití muže. Obecně se dá říci, že žena kočovníka požívala větších svobod než její usedlá kolegyně.

4.5.2 Sovětská revoluce a její dopady

Po socialistické revoluci se status žen ve Střední Asii zásadně změnil, ženy začaly požívat stejná práva a povinnosti vyplývající ze zákonů SSSR. V oblastech se zakořeněnými stoletými tradicemi, však prakticky nic neřešily. Krátce po revoluci byly v Biškeku založeny tzv. Ženské oddíly, které měly šířit osvětu ve městech i na venkově. Celkem logicky neměly valný úspěch a první roky po revoluci měly na dění v Kyrgyzstánu pramalý vliv. Ženské hnutí se začalo ve větší míře projevovat až po přičlenění Kyrgyzstánu mezi svazové republiky Sovětského svazu v roce 1922. Výsledkem toho byl první sjezd Piškekských žen, který se konal mezi 5. až 8. březnem 1925. V rezoluci sjezdu mimo jiné zaznělo: příklon k socialistické revoluci, vyhnání bajů jako hlavních utlačovatelů žen, zákaz mnohoženství, zákaz kalymu a krádeží

¹⁸⁹ BACON, Elizabeth E. *Central Asians under Russian Rule*, Cornell university press, Ithaca and London 1980. Str. 67-78

¹⁹⁰ Kolektiv autorů. *Ženščiny Kyrgyzstana: Tradicija i novaja realnosť*. Biškek, 1995. str. 20

¹⁹¹ Tokmak město vzdálené asi 100 kilometrů na východ od Biškeku

¹⁹² představitelé rodu nebo volení soudcové

¹⁹³ kalym je dohodnutá cena za nevěstu, kterou jí manžel vykupuje od rodičů

nevěst. Objevil se požadavek na podporu vzdělanosti žen a zrovnoprávnění pracovních příležitostí, stanovení kvót pro přijímání žen na vysoké školy a do politiky.

Přes tyto proklamace vzpomínají členové Interhelpa na situace, které alespoň z počátku naznačovaly, že se v zemi zatím mnoho nezměnilo. Stávalo se například, že Kyrgyz přivedl do továrny své tři ženy, aby je zaměstnali a sám šel v klidu domů.¹⁹⁴ Postupem doby, kdy místní ženy začali navštěvovat zaměstnání ve větší míře, nastala situace podobná té, jaká byla vlastně i u žen Interhelpa. Ženám byly nabízeny jen jisté profese, jako zdravotní sestry, učitelky, nebo švadleny a po práci je čekala ještě starost o rodinu a stravu. Z této role Kyrgyzské ženy nevypadly vlastně dodnes, kdy práci mohou navštěvovat pouze v případě, zvládnou-li starost o rodinu. Nemůžeme tedy hovořit o pravé emancipaci, přesto sovětizace měla pozitivní vliv na jejich vzdělání (chtěly-li být zaměstnané, musely mít nějakou odbornost) a částečně i v jejich seberealizaci mimo domácnost.

5 Kyrgyzstán dnes

5.1 Politika

Po rozpadu Sovětského svazu vzniklo na území Střední Asie pět nových států, Kazachstán, Kyrgyzstán, Uzbekistán, Tádžikistán a Turkmenistán. Kyrgyzstán vyhlásil svou nezávislost v srpnu 1991, kdy v referendu o odtržení od Sovětského Svazu hlasovalo 94,5 % Kyrgyzů,¹⁹⁵ podobně jako v sousedních státech. V čele země stanul Askar Akajev, jehož vláda by se dala charakterizovat jako mírná diktatura

¹⁹⁴HOLÁ, Věra; VICHEREK, Efram. *Interhelpo*. Lidové nakladatelství. Praha 1975. str. 138

¹⁹⁵KHAZANOV, Anatoly M. *After the USSR*. The University of Wisconsin Press. London, 1995. ISBN 0-299-14890-4. Str. 141

s demokratickými prvky a exponováním Akajevovy rodiny a přátel. Soustředěním moci okolo Askara Akajeva a jeho přátel se zmenšoval vliv konkurenční politické elity, která žádala větší participaci na moci a obchodu. Právě autoritativní usurpování moci a neprůhlednost voleb neustále způsobovaly krizi legitimacy vlády.¹⁹⁶ Přesto Akajev většinou nešel cestou násilných represí proti svému obyvatelstvu, i když časté demonstrace končily zatčením organizátorů, nebývalo užito vojenské síly, jak tomu bylo běžné v okolních zemích. Výjimkou byla demonstrace z března 2002, kdy zasahující policie zabila 5 protestujících, což vyvolalo vlnu nevole ze zahraničí.¹⁹⁷ To Akajevovy značně uškodilo, neboť kurz jeho politiky směřoval k otevírání se západu. Pro mnoho zemí, včetně České republiky, byl zaveden bezvízový vstup pro jejich občany na Kyrgyzské území, do země byli také lákáni západní investoři. V roce 2001 dovolil Američanům zřídit poblíž Manasova letiště v Biškeku svojí vojenskou leteckou základnu.

Po roce 2002 se chyby Akajevovy vlády projevovaly čím dál víc a snahy o zabezpečení moci pro svou rodinu a přátele byly zcela evidentní. Značně tak stoupla averze obyvatelstva vůči vládě. Ta vyvrcholila v roce 2005 tzv. "tulipánovou revolucí", která svrhla vládu a vyhnala Akajeva ze země. Na jeho místo nastoupil opoziční předák A. Bakajev, který v následujících volbách dostal přes 80 % hlasů. Zdá se však, že ani Bakajev nedokázal přinést zemi větší politickou stabilitu, tolika očekávanou většinou obyvatel. Přes velmi časté demonstrace však zůstává Kyrgyzstán politicky nejstabilnější zemí regionu.

5.2 hospodářství

¹⁹⁶ INTERNATIONAL CRISIS GROUP. *Kyrgyzstan's political crisis: an exit strategy*. ICG Asia Report N. 37. Osh/Brussels, 2002.

¹⁹⁷ tamtéž

Po vyhlášení nezávislosti Kyrgyzstánu v roce 1991 se zde začala projevovat snaha vytvořit středoasijské Švýcarsko. Inspirace Švýcarskem pramenila z podobné polohy ve středu kontinentu, malou rozlohou a horským charakterem země. Rozpad Sovětského Svazu však znamenal pro většinu nástupnických zemí nemalé ekonomické problémy a tak i zde vzala tato lákavá představa brzy za své. Nastává období politické, hospodářské, společenské i duchovní transformace.

Počátek devadesátých let znamenal finanční podpory z mimorepublikových zdrojů a ukázal, jak moc byla tato země na zahraničních dotacích závislá. Hospodářství postihla v prvních letech nezávislosti obrovská inflace, mnoho lidí přišlo o práci a zastavila se výroba.

Tab. 6 Míra inflace 1990 - 1995

1990	1991	1992	1993	1994	1995
3,0 %	85,0 %	854,6 %	1208,7 %	280,0 %	45,0 %

Ekonomické zmatky ještě prohloubilo vysoce korupční prostředí a různé formy klientismu. Zčásti se jedná o Kyrgyzům blízké chování, jako tradiční kmenový zvyk placení za jakoukoliv službu. Ukázalo se, že velké množství zvyků nedokázala sovětská moc potlačit a ty teď opět vypluly na povrch. Masivně se opět rozrůstalo pastevectví a pěstování bavlny.

Přesto zůstávala korupce hlavním ekonomickým problémem Akajeovy vlády. Ta probíhala i na nejvyšších místech, zásadní byl především vznik virtuálních monopolů s hlavním vlivem členů prezidentské rodiny.¹⁹⁸

Jako první ze zemí Střední Asie se Kyrgyzstán odpoutal od rublové zóny a zavádí vlastní měnu - som. Absence většího množství surovin se Kyrgyzstán přeorientovává na podporu

¹⁹⁸ INTERNATIONAL CRISIS GROUP. *Kyrgyzstan's political crisis: an exit strategy*. ICG Asia Report N. 37. Osh/Brussels, 2002.

turistického ruchu a rozvoje alpinismu. Příznivé naladění vůči cizincům, snaha o řešení negativních jevů a o všeobecný rozvoj dělá Kyrgyzstán nejdemokratičtější zemí ve středoasijském regionu. Po roce 1995 se podařilo opět nastartovat výrobu a situaci stabilizovat. Míra blahobytu z osmdesátých let však ještě zdaleka nebyla dohnána a tak většina lidí pocituje značný sentiment k sovětským časům. Charakteristickým rysem tohoto období je také odcházení Rusů ze země a stěhování Kyrgyzů do měst. Tyto tendence lze vysledovat do konce 90. Let, poté se ruská reemigrace zastavuje a jejich počty se už výrazně nemění. Na mnoha místech se ale ruskojazyčná populace snížila až o polovinu. Klesá také zastoupení slovanských obyvatel v řídicích funkcích a ve státní správě.

Přes veškeré obtíže se daří rozjíždět několik rozvojových projektů podporovaných převážně evropskými státy. Za všechny můžeme jmenovat především vznik Kulturně - biologické rezervace Issyk-Kul, na které uvolnila dotace Německá spolková vláda. Vznikla tak organizace, která chrání přírodu sledováním dodržování ekologických standardů v okolí jezera, spravuje a udržuje historické památky v jeho okolí. Jde přitom o více než 200 různých objektů, z nichž některé jsou staré i více než 3000 let. Funguje rovněž jako zázemí pro biologický výzkum a působí také jako informační kancelář. Svoji činností tak chrání ojedinělé přírodní a kulturní památky a zároveň pomáhá lákat zahraniční turisty, kteří přinášejí regionu peníze.¹⁹⁹

5.3 Sociální systém

Sociální struktura obyvatelstva se po rozpadu Sovětského Svazu radikálně změnila. Nová vyšší třída se rekrutovala především z významných členů dřívější komunistické strany,

¹⁹⁹ UHLEMANN, Kathrin. *Biosphärenreservat Issyk-Kul*. GTZ GmbH. Biškek, 2003.

střední třída je pak z velké části tvořena příslušníky jiných etnických skupin, Rusů, Ukrajinců, Korejců atd.²⁰⁰

Příchod mnoha Kyrgyzů do hlavního města s sebou přinesl další problém obvyklí ve třetím světě, v Kyrgyzstánu do té doby nepoznaný a to slumy. Lidé zde nemají přísun ke kvalitní vodě a žijí v plechových boudách. Přibližně 30 procentní nezaměstnanost v tomto regionu není katastrofální, pro lidi na okraji společnosti je ale získání práce složité. Peníze si obstarávají prodejem drobného zboží, najímáním na denní práce i drobnou kriminalitou, převážně v okolí bazarů. Kyrgyzstán trpí špatným přerozdělováním peněz, kdy část obyvatel se dostává ke značným prostředkům a část žije v bídě. Zánik důchodového systému vyhnal ve městech spousty seniorů do ulic, aby si na své stáří vydělali žebráním. Patří k dobrému zvyku místních, že sami tento systém nahrazují a ponechávají malou část své útraty právě těmto lidem. Stejně jako důchody starobní se nevyplácejí ani ty invalidní. Jiná je situace na venkově, kde pospolu žije velká rodina čítající několik generací. Staří lidé na džailech mají většinou pocit seberealizace až do velice pozdního věku a jejich aktivně prožitá stáří se jeví jako kvalitativně na vyšší úrovni než u seniorů z měst.

Z byrokratických důvodů nemá mnoho lidí možnost získat doklad, který by jim umožňoval cestovat do zahraničí, což považují hlavně mladí za velký nedostatek. Vydávané pasy mají navíc problém uznávat ostatní státy, neboť svým zpracováním neodpovídají zahraničním standardům. Vzhledem k tomu, že před vyhlášením nezávislosti mohli obyvatelé Kyrgyzstánu celkem bez problémů cestovat po Sovětském Svazu, také proto poukazují na výhody minulého režimu a kritizují rychlost přechodu ze socialismu k tržní ekonomice.

²⁰⁰ KHAZANOV, Anatoly M. *After the USSR*. The University of Wisconsin Press. London, 1995. ISBN 0-299-14890-4. Str. 129

Zejména v hlavním městě jsou vidět převratné změny západního stříhu. Rostou zde nové restaurace, kluby i obchody, do kterých chodí zatím ne příliš početná nová střední třída.

5.4 náboženství

Odtržením od vlivu sovětské doktríny dochází k velké renesanci náboženství, především Islámu. Jako velký sponzor náboženského života jsou bohaté arabské státy, které investují značné prostředky do výstavby mešit a podpory medres. Nová mešita stojí skoro v každé menší obci a často je vůbec nejnovějším a nejmodernějším objektem v okolí. Jižní část Kyrgyzstánu navázala na svou tisíciletou islámskou tradici velice plynule, jako by represe Sovětského svazu vůči náboženství neproběhly a náboženství je zde opět přijímáno jako společenská norma chování. Islámská obroda je znatelná i na tradičně nábožensky chladnějším severu, kde převážně mladí Kyrgyzové nemajíc příliš příznivé vyhlídky do budoucna přijímání islámskou nauku horlivě za svou. Díky frustrace části obyvatel dochází k infiltraci islamistických hnutí, požadující ustanovení islámského chalífátu, tedy zřízení postaveném na zákonu šaría. Paradoxně svoji antizápadní pozici zdědil Islám po předchozím sovětském systému.²⁰¹ Přesto bývají mešity, hlavně v okolí hlavního města poloprázdné. Starší Kyrgyzové se sice také považují za muslimy, přesto jim to většinou nebrání v pití vodky a jiných nemuslimských neřestech. Většina života prožítá za státního ateizmu jim brání vrátit málo zakořeněnou víru. Odlišná situace je na severovýchodě, ve městě Karakol(dříve Przevalsk), kde dunganská komunita spravuje historický skvost, tisíc let starou mešitu postavenou v tradičním čínském slohu. Ve městě

²⁰¹ STEINBERGER, Petra. *Fundamentalism in Central Asia*. In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. Str. 219 - 241

vzniklo od roku 1991 dalších pět nových mešit, jejichž návštěvnost se může rovnat s mešitami na jihu země.

Zcela na ústupu se zdá být druhé nejrozšířenější náboženství - pravoslaví, což je logický důsledek celkového úbytku ruského obyvatelstva v zemi. Nejmarkantněji to můžeme pozorovat na jihu země, kde z patnácti tisíc věřících zůstal asi tisíc. Na severu země je přirozeným centrem pravoslaví hlavní město Biškek. Ten je zároveň sídlem dalších církví působících v Kyrgyzstánu. Můžeme zde narazit na katolíky, evangelíky, jehovisty, funguje zde židovská synagoga. Buddhistické centrum navazuje na starou tradici, neboť buddhismus býval na území Kyrgyzstánu užívaným náboženstvím. V Biškeku se také nachází centrum hindské sekty Hare Krišna.

Vládní kruhy a vedoucí představitelé ctí sekularizaci a spíše podporují mezináboženský dialog. Na důkaz smíření světových náboženství, bylo v roce 1998 vybudováno na břehu Issyk-Kulu ve výletním městě Čolpon-Ata modlitební centrum, kde se mohou společně modlit členové čtyř světových náboženství. V moderním areálu se nachází buddhistický chrám, mešita, synagoga a pravoslavný a katolický kostel.

5.5 Potomci Interhelpa

Potomky členů Interhelpa, kteří většinou hlásí k Československé národnosti, zaskočilo vyhlášení nezávislosti Kyrgyzstánu dvojnásobně. Jako slovanští osadníci přišli o své výhody, původní mateřská země se ale o jejich osud nezajímá. Na rozdíl od Poláku, kteří zde zavedli repatriační proces, podporují rozvoj polské komunity a přispívají například na vyučování polštiny, staví se česká vláda vůči Čechům v Kyrgyzstánu zády. Podobná situace je i u Slováků. Českým úřadům vadí především komunistická minulost krajanů. Ti byli ovšem důvodem, proč Československo má v Kyrgyzstánu skvělí

zvuk, například české zboží pro místní obyvatele znamená zboží nejvyšší kvality. Česká republika nevěnuje dění v této lokalitě dostatečnou pozornost a vypadá to, že ani v budoucnu nehodlá zvýšit s Kyrgyzstánem prakticky nulovou obchodní bilanci, či nějakým způsobem se podílet na modernizaci země²⁰². Obyvatelé české národnosti žijící v Kyrgyzstánu mají sice bezvízový přístup do ČR, avšak pro většinu z nich jsou náklady na cestu (přibližně 25 tisíc korun) příliš vysokou částkou, nehledě na problémy související se získáním cestovních dokladů.

Potomci Československých dělníků se shlukují v krajanském spolku Nazdar, který pořádá různé kulturní akce a snaží se být ve spojení s českou realitou.

6 Závěr

Důvodem vzniku vystěhovaleckých skupin na území Československa byla většinou špatná sociální situace dělníků i drobných řemeslníků. Vize o vybudování státu, kde všichni budou mít stejné příležitosti, naplňovala romantické představy o krásné budoucnosti, kde bude život bez strádání a nouze. Většina členů Interhelpa projevila své dobrodružné sklony, když prodala svůj majetek a vydala se do vzdálené země lepší budoucnost si skutečně odpracovat. Nejednalo se tedy o komunisty, kteří využívají systému pro vlastní prospěch, nebo kteří by se snažili uplatňovat svou moc vůči okolí. I když i ti se zde našli. Jak vzpomíná Alexandr Dubček, Českoslovenští dělníci si nadále udržovali Československé způsoby, demokraticky si volili vedení, v pracovní hierarchii byl výše

²⁰² Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, zpráva o zahraniční politice České republiky, oddělení ÚMV, Praha, 2005, ISBN 80 – 863345 – 54 – 8, str. 175

ten, co byl schopnější atd.²⁰³ Tomu všemu je konec od počátku 30. Let, kdy vedení ve družstvu přebírají Rusové a Interhelpo se více přimyká k sovětskému hospodářství. Následuje vystřízlivění ze svých ideálů a na Interhelpo dopadají také represe a perzekuce, které vlastně zbavují podílníky (členy) družstva o jejich majetek. Přesto se Interhelpo stačilo zapsat do Kyrgyzských dějin a i ještě dnes většina Kyrgyzů i ze vzdálených míst od hlavního města vědí, co toto slovo znamenalo. Můžeme říci, že hlavně díky Interhelpu je Československo vnímáno Kyrgyzy tak pozitivně.

Interhelpo bylo ale také součástí procesu přesahující rámec pomoci při výrobě. Modernizace a sovětizace Kyrgyzstánu znamenala pro jeho obyvatele střet s naprosto odlišnou kulturou i systémem vlády. Odbojní Kyrgyzové neváhali hájit svůj způsob život, což způsobilo mnohaleté boje, převážně formou partyzánské války. Výsledkem bylo sice podmanění si kyrgyzského obyvatelstva pod sovětskou správu, ti však dokázali vtisknout sovětskému systému ve své zemi některé vlastní prvky způsobu života a tím ho odlišili od jiných zemí, např. v evropské části SSSR. Důležitým faktorem byl také státotvorný proces, který se díky sovětizaci urychlil o mnoho let, ovšem za cenu toho, že některé přirozené státotvorné procesy, trvající mnohdy dlouhou dobu, musely být vytvořeny uměle. Změny poměrů využili také ti, kteří měli před socializací nízké postavení. Jednalo se hlavně o nejnižší vrstvu sluhů, nemajících možnost opustit svého pána, a o ženy. Před nimi se nyní otevřely nové možnosti, kterých také začali využívat. V jistém smyslu však zůstali původní obyvatelé občany druhé kategorie a zásadní vliv na chod státu měli Rusové.

²⁰³DUBČEK, Alexandr. *Naděje umírá poslední*. Svoboda – Libertas. Praha, 1993. ISBN80-205.0351-X.

To se změnilo po vyhlášení nezávislosti, kdy Kyrgyzové začínají přebírat vedoucí pozice. Dochází k transformaci hlavně společenského a duchovního života.

Tato práce popisuje poměrně široké období, s množstvím jevů, které pouze obecně nastiňují další problematiku a kde by mohl pokračovat další výzkum. Jde například o vztah afghánské politiky ke Střední Asii ve dvacátých a třicátých letech, výzkum vývoje náboženského myšlení za vlády sovětů a vliv islámské renesance 70. let na jih země, nebo výzkum vývoje životní úrovně obyvatel v závislosti místě jejich bydliště v období od poloviny 80. let do současnosti. Zajímavé by bylo také sledovat, jakým způsobem se udržovaly původní tradice v sovětském systému a jaký vliv měli tyto tradice na průběh oficiálních státních svátků a výročí.

V neposlední řadě nejsou příliš zpracovány osudy jiných vystěhovaleckých skupin v SSSR, které vedle Interhelpa, jež sloužilo k propagandistickým účelům, zůstaly v pozadí.

Seznam příloh v textu

Mapa 1 - Geografická mapa Kyrgyzstánu. PROKOPOVÁ, Hana. *Kyrgyzstán a transformace*. Univerzita Karlova [s.l.], 2002. 74 s. Diplomová práce.
Str. 8

Tabulka 1 - Národnosti v jednotlivých transportech Interhelpa. POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava 1961.

Tabulka 2- Národnosti v Interhelpu v roce 1937. BUĎJANSKIN, D. M., VELIČKO, N.A. *U Istokov družby*. Frunze 1982, str. 180

Tabulka 3 - Nárůstek obyvatel v %. KHAZANOV, Anatoly M. *After the USSR*. The University of Wisconsin Press. London, 1995. ISBN 0-299-14890-4. str. 257

Tabulka 4 - Domorodé obyvatelstvo v Kirgizii. KHAZANOV, Anatoly M. *After the USSR*. The University of Wisconsin Press. London, 1995. ISBN 0-299-14890-4. str. 261

Tabulka 5 - zasoupení původních obyvatel ve straně. TERRY, Martin. *The affirmative action empire*. Cornell university press. Ithaca, 2001. ISBN 0-8014-3813-6 str. 376

Tabulka 6 - Míra inflace. PROKOPOVÁ, Hana. *Kyrgyzstán a transformace*. Univerzita Karlova [s.l.], 2002. 74 s. Diplomová práce.

Obrázek 1 - Vlajka Kyrgyzstánu. PROKOPOVÁ, Hana. *Kyrgyzstán a transformace*. Univerzita Karlova [s.l.], 2002. 74 s. Diplomová práce.

Použitá literatura a prameny

Literatura

AKAJEV, Askar. *Istoria Prošedšaja čerez moje serdce*. Biškek, 2005.

HORÁK, Slavomír: *Střední Asie mezi východem a západem*. Karolinum. Praha, 2005. ISBN 80-246-0906-1

KOLEKTIV pracovníků. *Rozdílné cesty*. Orientální ústav ČSAV. Praha, 1981

BACON, Elizabeth E. *Central Asians under Russian Rule*, Cornell university press, Ithaca and London 1980. ISBN 0-8014-9211-4

DAVIES, Robert W., STEIGER, J. *Soviet Asia*. Victor Gollancz LTD. London, 1943.

DAVIES, Robert W. *Soviet economy in turmoil 1929 - 1930*.

Macmililan press ltd. London, 1989. ISBN 0-333-74515-9

KOLSTOE, Paul. *The Russian diaspora*. Stavanger, 1995.

MALIA, Martin. *Sovětská tragédie, dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*. Praha, 2004. ISBN 80-7203-566-5.

FIGES, Orlando. *Lidská tragédie, Rusko 1891-1924*. Praha, Plzeň 2000. ISBN 80-86278-74-3.

SAVICKÝ, Ivan. *Osudová setkání, Češi v Rusku a Rusové v Čechách 1914 - 1938*. Praha 1999. ISBN 80-200-0770-9

POLLÁK, Pavel. *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*. Bratislava, 1961.

BUĐJANSKIN, D. M., VELIČKO, N. A. *U Istokov družby*, Frunze, 1982.

KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Argo. Praha, 2005. ISBN 80-7203-612-2.

HOLÁ, Věra; VICHEREK, Efram. *Interhelpe*. Lidové nakladatelství. Praha 1975.

HUŇA, František. *Interhelpe osada ve stepi*. Oblastní muzeum jihovýchodní Moravy. Gotwaldov, 1967.

DUBČEK, Alexandr, *Naděje umírá poslední*, Svoboda - Libertas, Praha, 1993, ISBN 80-205-0351-X

VEBER, Václav. *Stalinovo impérium (Rusko 1924 - 1953)*. Triton, Praha, 2003. ISBN 80-7254-391-1.

TUCKER, Robert C. *Stalin*. Dialog. Liberec, 1995. ISBN 80-85843-27-7.

KOLEKTIV autorů. *Černá kniha komunismu*. Paseka. Praha, 1999. ISBN 80-7185-194

KHAZANOV, Anatoly M. *After the USSR*. The University of Wisconsin Press. London, 1995. ISBN 0-299-14890-4.

KORIMA, Antonín. *Cesty a zápasy jednoho života*. Západočeské vydavatelství. Plzeň, 1979.

TERRY, Martin. *The affirmative action empire*. Cornell university press. Ithaca, 2001. ISBN 0-8014-3813-6

PROKOPOVÁ, Hana. *Kyrgyzstán a transformace*. Univerzita Karlova [s.l.], 2002. 74 s. Diplomová práce.

Torzestvo Leninskoj nacionalnoj politiky KPSS,-materiálnij mež respublikanskoj naučno-teoretičeskoj konferencii,Alma-Ata 1975.

UHLEMANN, Kathrin. *Biosphärenreservat Issyk-Kul*. GTZ GmbH. Biškek, 2003.

DAWISHA, Karen, PARROTT, Bruce. *Conflikt, cleavage, and chase in Central Asia and Caucasus*. Cambridge University Press. Cambridge, 1997. ISBN 0-521-59731-5.

Studie ve sbornících

MARSHALL Alexandr. *Turkfront*. In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003. str. 5-29

LOWE, Robert. *Nation building and identity in the Kyrgyz republik*, In Everett-Heath, Tom (ed.) *Central Asia, aspekt of transitiv*. London, 2003.

STEINBERGER, Petra. *Fundamentalism in Central Asia*. In Everett-Heath (ed.) *Central Asia, aspekt of transitivity*. London, 2003. Str. 219 - 241

Dokumenty

Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, zpráva o zahraniční politice České republiky, oddělení ÚMV, Praha, 2005, ISBN 80-863345-54-8.

INTERNATIONAL CRISIS GROUP. *Kyrgyzstan's political crisis: an exit strategy*. ICG Asia Report N. 37. Osh/Brussels, 2002.

Archivní prameny

Archiv ministerstva zahraničí, 1918 - 1939, sekce II, řada III, karton 526, zpráva o vystěhovalectví, 1925

Archiv ministerstva zahraničí 1918 -1939, II. Sekce, III řada, karton 525 A, Reflektor, 1925

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 -1939, II. Sekce, III řada, karton 525 A, roční vystěhovalecká zpráva, 1925

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 -1939, II. Sekce, III řada, oddíl I, karton 526, vystěhovalectví do SSSR - Interhelpo

Archiv Ministersva zahraničních věcí, 1918 -1939, II. Sekce, III řada, oddíl I, karton 525, svazek 6, 1925

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 -1939, II. Sekce, III řada, karton 525 A, 1 svazek, zákon o vystěhovalectví, 1922

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 - 1939, sekce II, oddíl 2, karton 526, reference J. Vybírala, 1926, str. 2

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 - 1939, sekce II, oddíl 2, karton 526, reference J. Vybírala, 1926, str. 3

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 - 1939, sekce II, oddíl 2, karton 526, reference J. Vybírala, 1926, str. 5

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 - 1939, sekce II, oddíl II, karton 526, zpráva velvyslanectví v Moskvě o vystěhovalectví, 1926

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 - 1939, sekce II, oddíl 2, karton 526, reference J. Vybírala, 1926, str. 4

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 - 1939, sekce II, oddíl II, karton 526, návrh MZV, 1926

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 - 1939, sekce II, oddíl 2, karton 526, reference J. Vybírala, 1926, str. 5

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 - 1939. Sekce II, řada III, oddíl 1, karton 526, vystěhovalectví do SSSR - Interhelpo, 1932

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 - 1939. Sekce II, řada III, svazek 2, karton 526, zpráva o vystěhovalectví ČS velvyslanectví v Moskvě, 1937

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, 1918 - 1939. Sekce II, řada III, oddělení N, karton 525 A, 1931

Internetové odkazy

<http://wikipedia.org/wiki/Kyrgyzstan> [online]. 2001, 28 March 2007 [cit. 2007-03-28] Dostupny z www: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Kyrgyzstan>>.

Holubec, Stanislav. Mezi rasovou, sociální a genderovou diskriminací. Časopis pro humanitní a společenské vědy[online]. 2006 [2006-03-15].

Noviny

Rudé právo, 2. 5. 1925

Seznam příloh

Obr. č. 1: Pollák, Pavel: Internacionální pomoc československého proletariátu národom SSSR, Bratislava1961, str. 223 plán výstavby čtvrti Interhelpo

Obr. č. 2: Pollák, Pavel: Internacionální pomoc československého proletariátu národom SSSR, Bratislava1961, str. 206 srovnej rozdíl viz tabulka rusifikace Interhelpa

Obr. č. 3: Pollák, Pavel: Internacionální pomoc československého proletariátu národom SSSR, Bratislava1961, str. 101 plán domku

Obr č. 4: Holá, Věra, Vicherek,Štram: Interhelpo.Praha1975, obr.2, znak Interhelpa

Obr č. 5: Holá, Věra, Vicherek,Štram: Interhelpo.Praha1975, obr.5. První domky Interhelpa

Obr č. 6: Holá, Věra, Vicherek,Štram: Interhelpo.Praha1975, obr.2. Odjezd skupiny interhelpovců z Handlové 29. března

Obr č. 7: Holá, Věra, Vicherek,Štram: Interhelpo.Praha1975, obr.8. Textilní továrna, která byla uvedena v provoz v roce 1927

Obr č. 8: Holá, Věra, Vicherek,Štram: Interhelpo.Praha1975, obr.9.Přádelna textilní továrny

Obr č. 9: Holá, Věra, Vicherek,Štram: Interhelpo.Praha1975, obr.11. Sál „Klubu pařížských komunardů

Obr. č. 10: Naměstí Ala-Too v Biškeku

Obr. č. 11. : Pohled na město Osh ze Sulejmanovi (Šalamounovi) hory

Obr. č. 12. : modlitba v mešitě a vedle mešity v Oshi

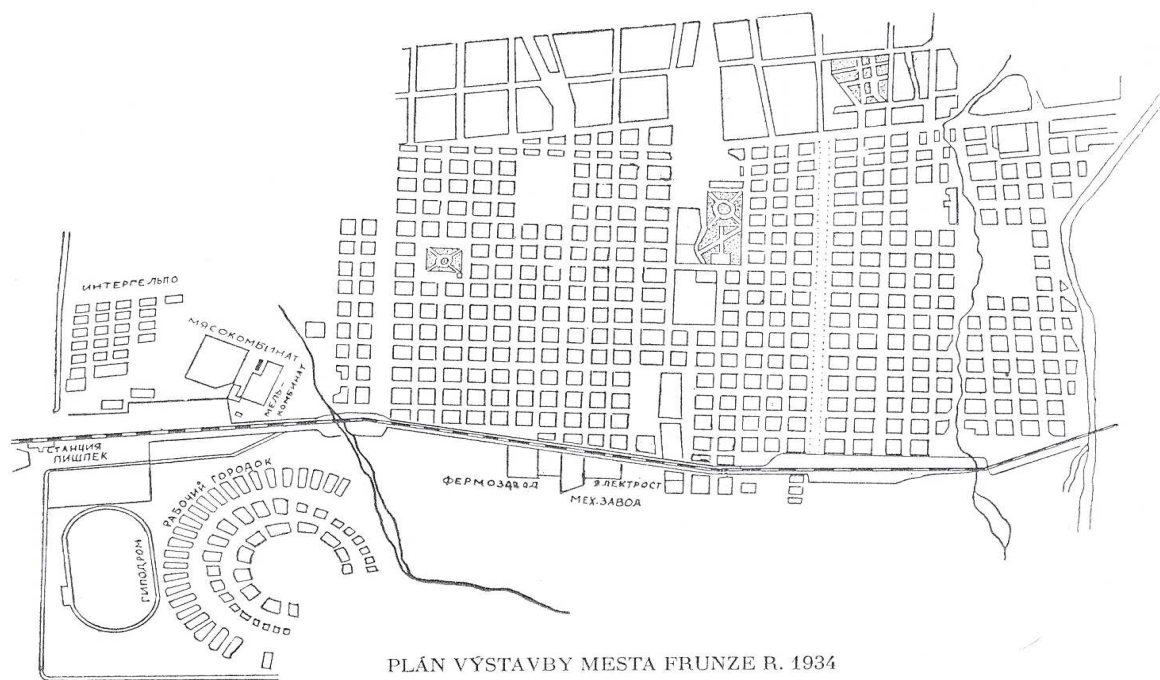
Obr. č. 13: Procentuální zastoupení Rusů v celkové regionální populaci, Kolstoe, Paul. *The Russian diaspora*. Stavanger, 1995. Str. 45

Obr. 14: Národnostní složení Kyrgyzstánu, DAWISHA, Karen, PARROTT, Bruce. *Conflikt, cleavage, and chase in Central Asia and Caucasus*. Cambridge University Press. Cambridge, 1997. ISBN 0-521-59731-5.

Obr. 15: výroba v textilní továrně Interhelpa. Pollák, Pavel: *Internacionálná pomoc československého proletariátu národom SSSR*, Bratislava 1961, str. 212

Obr. 16: Kyrgyzstán dnes. PROKOPOVÁ, Hana. *Kyrgyzstán a transformace*. Univerzita Karlova [s.l.], 2002. 74 s. Diplomová práce.

Obr. č. 1: POLLÁK, Pavel. Internacionálná pomoc československého proletariátu národom SSSR, Bratislava 1961, s. 223

Obr. č. 2: POLLÁK, Pavel. Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR, Bratislava 1961, s. 206

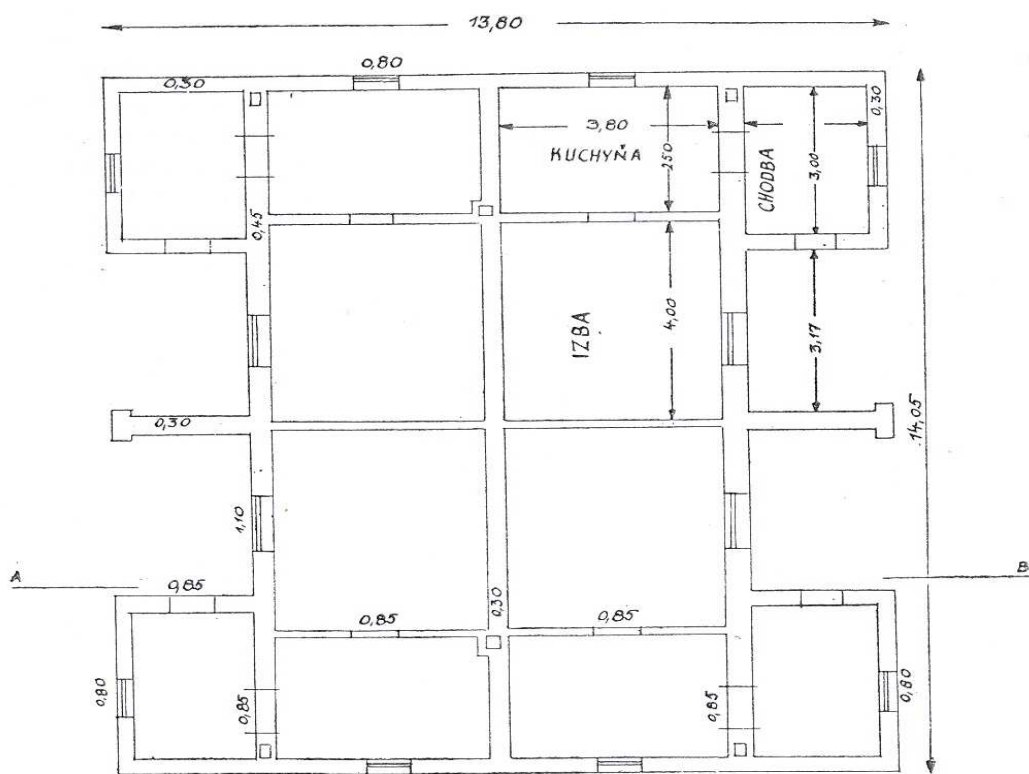
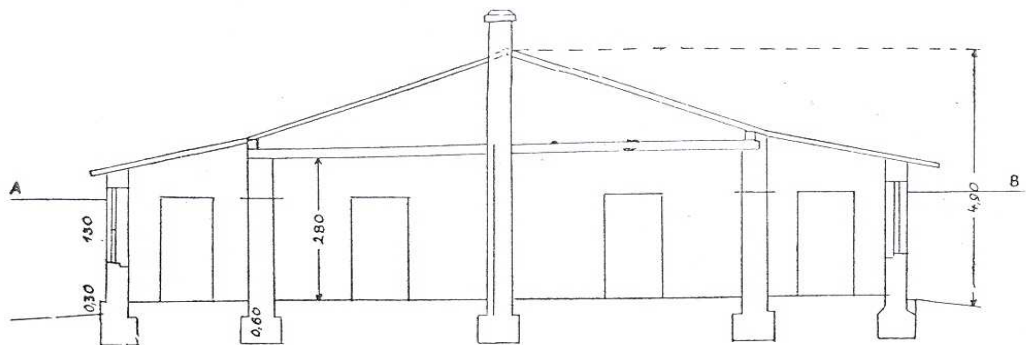
Srovnej s rusifikace Interhelpa str. 60

Tabuľka 21

Národnostné zloženie členov Interhelpa v rokoch 1928—1938⁷⁵

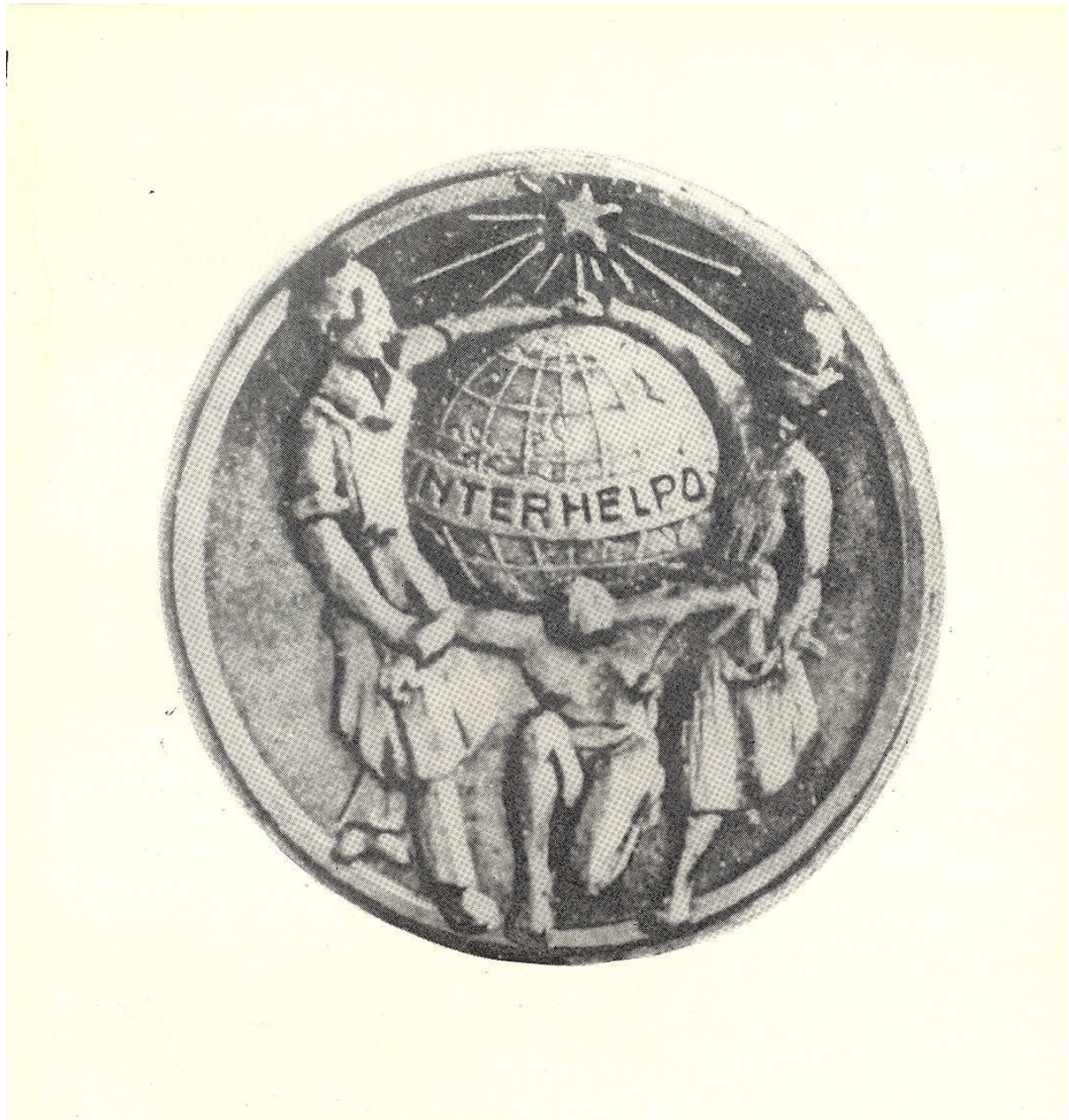
Rok	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Česi	64	74	74	63	56	41	55	39	44	41	40
Slováci	60	67	49	47	45	37	50	40	37	34	34
Maďari	13	21	17	16	17	19	25	20	21	20	20
Nemci	18	16	26	25	20	18	22	21	21	19	19
Rusi	35	100	141	185	231	251	218	260	356	463	471
Ukrajinci	—	6	—	60	75	79	79	86	94	136	145
Iránci	2	—	—	1	2	—	3	5	2	—	1
Tatári	1	1	3	3	4	2	3	3	3	4	4
Kirgizi	3	14	10	14	30	32	33	31	32	30	31
Kazachovci	—	1	—	3	6	6	6	11	4	5	5
Uzbeki	—	2	3	3	7	7	5	7	3	1	1
Dungáni	—	—	1	2	3	3	3	1	2	3	3
Kašgári	—	—	—	2	5	3	4	7	2	2	2
Poliaci	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4
Rumuni	1	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Litvania	1	—	2	1	2	—	1	—	—	2	2
Židia	1	2	1	1	1	—	1	4	1	1	1
Spolu	202	305	326	427	505	498	508	535	622	775	793

Obr. č. 3 POLLÁK Pavel. Internacionálná pomoc československého proletariátu národom SSSR,
Bratislava1961, s. 101

Plán obytného domu Interhela o 4 bytoch, stavaný v rokoch 1926—1927. (Plán zhotovil murár V. Krajčovič.) Mierka 1 : 100. Plán. Priečny rez.

Obr. č. 4: HOLÁ, Věra, Vicherek, Štram. Interhelpe.Praha1975, obr. 2., znak Interhelpe

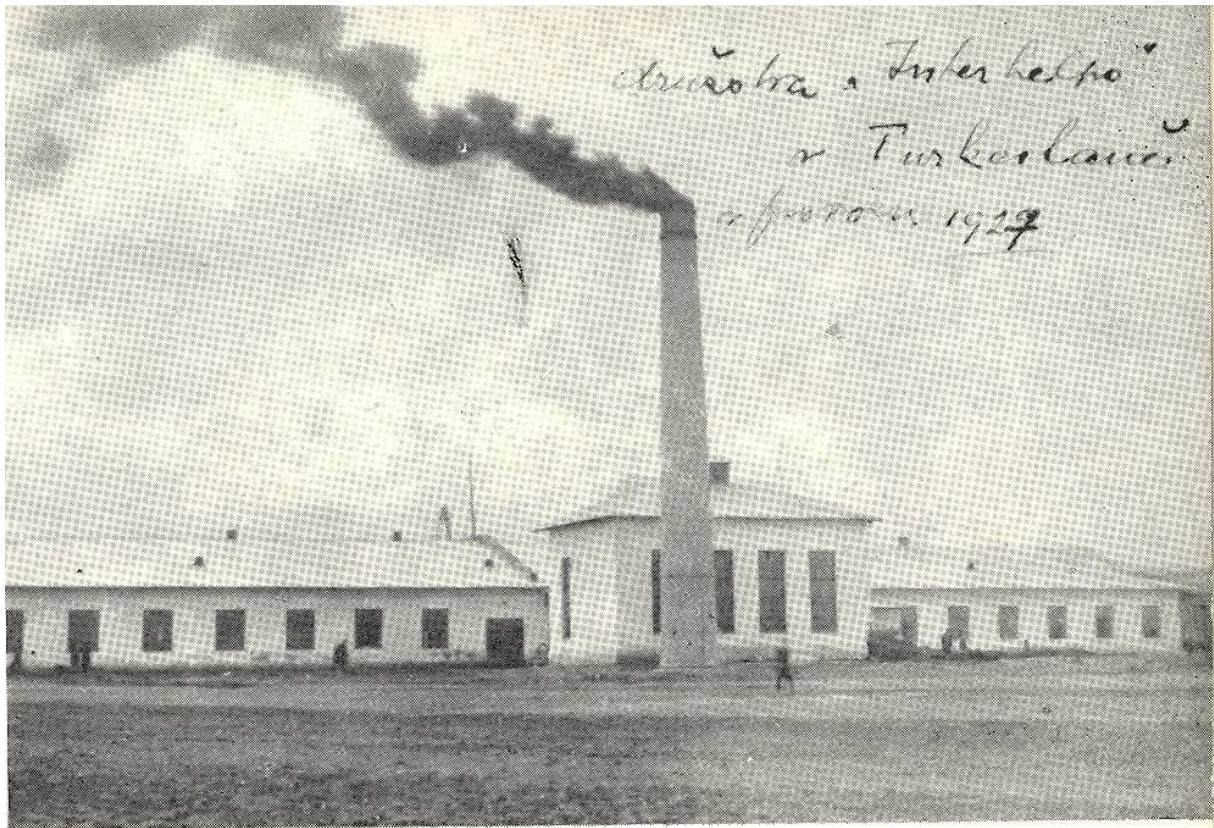
Obr č. 5: HOLÁ, Věra, Vicherek,Štram. Interhelpo.Praha1975. obr. 5. První domky Interhelpa

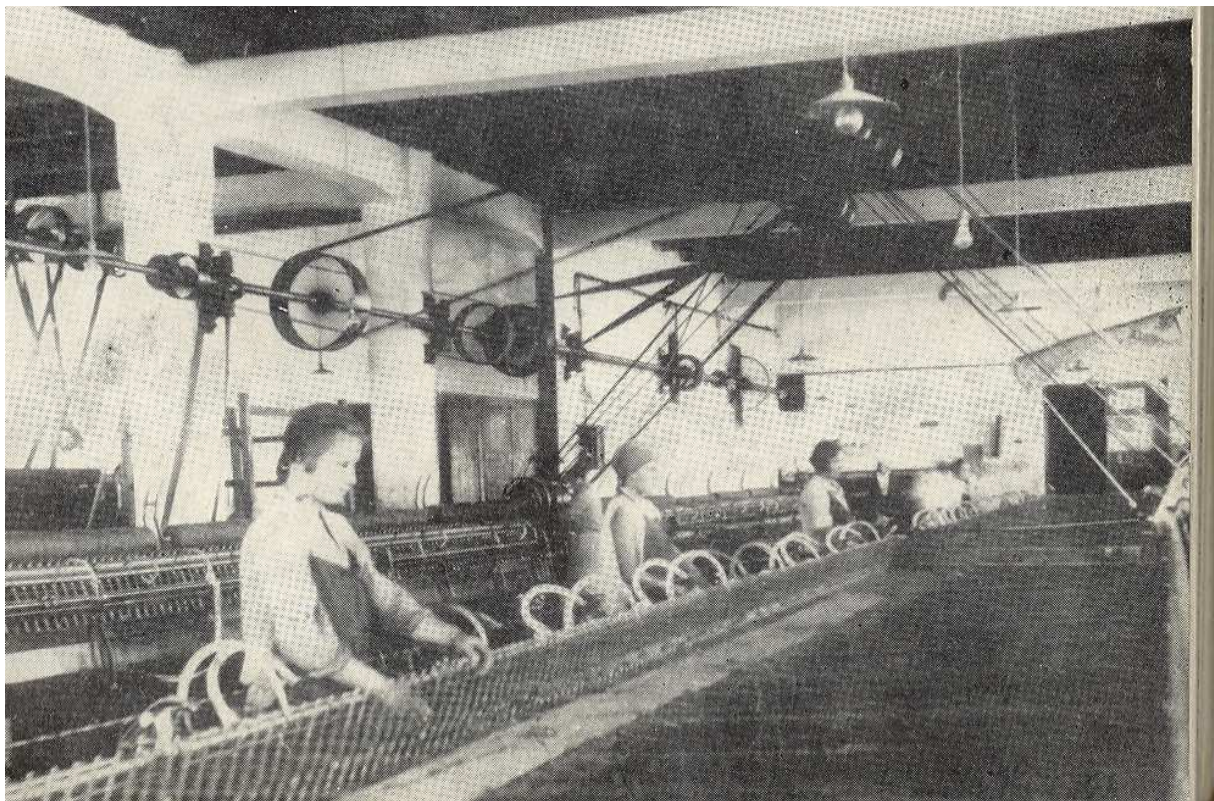
Obr č. 6: Holá, Věra, Vicherek,Štram. Interhelpo.Praha1975, obr. 2. Odjezd skupiny interhelpovců z Handlové 29. března

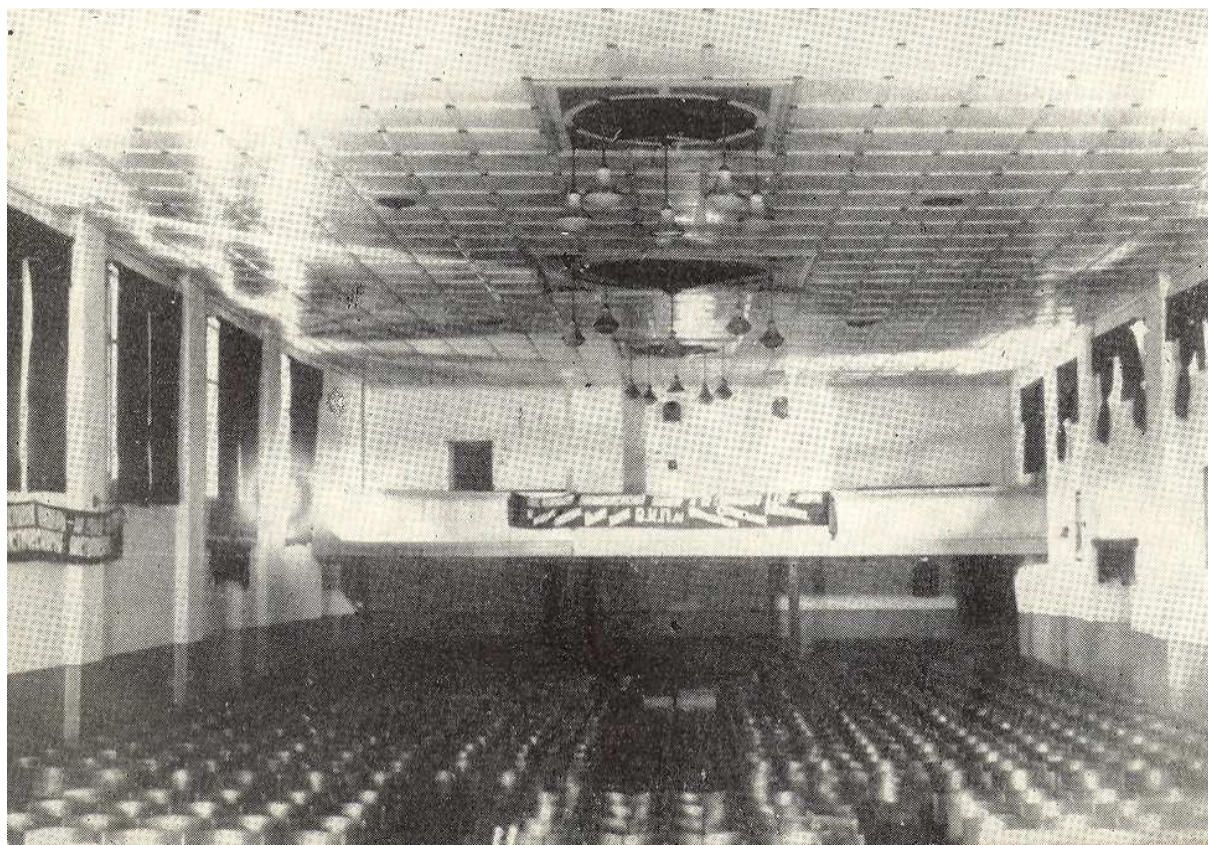
Obr č. 7: HOLÁ, Věra, Vicherek, Štram. Interhelpe. Praha 1975 obr. 8. Textilní továrna, která byla uvedena v provoz v roce 1927

Obr. č. 8: HOLÁ, Věra, Vicherek, Štram: Interhelpe. Praha 1975, obr. 9. Přádelna textilní továrny

Obr. č. 9: HOLÁ, Věra, Vicherek, Štram: Interhelpe.Praha1975, obr.11.Sál „Klubupařížských komunardů

Obr. č. 10: Naměstí Ala-Too v Biškeku

Obr. č. 11. : Pohled na město Osh ze Sulejmanovi (Šalamounovi) hory

Obr. č. 11. : modlitba v mešitě a vedle mešity v Oshi

Obr. 13 Procentuální zastoupení rusů v celkové regionální populaci Kolstoe, Paul. The Russian diaspora. Stavanger, 1995. Str. 45

země	1926	1939	1970
Kyrgyzstán	11,6	20,8	29,2
Kazachstán	21,2	40,3	42,4
Uzbekistán	5,2	11,5	12,5
Tádžikistán	0,6	9,1	11,9
Turkmenistán	7,4	18,6	14,5

Obr. 15 výroba textilní továrny POLLÁK, Pavel: Internacionálná pomoc československého proletariátu národom SSSR, Bratislava1961, str. 212

rok	Výroba v m	Hodnota v rublech
1927	35 500	128 400
1930	225 777	951 432
1932	190 000	942 081
1935	220 616	1 211 820
1938	234 118	1 638 800
1939	183 221	1 365 500

Národnost	1926 Počet	1959 Počet	1989 Počet
Kyrgyzové	668 700	836 800	2 229 663
Rusové	116 800	23 600	916 558
Uzbekové	106 300	218 900	550 096
Ukrajinci	64 200	137 000	108 027
Němci	4 300	39 900	101 309
Tataři	4 900	56 300	70 068
Ujguři	8 200	13 800	37 318
Kazaši	1 700	20 100	36 928
Dungani	6 000	11 100	36 779
Tadžici	7 000	15 200	33 518
Ostatní	13 600	93 400	137 491
Celkem	1 001 700	2 066 100	4 257 755

